

Ruch Biblijny i Liturgiczny

RBL · Volume 71 · Number 2 · 2018

The Biblical and Liturgical Movement

ARTYKUŁY

- Świadectwa rekognicji relikwii bł. Jakuba Strzemię
RAFAŁ M. ANTOSZCZUK OFMCONV 101
- Nauczanie liturgiki i biblistyki na lekcjach religii w gimnazjach galicyjskich
MARIA STINIA 121
- Liturgia powitania szabatu a relacje rodzinne
MIROSŁAW RUCKI 139

SPRAWOZDANIA

- Sprawozdanie prezesa Polskiego Towarzystwa Teologicznego za rok 2017
KS. KAZIMIERZ PANUŚ 163
- XXX Sympozjum Liturgiczne
Świadomość sakramentu chorych wczoraj i dziś
(Łądnica nad Wartą, 21 października 2016)
RADOSŁAW BŁASZCZYK SDB 187

Table of Contents

ARTICLES

Testimonies of Recognition of the Relics of Blessed Jakub Strzemię RAFAŁ M. ANTOSZCZUK OFMCONV	101
Teaching Liturgics and Biblical Studies during Religious Education Classes in Galician Gymnasiums MARIA STINIA.	121
The Liturgy of Welcoming Shabbat and Family Relationships MIROSŁAW RUCKI.	139

REPORTS

Annual Report of the President of the Polish Theological Society for 2017 KAZIMIERZ PANUŚ	163
The Thirteenth Liturgical Symposium <i>Awareness of the Sacrament of the Anointing of the Sick Yesterday and Today</i> (Łąd on the Warta, October 21, 2016) RADOSŁAW BŁASZCZYK SDB.	187

ARTYKUŁY

ARTICLES

Świadectwa rekognicji relikwii bł. Jakuba Strzemię

Rafał M. Antoszczuk OFMConv

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
rafalantoszczuk@gmail.com

Kwestia relikwii bł. Jakuba Strzemię i ich rekognicje za każdym razem związane są z niezwykleymi wydarzeniami, które pomagały w krzewieniu jego kultu. Sam błogosławiony zmarł w roku 1409 i na mocy swojego testamentu został pochowany w chórze franciszkańskiego klasztoru Świętego Krzyża we Lwowie¹. Rzeczywistość ta przyczyniła się do zapomnienia o miejscu pochówku halickiego metropolity. Nigdy jednak nie zapomniano o samej osobie pasterza i o jego dokonaniach dla miasta Lwowa i archidiecezji². Jego liczne zjawienia podczas różnych dziejowych wydarzeń sprawiły, że jeszcze przed beatyfikacją mieszkańcy Lwowa uznali go za szczególnego opiekuna miasta, co przyczyniło się do umieszczania na obrazach jego wyobrażenia pośród patronów Lwowa w różnych miejscach grodu³. Opatrznościowe odnalezienie grobu abpa Jakuba we lwowskim kościele Franciszkanów w roku 1619⁴, istniejąca *fama sanctitatis* oraz cuda, jakich doznawali wierni, pozwoliła na rozpoczęcie procesu beatyfikacyjnego, który zakończył się potwierdzeniem kultu publicznego przez papieża Piusa VI w roku 1790⁵ i wpisaniem go w poczet błogosławionych Kościoła katolickiego. Fakt beatyfikacji lub kanonizacji w tradycji Kościoła i w jego prawie zawsze wiązał się i wiąże z rozpoznaniem,

- 1 Archivum Secretum Vaticanum, Congr. Riti, Processus n. 1346: *Processo dioecesano sul Culto ab immemoriali tempore protato a Giacomo de Strepa, arcivescovo di Halicz, Testamentum Venerabilis Iacobi Strepa Archiepiscopi Halicensi*, s. 198.
- 2 A. Zwiercan, *Błogosławiony Jakub Strzemię*, [w:] *Polscy święci*, t. 8, red. J. Bar, Warszawa 1987, s. 134.
- 3 Tamże, s. 137; W. Abraham, *Jakób Strepa. Arcybiskup halicki 1391–1409*, Kraków 1908, s. 66–69.
- 4 Z. Gogola, *Błogosławiony Jakub Strzemię, franciszkanin, arcybiskup halicko-lwowski*, „W Nurcie Franciszkańskim” 6 (1997), s. 149.
- 5 W. Bar, *Możliwość kanonizacji bł. Jakuba Strzemię w świetle prawa kanonizacyjnego*, [w:] *Z mroków czasów, czyli rzecz o bł. Jakubie Strzemię, Strózu naszym i Patronie*, red. R. M. Antoszczuk, Niepokalanów 2015, s. 130 (Biblioteka Instytutu Franciszkańskiego, 28); J. Bar, *Polские процессы канонизацие и беатификацие*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 11 (1958) nr 5, s. 432, <https://doi.org/10.21906/rbl.2681>.

przeniesieniem i rozdzielaniem relikwii w miejsca, gdzie jest szczególnie czczony⁶. Podobnie rzecz miała się i z doczesnymi szczątkami abpa Jakuba Strzemię.

Pierwsza rekognicja szczątków abpa Jakuba Strzemię dokonała się w roku 1619 i wiązała się z odnalezieniem jego grobu w chórze zakonnym klasztoru Świętego Krzyża we Lwowie 16 listopada 1619 roku. Przy tej okazji dokonano otwarcia trumny, rozpoznania szczątków na podstawie odnalezionego w archiwum franciszkańskiego klasztoru arcybiskupiego testamentu i przeniesienia ciała 20 października 1626 roku do godniejszego miejsca przy ołtarzu głównym kościoła. Istniejącym do dziś dokumentem poświadczającym wszystkie wydarzenia i czynności z tej rekognicji jest świadectwo ks. Jakuba Skrobiszewskiego, jakie zamieścił i opublikował w swojej książce poświęconej życiorysom arcybiskupów halickich i lwowskich wydanej w roku 1628⁷. W tekście ks. Skrobiszewskiego zamieszczony jest także opis odnalezionych arcybiskupich funeraliów⁸.

Kolejne przenoszenie szczątków abpa Jakuba wiązało się z fundowaniem nowego sarkofagu oraz z szerzeniem jego kultu pośród wiernych. W roku 1754 rozpoczęto prace remontowe lwowskiego franciszkańskiego kościoła Świętego Krzyża, dlatego za pozwoleniem ówczesnego biskupa lwowskiego Mikołaja Wyżyckiego wyjęto szczątki z miejsca przechowywania i umieszczono

---

6 L. Fiejdasz, *Kształtowanie się pojęcia relikwii – aspekt prawny*, [w:] *Kult relikwii*, pod red. S. T. Praśkiewicza, Kraków 2013, s. 17–38 (Świętość Kanonizowana, 11).

7 J. Skrobiszewski, *Vite Archiepiscoporum Haliciensivm et Leopoliensivm*, Leopoli 1628, s. H₃-H₄, I-I₂.

8 „Należy tu powiedzieć, jak we wspomnianym 1619 roku, kiedy odnowiono nabożeństwo, które ustanowił w roku 1402 wyżej wymieniony arcybiskup Jakub, 29 listopada, który jest wigilią św. Andrzeja Apostoła, [wtedy] piątek przed pierwszą niedzielą adwentu, w kościele Zakonu Świętego Franciszka Braci Mniejszych Konwentualnych pod wezwaniem Krzyża Świętego w chórze, gdy kopano ziemię pod wspólny grób, obok ściany w pobliżu zakrystii [sacrarium] znaleziono w zbudowanej trumnie postać zmarłego mężczyzny ubranego w jasną szatę [splendens ornatu] i oznakami arcybiskupimi. Na głowie bowiem miał mitrę nienaruszoną, na piersiach paliusz arcybiskupi, pod paliuszem ornat na przedzie niezniszczony z tej samej materii i koloru co mitra, mianowicie z adamaszku, koloru żółtego, rękawiczki biskupie z lśniącego jasnego jedwabiu, one również zupełnie nienaruszone, jakby co dopiero zrobione, pięknie i subtelnie utkane oraz ozdobione czterema znakami róż z krzyżem pośrodku, na palcach dwa pierścienie z najczystszej złota, na stopach sandały; wśród szat było widać habit z szarego włoskiego sukna. Habit świadczył, że to był zakonnik, oznaki mówiły, że tu pochowany był arcybiskupem. Nie było jednak żadnego napisu ani informacji, kim on był. Wśród niepewności testament wymienionego arcybiskupa Jakuba wzięty z Archiwum Braci Konwentualnych wyjaśnił nam, że tu złożony był tym Jakubem Arcybiskupem” (J. Skrobiszewski, *Vite Archiepiscoporum Haliciensivm et Leopoliensivm*, s. H₃-H₄, tł. o. Damian Synowiec OFMConv).

w zakrystii kościoła. Dopiero w roku 1778 przełożono je do nowego sarkofagu, który po kasacie kościoła franciszkanów został przeniesiony do katedry lwowskiej w roku 1785 i umieszczony w kaplicy Pana Jezusa Ukrzyżowanego. Kolejnego otwarcia relikwiarza i przełożenia relikwii do innego dokonano w roku 1868⁹. Kolejna rekognicja związana była z jubileuszem 500-lecia śmierci bł. Jakuba i przeniesieniem relikwii do nowej srebrnej trumienki w roku 1910¹⁰. Kolejne otwarcie relikwiarza miało miejsce z racji 550 rocznicy śmierci bł. Jakuba w roku 1959, którego dokonał abp Eugeniusz Baziak – było ono tajne¹¹. Oficjalnie otwarto relikwiarz w skarbcu katedry na Wawelu w roku 2009 jako przygotowanie do peregrynacji relikwii bł. Jakuba z okazji jubileuszu 600-lecia jego śmierci¹². Należy dodać, że każdorazowe otwarcie relikwiarza było poświadczane i dokumentowane specjalnym protokołem, którego jeden z egzemplarzy trafiał do relikwiarza inne natomiast do odpowiednich archiwów. Najpełniejszą dawną dokumentację zawierającą opisy relikwii, stan ich zachowywania oraz czynności wykonywane podczas rekognicji posiadamy z lat 1907 i 1910. Kopie tych dokumentów wykonane w tamtym czasie trafiły do archiwum franciszkańskiego we Lwowie, a po II wojnie światowej do Archiwum Prowincjalnego Franciszkanów w Krakowie¹³. Zbiór ten okazał się niezwykle cenny dla wyjaśnienia wielu kwestii związanych z odnalezieniem w roku 2016 na Ukrainie pontyfikalnych szat funeralnych (grobowych)

---

9 J. Petrus, *Relikwiarz bł. Jakuba Strępy. Przyczynek do dziejów kultu Patrona archidiecezji lwowskiej*, [w:] *Z mroków czasów, czyli rzecz o bł. Jakubie Strzemię, Stróżu naszym i Patronie*, red. R. M. Antoszczuk, Niepokalanów 2015, s. 79–81 (Biblioteka Instytutu Franciszkańskiego, 28); tenże, *Relikwiarz bł. Jakuba Strępy. Przyczynek do dziejów kultu Patrona archidiecezji lwowskiej*, [w:] *Fides ars scientia. Studia dedykowane pamięci Księdza Kanonika Augustyna Mednisa*, red. A. Betlej, J. Skrabski, Tarnów 2008, s. 361–474.

10 Tamże.

11 F. Solarz, *Bł. Jakub Strzemię w zbiorach krakowskich franciszkanów*, „W Nurcie Franciszkańskim” 19 (2012), s. 94–95.

12 R. M. Antoszczuk, *Idziemy do nóg twych Błogosławiony – franciszkańskie jubileusze bł. Jakuba Strzemię i ich echa*, [w:] *Habent omnia tempora sua. Prace ofiarowane ks. prof. dr. hab. Januszowi Wyciśle*, red. Z. Gogola, Kraków 2013, s. 59; J. Szewek, *Otwarcie relikwiarza bł. Jakuba Strzemię*, „Wiadomości z Prowincji św. Antoniego z Padwy i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Franciszkanów (OFMConv)” 2009 nr 1 (253), s. 30; *Protokół z otwarcia trumienki oraz rozpoznania i wydzielenia relikwii przed peregrynacją bł. Jakuba Strzemię*, „Wiadomości z Prowincji św. Antoniego z Padwy i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Franciszkanów (OFMConv)” 2009 nr 1 (253), s. 39–41 (kopie innych dokumentów na s. 43–45).

13 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I* oraz koperta: *Akta II*.

bł. Jakuba Strzemię¹⁴. Dzięki opublikowanym zdjęciom w opracowaniu prof. Władysława Abrahama z 1910 roku¹⁵ oraz dzięki zachowanym kopiom protokołów rekognicyjnych z całą pewnością można stwierdzić, że w odnalezionych w 2016 roku dwóch drewnianych trumienkach, które na pewno pochodzą z 1868 roku, w jednej są relikwie św. Faustyna Męczennika, a w drugiej – szaty grobowe bł. Jakuba Strzemię. Zawartość obu trumienek odpowiada opisom protokołów z lat 1907 i 1910 oraz ich załączników, a wygląd szat funeralnych odpowiada tym widniejącym na fotografiach opublikowanych przez prof. Władysława Abrahama.

Omawiany zbiór to 5 kopii protokołów spisanych podczas otwierania relikwiarza będącego w katedrze lwowskiej z lat 1907 i 1910¹⁶, kopia dokumentu z prac rekognicyjnych z roku 1868¹⁷, opis uroczystości połączonych z procesją z relikwiami ulicami miasta Lwowa z roku 1910¹⁸ oraz protokół potwierdzający autentyczność relikwii oraz opisujący prace komisji rekognicyjnej badającej autentyczność relikwii w kościele franciszkanów pw. Matki Bożej Niepokalanej w Lwowie z roku 1910¹⁹.

Protokoły otwarcia relikwiarza oraz opis uroczystości procesyjnych spisane są na sztywnych kartach o wymiarach 34,5×42 cm. Karty złożone są na pół, a tekst zapisano ręcznie w języku łacińskim. Dwa z ośmiu dokumentów zapisane są w równych kolumnach, z czego lewa kolumna stanowi jakby margines tej samej szerokości co kolumna tekstu²⁰. Dokument stwierdzający autentyczność relikwii w kościele lwowskich franciszkanów spisany jest na

---

14 M. Pabis, *Odnaleziono cenne relikwie*, „Nasz Dziennik” 16 września 2016 nr 217 (5665), s. 10; Sam o sobie przypomniał. Rozmowa z ks. dr. Jackiem Waligórą, kustoszem relikwii bł. Jakuba Strzemię, „Nasz Dziennik” 16 września 2016 nr 217 (5665), s. 10; M. Pabis, *Odnaleziono bezcenne relikwie*, <https://naszdzienik.pl/wiara-kosciol-w-polsce/164735,odnaleziono-bezcenne-relikwie.html> (28.07.2018); Zwiastun i anioł pokoju. Z o. Rafałem Antoszczukiem OFMConv, czcicielem bł. Jakuba Strzemię, rozmawia Małgorzata Pabis, <https://naszdzienik.pl/wiara-kosciol-w-polsce/164755,zwiastun-i-anioł-pokoju.html> (20.08.2016); „Cuda i łaski Boże” 2017 nr 3 (158), s. 10–12.

15 W. Abraham, *Jakób Strepa. Arcybiskup halicki 1391–1409*, dz. cyt., tabl. II–VII.

16 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 4, 5, 7, 8, 9.

17 Tamże, dok. 2.

18 Tamże, dok. 10.

19 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta II*, dok. 1.

20 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 9 i 10.

jednej karcie o wymiarach 42×34 cm w dwóch kolumnach, także w języku łacińskim.

Dokumentem głównym omawianego zbioru jest czternastostronicowa relacja z 31 maja 1910 roku, jaką arcybiskup lwowski rytu łacińskiego sporządził i przesłał papieżowi, na temat przeniesienia relikwii bł. Jakuba Strzemię do nowego relikwiarza oraz związane z tym przygotowania i czynności²¹. Do protokołu dołączone są załączniki posiadające w tekście głównego dokumentu swoje sygnatury i odniesienia. Dokumentu sygnowanego w tekście sprawozdania literą „A” niestety nie ma. Miał to być protokół z 30 maja 1907 roku z oględzin relikwiarzy, jakich dokonywał na polecenie abpa Bilczewskiego biskup pomocniczy Władysław Bandurski²². Dokument B to dokument z roku 1868, który informuje o odnowieniu relikwiarza oraz potwierdza autentyczność relikwii²³. Dokument C to protokół z 14 maja 1907 roku opisujący otwarcie relikwiarza na prośbę prof. Władysława Abrahama celem przeprowadzenia rozpoznania relikwii oraz dokonania ich opisu²⁴. Dokument sygnowany literą „D” to protokół z 4 listopada 1907 roku opisujący otwarcie relikwiarza celem sfotografowania jego zawartości²⁵. Dokument oznaczony literą „E” to dokument z 31 maja 1910 roku relacjonujący i opisujący wykonywane czynności oraz odnalezione relikwie, zawiera także opisy przedmiotów funeralnych znajdujących się w trumienne oraz informacje, które z nich zostały złożone do nowego i starego relikwiarza²⁶. Dokument F to dokument z 31 maja 1910 roku i zawiera szczegółowy lekarski opis kości oraz wyjaśnia, które z nich zostały umieszczone w nowym w relikwiarzu katedry lwowskiej²⁷. Dokumentami osobnymi są sprawozdanie z procesji z relikwiami bł. Jakuba z czerwca 1910 roku²⁸ oraz dyplom stwierdzający autentyczność relikwii z kościoła franciszkanów lwowskich²⁹. Można zatem stwierdzić, że omawiany zbiór zawiera dokumenty rekognicji składającej się z dwóch części. Pierwsza część miała miejsce w roku 1907 i była dokonana na mocy rozporządzeń Świętej

---

21 Tamże, dok. 9.

22 Tamże, dok. 9, s. 3.

23 Tamże, dok. 2.

24 Tamże, dok. 4.

25 Tamże, dok. 5.

26 Tamże, dok. 7.

27 Tamże, dok. 8.

28 Tamże, dok. 10.

29 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta II*, dok. 1.

Kongregacji Rytów z 24 kwietnia 1909 roku i miała za zadanie rozpoznanie relikwii, stanu ich zachowania, dokonania opisów i fotografii³⁰. Druga część rekognicji dokonała się w roku 1910 na mocy upoważnienia wyżej wymienionej dykasterii watykańskiej z 24 marca 1909 roku i miała na celu przeniesienie relikwii bł. Jakuba do nowego relikwiarza³¹.

Nagłówek umieszczony na lewej kolumnie dokumentu głównego zawiera nadawcę: „Arcybiskup Lwowski rytu łacińskiego”, a adresatem dokumentu jest papież. Abp Józef Bilczewski w pierwszych zdaniach informuje, że sprawozdanie z czynności zbadania i przeniesienia relikwii bł. Jakuba Strzemię, które miało miejsce w katedrze lwowskiej 14 maja 1907 roku³² oraz 31 maja 1910 roku, jest odpowiedzią na pisma i instrukcje Świętej Kongregacji Rytów z 24 kwietnia 1909 roku i 24 maja 1909 roku (niestety nie posiadamy tekstów tych dwóch dokumentów). Sprawozdawca podaje informacje dotyczące śmierci bł. Jakuba oraz historię przenoszenia jego szczątków i relikwii³³. Po przedstawieniu członków komisji³⁴ opisano stan relikwiarzy i relikwii znajdujących się w kaplicy Pana Jezusa Ukrzyżowanego lwowskiej katedry. Stwierdzono, że na ołtarzu znajdują się dwie trumienki (są to te same trumienki, które zostały odnalezione w 2016 roku). W jednej z nich znajdowały się relikwie bł. Jakuba opatrzone pieczęciami abpa Ksawerego Wierchyleyskiego, w drugiej natomiast relikwie św. Faustyna Męczennika, opatrzone były także pieczęciami wspomnianego arcybiskupa³⁵. W dalszej części protokołu, odwołując się także do załączników, opisuje wykonywane czynności oraz znalezione w trumience relikwie, którymi są kości błogosławionego i elementy funeralnego stroju biskupiego³⁶.

---

30 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 9, s. 1.

31 Tamże s. 4.

32 Tamże, s. 1.

33 Tamże, s. 1–2.

34 Tamże, s. 2–3. Członkowie komisji: abp Józef Bilczewski – metropolita lwowski obrządku łacińskiego, bp Władysław Bandurski – biskup pomocniczy archidiecezji lwowskiej, ks. Zenon Lubomięski – proboszcz katedry, o. Peregyn Haczela – prowincjał Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych (franciszkanów), o. Kazimierz Siemaszkiewicz – gwardian klasztoru lwowskich franciszkanów, prof. Władysław Abraham, konserwatorzy zabytków: dr Ludwik Finkiel, dr Aleksander Czołowski, archiwista miasta Lwowa Władysław Przybyłowski, katecheta szkoły realnej ks. Jakub Głąb, ceremoniarz Mieczysław Bryczkowski, kapelan i sekretarz arcybiskupa ks. Rudolf Nowowiejski.

35 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 9, s. 3.

36 Tamże, s. 2–4 oraz dok. 2, 4, 5.

Druga część protokołu to opis bezpośrednich czynności wykonanych w związku z przeniesieniem relikwii do nowego relikwiarza³⁷. Przywołany jest dokument kongregacji, na mocy którego wykonane zostały opisywane czynności, którym jest upoważnienie z 24 maja 1909 roku. Protokół zawiera datę, miejsce i powód rekognicji, która odbyła się 31 maja 1910 roku w katedrze lwowskiej celem przeniesienia relikwii bł. Jakuba do nowego relikwiarza³⁸. Następnie podany jest skład powołanej komisji składającej się z duchownych i świeckich, specjalistów z różnych dziedzin – teologii, prawa, historii, konserwacji zabytków, medycyny sądowej, oraz twórców nowego relikwiarza. Podana jest także informacja o złożeniu specjalnej przysięgi przez członków komisji³⁹.

W następnej części protokołu przytaczane są opisy, które znajdowały się w Sumariuszu procesu kanonizacyjnego bł. Jakuba Strzemię dotyczące wyglądu relikwiarza z 1778 roku, a także samych relikwii błogosławionego i ich przeniesienia z kościoła Świętego Krzyża do katedry lwowskiej w roku 1785⁴⁰. Według przytoczonego opisu relikwiarz wykonany był z posrebrzanego mosiądzu, ozdobiony plastycznie wykonanymi kwiatami. Posiadał szklane okienka, a krawędzie brzegów pokrywy ozdobione były czterema kulami. Na środku wieka znajdowała się otoczona liściastymi wićmi srebrna tabliczka z insygniami biskupimi oraz herbem Strzemię z grawerowanym łacińskim napisem: „Święte doczesne szczątki Bł. Jakuba Arcybiskupa Halickiego z czią obok Większego Ołtarza pochowane w 1411. W lutym roku 1619 odnalezione. W roku 1626 w bardzo uroczysty sposób do znakomitszego grobowca

---

37 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 9, s. 4–15 oraz dok. 7, 8.

38 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 9, s. 4–5.

39 Skład komisji: abp Józef Bilczewski, proboszcz katedry ks. Zenon Ekwit Pomian Lubomęski, kanclerz kurii Wiktor Bilski, bp pomocniczy Władysław Bandurski, ks. kan. Jan Ślusarz, o. Peregryn Haczela – prowincjał franciszkanów, o. Kazimierz Sieniankiewicz – gwardian klasztoru franciszkanów, ks. Ludwik Seherff, ks. Mieczysław Bryczkowski – ceremoniarz katedralny, ks. Rudolf Nowowiejski – kapelan i sekretarz arcybiskupa, studenci teologii: Micha Kaspiruk, Kazimierz Gąska, biegli lekarze anatomowie: dr Henryk Kadyi – profesor anatomii opisowej ludzkiego ciała, dr Andrzej Obrzut – profesor anatomii patologicznej, dr Ludwik Rydygier, prof. Władysław Abraham, prof. prawa kanonicznego Ludwik Finkiel, Aleksander Czalkowski – archiwista miasta Lwowa, Jan Wypasek – wykonawca nowego relikwiarza, Józef Mikłaszewski – stolarz, Stanisław Len i Marcin Baran – zakrystianie katedralni.

40 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 9, s. 6–7.

w urnie (trumienne) cynowej potrójnym jedwabiem i pieczęciami obwarowane przeniesione zostały. W roku 1754 ponownie rozpoznane. Do tego grobowca z racji czynności procesowych przeniesione w roku 1778⁴¹. W dalszej części umieszczono opis przeniesienia relikwii i ich ułożenia w trumienne⁴². W protokole z 1910 roku umieszczono informację, że relikwiarz, który zastała komisja w kaplicy lwowskiej katedry, nie jest tym, którego opis znajduje się w Sumariuszu procesu kanonizacyjnego, ale tym, do którego relikwie przeniesiono w roku 1868⁴³. Protokół informuje także, że opisaną srebrną tablicę z osiemnastowiecznego relikwiarza posiadają lwowscy franciszkanie⁴⁴. Tablica wraz z innymi cennymi przedmiotami lwowskiego konwentu trafiła do krakowskiego klasztoru franciszkanów w roku 1946⁴⁵ i przechowywana jest w zbiorach Prowincjalnego Archiwum Franciszkanów w Krakowie⁴⁶.

W kolejnej części dokumentu podane zostały argumenty potwierdzające autentyczność relikwii bł. Jakuba Strzemię, franciszkanina i arcybiskupa halickiego⁴⁷. W punkcie C wspomnianych argumentów są także wymienione

---

41 F. Solarz, *Bł. Jakub Strzemię w zbiorach krakowskich franciszkanów*, dz. cyt., s. 106, przypis 242 (tł. o. Krzysztof Kościelniak OFMConv).

42 „W środku więc tej urny na poduszce są złożone ornat, tuniczka i inne części ułożone na dwóch kościach biodrowych; głowa obwiązana czerwonymi przepaskami w formie krzyża. Ten krzyż związany jest do wyżej wspomnianej poduszki, wokół natomiast są poukładane pozostałe kości opisane w dostawionym inwentarzu, z których niektóre są połączone wyżej opisanymi powiązaniem, mniejsze są zawinięte w biały papier opatrzone w napis, co znajduje się wewnątrz. Infuła jest ułożona powyżej głowy, rękawiczki leżą z prawej strony: mianowicie prawa z dwoma pierścieniami na palcu pierścieniowym, na stronie lewej głowy rękawica lewa, a po przelozieniu w ten sposób do nowego grobowca wyżej opisanych kości Czcigodnego Sługi Bożego Jakuba Strzemię, Arcybiskupa Halickiego, oraz tkanin i pozostałości wyżej spisane zostało, wreszcie sama urna czerwonymi płótnami i pieczęciami Najjaśniejszego [...] opatrzona pozostaje. Również stara urna opieczętowana tymi samymi pieczęciami została dana do zakrystii do przechowania” (Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 9, s. 7–8, tł. o. Marek Hałambiec OFMConv).

43 Tamże, s. 8.

44 Tamże.

45 F. Solarz, *Bł. Jakub Strzemię w zbiorach krakowskich franciszkanów*, dz. cyt., s. 106.

46 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, sygn. F-II-4.

47 „A) Żaden ojciec zakonu św. Franciszka nie był arcybiskupem oprócz bł. Jakuba Strzemię. Stąd, gdy w urnie, którą otworzyliśmy w 1907 roku, jak i dzisiaj, znajdują się insygnia arcybiskupie z częściami habitu franciszkańskiego, muszą być to relikwie bł. Jakuba Strzemię. B) Z akt Lwowskiej Kapituły Metropolitalnej (T. 16, s. 283 i 531, T. 17) wynika pewność, że arcybiskup Kicki w roku 1786 przeniósł relikwie bł. Jakuba Strzemię z kościoła św. Krzyża do kościoła Metropolitalnego i umieścił je w pobliżu ołtarza w kaplicy Ukrzyżowanego P. Jezusa. Gdy zatem we wspomnianej

i opisane przez specjalistów wszystkie odnalezione w relikwiarzu kości oraz szaty⁴⁸. Podano także informację o przeniesieniu kości i niektórych elementów szat do szklanego pojemnika opieczetowanego pieczęciami arcybiskupimi i włożonego do nowego srebrnego relikwiarza, który zamknięto czterema zamkami, a także zabezpieczono dwoma pieczęciami⁴⁹. Do protokołu dołączono wspomniane już wcześniej załączniki E i F, które sporządzone zostały przez specjalistów opisujących szczegółowo kości i szaty wraz z informacjami wyjaśniającymi, co włożono do konkretnych relikwiarzy⁵⁰. Według

---

kaplicy nie ma innych relikwii z insygniami arcybiskupimi i częściami habitu franciszkańskiego, oprócz tych, które znaleźliśmy z dokumentem Przewielebnego Ks. Morawskiego, muszą to być relikwie bł. Jakuba Strzemię. C) To potwierdza też fakt ten, że relikwie znajdujące się w urnie, którą otworzyliśmy w 1907 roku, i którą dziś, to jest 31 maja 1910 roku kazaliśmy otworzyć, są całkowicie te same, które w procesie beatyfikacyjnym bł. Jakuba Strzemię na s. 125 zostały opisane. Te więc relikwie również w dniu dzisiejszym, tj. 31 maja 1910, wyjęliśmy z urny i w obecności czcigodnych księży i biegłych lekarzy, innych panów wyliczonych wyżej na s. 5 i 6 ułożyliśmy na mniejsze przykrytej lnianymi płótnami. Były to następujące relikwie, jak opisali ją powołani anatomowie” (Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 9, s. 8-9, tł. o. Marek Hałambiec OFMConv).

48 „Były to następujące relikwie, jak opisali je powołani anatomowie: *cranium* (czaszka) bł. Jakuba Strzemię ze szczęką obwiązaną wstążkami czerwonej barwy, ściek wiencowy i ściek strzałowy są zrośnięte i wskazują na wiek około 60, 70 lub trochę więcej lat. Brak 3 zębów siekaczy górnych i 1 dolnego, w ciągu życia obydwie pierwsze zęby przeżuwacze dolne i 4 przeżuwacze górne zostały stracone. Zęby pozostałe zachowały się dobrze. Jest kregosłup długości 65 cm; następnie są wszystkie kości boczne prawe i lewe w liczbie 24, z których dwunasta lewa ma długość 12 cm, prawa natomiast jest długa tylko na 5 cm. Jest ponadto *sternum*, które (rękojeść) trzonek ciała obejmuje, a w którym brakuje części *prrossus xyphodaei*. Są również obydwie kluczyki; obydwie ramiona (część niższa prawego uszkodzona); kość prawego ramienia; łokieć (część ramienia) lewy; promień (laska) lewy; kości miednicy obydwie; obydwie kości biodra (brak prawego większego *trochanter*); z kości goleni pozostała jedynie kłamra cała, kłamra prawa na połowie opuchliny rozszerzona powstała w wyniku wyleczenia złamania (które wskazuje, że bł. Arcybiskup może podczas którejś z licznych podróży misyjnych i apostołskich po różnych okolicach odbywał). Jest jeszcze prawa missetka na wierzchołku (stronie zewnętrznej) *osteophytes* kolana, która wskazuje, że Błogosławiony w modlitwach do Boga pozostawał ustawicznie na klęczkach (według niżej podpisanych anatomów). Są też części środkowe habitu franciszkańskiego uszytego z prostego materiału, w którym bł. Jakub został pochowany i poza tym siedem kawałków z pastorału, z którego jeden jest długi na 30 cm; części sandałów *curio* uszytych; wreszcie cyna z paliusza i części oraz resztki z kości i szat” (Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 9, s. 10-11, tł. o. Marek Hałambiec OFMConv, konsultacja medyczna: lek. med. o. Marcin Jelinek OFMConv).

49 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 9, s. 11.

50 Tamże, dok. 7 i 8.

załącznika F do nowej srebrnej trumienki włożono większość odnalezionych kości⁵¹ oraz kawałki habitu, siedem fragmentów drewnianego pastorału, fragmenty skórzanych sandałów, cynowe elementy paliusza oraz proch z kości i szat⁵². Załącznik F opisuje także, które z kości zostały zabrane przez abpa Bilczewskiego⁵³ zapewne dla rozdzielania relikwii.

Ważne informacje odnoszące się do szat funeralnych posiada dokument główny oraz załącznik E. W dokumentach tych wymieniane są konkretne szaty i ich opisy, a niekiedy ich wymiary. Warto nadmienić, że załącznik E wykazuje paramenty, które zostały na nowo włożone do relikwiarza, w którym były od 1868 roku, jednak z tą uwagą, że po kilku miesiącach będą wystawione dla czci wiernych w nowej, oddzielnej szafie, która ma być wykonana

---

51 „W tej skrzyni srebrnej bardziej wytwornej znajdują się następujące relikwie bł. Jakuba Strzemię, jak to niżej podpisani biegli anatomicy opisali: jest czaszka z żuchwą obwiązana przepaską koloru czerwonego; szew więcnowy łączący kość czołową i kości ciemieniowe oraz szew strzałkowy są zrośnięte i wskazują na wiek około 60 lat, a być może na 70 lub więcej lat. Brak trzech zębów siekaczy górnych i jednego dolnego; w czasie życia oba pierwsze zęby trzonowe dolne i cztery trzonowe górne tylne zostały utracone. Pozostałe zęby są dobrze zachowane. Jest kręgosłup kompletny mający 65 cm długości; następnie wszystkie żebra prawego i lewego boku w liczbie 24, z których dwunaste lewe ma 12 cm długości, prawe zaś tylko 5 cm. Następnie jest mostek, który spłata rękojęść mostka i trzon mostka, w którym brakuje kawałka wyrostka mieczykowatego. Następnie są obydwa obojczyki, obydwie łopatki (część wewnętrzna prawej uszkodzona); kość ramienna prawa; kość łokciowa lewa, kość promieniowa, obie kości miednicy; obie kości uda (brakuje krętarza większego kości udowej prawej); z kości goleniowych pozostała tylko strzałka lewa cała; strzałka prawa ponad połowę ma guzowatość w formie rozlania po uleczonym złamaniu; brakuje końca tej kości. Jest następnie rzepka prawa, na zewnętrznej powierzchni zwyrodnienie prawdopodobnie z ciągłego klęczenia” (Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 8, tł. o. Marek Hałambiec OFMConv, konsultacja medyczna: lek. med. o. Marcin Jelinek OFMConv).

52 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 8.

53 „Ze sobą zabraliśmy następujące relikwie: chrząstkę pierścieniową skostniałą, której skostnienie wskazuje na podeszły wiek (z braku łuku przedniego); wszystkie kości nadgarstka (z wyjątkiem obu kości trójkątastych i kości łódkowatej lewej, których nie ma) i 5 kości śródreżca; następnie kości paliczkowe bliższe 4; następnie kość paliczkową środkową jedną; kości paliczkowe dalsze obu kciuków i innych 6 kości; następnie siódme żebro złamane; następnie obie kości pięty i obie kości skokowe; obie kości łódkowate; kość klinowatą przyśrodkową pierwszą lewej stopy; kość prawego palucha śródstopia; następnie dwie kości śródstopia całe i jedną zlaną (część bliższą); jedną kość paliczkową bliższą i fragmenty kości, których nie można było dokładniej określić” (Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 8, tł. o. Marek Hałambiec OFMConv, konsultacja medyczna: lek. med. o. Marcin Jelinek OFMConv).

w Krakowie⁵⁴ – niestety nigdy się to nie stało. Do wspomnianej drewnianej trumienki wróciły ornat haftowany arabeskami w kształcie szaty z XIV wieku, dwie tunicelle, dwie rękawice z wyhaftowanymi krzyżami, mitra z dwoma gotyckimi fanonami, cingulum, trzy większe i jednaście mniejszych kawałków gotyckiego pastorału, trzy krzyże i kawałki paliusza. Dokument potwierdza, że niektóre kości abp Bilczewski zabrał „do siebie”⁵⁵. Warto dodać, że dodatkowe informacje na temat rekonstrukcji z lat 1907 i 1910 oraz wyglądu paramentów można odnaleźć w opracowaniu prof. Władysława Abrahama o życiu, działalności i kulcie bł. Jakuba⁵⁶. Dokument główny oraz załączniki C i F podają

54 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 7, s. 1.

55 Tamże.

56 „[...] niewątpliwej autentyczności są te szczątki stroju biskupiego, które w roku 1619 znaleziono przy otwarciu grobu. Złożono je wówczas wraz ze szczątkami ciała z pietyzmem w nowej urnie w roku 1626 i starannie opieczetowano, a później po rewizji dokonanej w r. 1754, przełożono wszystko w r. 1778, do nowo sprawionego relikwiarza. Arcybiskup Kicki po zamknięciu kościoła św. Krzyża w r. 1785 przeniósł te relikwie do katedry i umieścił obok ołtarza w kaplicy Chrystusa ukrzyżowanego w szklanej trumience ozdobionej infulą, krzyżem metropolitalnym i pastorałem. Wedle opisu naocznego może świadka kanonika lwowskiego Skrobiszewskiego, w grobie Jakóba, gdy go odkryto, okazały się kształty człowieka zmarłego, przybranego w szaty i oznaki arcybiskupie. Na głowie miał mitrę zupełnie całą, z żółtego adamaszku w kwiaty, na piersiach paliusz arcybiskupi, pod nim ornat na przodzie nie zniszczony z tej samej materii jak mitra, nienaruszone rękawiczki z białego jedwabiu, delikatnie tkane, ozdobione krzyżem i czterema różami wokół, na palcach dwa pierścienie z czystego złota, na nogach sandały, z pod ornatu zaś wyglądało ubranie zakonne z włoskiego sukna. Gdy w r. 1778 dla celów procesu kanonizacyjnego sprawioną w roku 1626 urnę otwarto, znaleziono wszystkie te same przedmioty, lecz w stanie więcej zniszczonym, nadto protokół komisji wymienia jeszcze stułę jedwabną i szczątki różnych materii, jak się zdaje z dalmatyki, lub tunicelli, niezniszczoną poduszkę i różne kawałki drzewa. Przekładając wszystko do nowego mosiężnego posrebrzanego relikwiarza, opatrzonego małymi okienkami ze szkła białego, umieszczono szczątki materii wewnątrz poduszki, związane czaszkę i kości, mniejsze owinięto białym papierem i opatrzone stosownymi napisami, na czaszkę położono infulę a po obu jej stronach rękawiczki wraz z pierścieniami, na których już wówczas brakło kamieni. Dzięki wieloduszemu zrozumieniu celów naukowych ze strony J. E. obecnego X. Arcybiskupa lwowskiego, mieliśmy sposobność oglądania tych wszystkich pamiątek. X. Arcybiskup Bilczewski przedsięwziął dwukrotnie dnia 14 maja i 4 listopada 1907 r. otwarcie relikwiarza, przyczem byli obecni oprócz J. Ekscelencyi, ks. biskup Bandurski, sufragan lwowski, ks. Infulat Zabłocki, ks. Prałat Lubomęski, ks. kanonik Słószarz, Prowincyał OO. Franciszkanów X. Haczela, gwardyan konwentu lwowskiego, X. Siemaszkiewicz, sekretarz X. arcybiskupa X. Nowowiejski, XX. Bryczkowski i Głąb, nadto autor pracy niniejszej i konserwatorowie prof. Dr Finkel, p. Przybyłowski i Dr Czołowski, a przy drugim otwarciu także i p. Władysław Łoziński. Wszystkie szczątki znaleziono w najzupełniejszym porządku złożone, zgodnie z opisem powyższym, pierścienie były naszyte na prawą rękawiczkę, a szczątki ubrania zwłaszcza z habitu zakonnego, jakkolwiek można je było łatwo rozpoznać, okazały się już bardzo zniszczone. Ornat znajdował się wewnątrz poduszki a przy nim znalazł się także jedwabny pas, niegdyś zdaje się zielonego koloru, ozdobiony frendlami, w żadnym

także bardzo istotną informację dotyczącą pierścieni, które były przyszyte do rękawic odnalezionych w relikwiarzu. Opisane jest, że były na rękawicach dwa pierścienie bez kamieni⁵⁷, które abp Bilczewski zabrał wraz z wcześniej wspomnianymi szczątkami do swoich biskupich zbiorów⁵⁸. Nie wiadomo, jaki był dalszy los pierścieni i gdzie aktualnie się znajdują.

Ostatnia część dokumentu głównego zawiera informacje opisujące wygląd nowej srebrnej trumienki: osadzona na czterech lwich łapach, ozdobiona jest po bokach, z jednej strony symboliczną katedrą halicką, a z drugiej katedrą lwowską. Na przedniej stronie widnieje postać błogosławiącego abpa Jakuba. Widnieje także grawerowany napis: „Błog. Jakób Strepa, Arcybiskup Halicki 1391–1409”. Tylną część dekorują herby Polski, Rusi i Litwy. Na pokrywie trumienki umieszczono poduszkę, na której jest brewiarz oraz mitra i pastorał biskupi oraz krzyż metropolitalny. Cztery rogi relikwiarza dekorują postacie aniołów, które na piersiach mają wygrawerowane herby Strzemię. Wewnątrz trumienki umieszczona została szklana urna z opisywanymi wcześniej szczątkami⁵⁹. Dokument wykazuje także spis przedmiotów, które trafiły ponownie do drewnianej trumienki z XIX wieku⁶⁰ oraz kości, które abp Bilczewski zabrał

z dalszych opisów nie wymieniony. Lepiej dochowane przedmioty zostały równocześnie odfotografowane, a w szczególności infuła [...], ornat [...], pozostałe krzyże z palliusza i szczątki tkaniny [...], szczątki górnej zakrzywionej części pastorału [...], rękawiczki wraz z pierścieniami [...] i pas [...]. Infuła z żółtego jedwabiu i ornat z czerwonego adamaszku, bardzo spłowiałe, są też bardzo zniszczone. Widoczną jest jednak ich dawna średniowieczna forma, a na ornacie deseń tkaniny da się jeszcze dobrze rozpoznać. Przedmioty te wykazują robotę pospieszną, nie były też one bardzo kosztowne, gdyż zrobiono je już dla przybrania ciała i złożenia do grobu. Pomimo tego jednak budzić one muszą żywy interes, jako niewątpliwiej autentyczności pamiątki po niezwykle wybitnej dziejowej postaci a przytem jedyne tego rodzaju, jakie pozostały po dawnych arcybiskupach halickich. Niewątpimy, że zajmą się ich wszechstronnem ocenieniem i zbadaniem nasi historycy sztuki i badacze dziejów szat liturgicznych. J. E. X. Arcybiskup Bilczewski ma zamiar znaleźć dla tych pamiątek inne umieszczenie, które uchroni je lepiej od zupełnego zniszczenia a zarazem umożliwi naukowe ich badanie” (W. Abraham, *Jakób Strepa. Arcybiskup halicki 1391–1409*, dz. cyt., s. 73–77).

57 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 9, s. 4; dok. 4, s. 2; dok. 8, s. 2.

58 Tamże.

59 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 9, s. 12.

60 „Pozostałe relikwie Błogosławionego, które dzisiaj odnaleźliśmy w tej starej drewnianej arce (z roku 1863), o których mowa w trzech różnych protokołach, mianowicie cały ornat wykonany w kraju w XIV wieku z wyszytymi arabeskami i dwie tunicelle, następnie dwie rękawice, wśród których znajduje się biały krzyż następnie mitra (opaska) jedwabna z dwoma ogonkami gotyckiego kształtu, dalej pasek jedwabny z węzłami 7 cm szerokości i 4 łokcie długi; następnie 3 większe

dla rozdzielania ich jako relikwie. Dokument z datą 31 maja 1910 roku został podpisany i opatrzony pieczęcią arcybiskupią⁶¹.

Spisany protokół wraz z załącznikami jest wiarygodnym i bogatym źródłem na temat badań i przygotowań przeniesienia relikwii do nowego relikwiarza oraz stanu zachowania i wyglądu relikwii, zarówno kości, jak i paramentów funeralnych.

Nienależące do omawianej całości dwa inne dokumenty, tj. akt stwierdzający autentyczność relikwii z kościoła franciszkanów oraz protokół z uroczystości procesyjnych, także są źródłem informacji o relikwiach i kulcie bł. Jakuba.

Dokument stwierdzający autentyczność relikwii w kościele lwowskich franciszkanów, jak było już wcześniej powiedziane, spisany jest ręcznie na jednej karcie o wymiarach 42×34 cm w dwóch kolumnach w języku łacińskim⁶². Z tekstu dowiadujemy się, że rekognicja dokonana była 18 października 1910 roku w kościele Braci Mniejszych Konwentalnych (Franciszkanów) we Lwowie. Przebiegała ona pod przewodnictwem abpa Bilczewskiego przy asyście profesora anatomii Uniwersytetu Lwowskiego dra Henryka Kady, gwardiana franciszkańskiego konwentu lwowskiego o. Kazimierza Siemaszkiewicza, kapelana arcybiskupiego ks. Grzegorza Urbańskiego oraz innych franciszkanów⁶³. Dokument stwierdza, że badane relikwie są tymi, które od 1778 roku przechowywane są przez franciszkanów i wystawione w kaplicy dedykowanej błogosławionemu⁶⁴. Po rozpoznaniu relikwii dzięki pomocy prof. Kady uznano, że w relikwiarzu znajdują się kości, których brakuje w trumnie znajdującej się we lwowskiej katedrze, tj. kość lewego

---

i 11 mniejszych kawałków pastorału, które ułożone bardzo dobrze tworzą zgięcie pastorału kształtu gotyckiego; następnie 3 krzyże i kawałki z palusza i malutki krzyżyk – dla lepszej konserwacji i czci wiernych zostanie wystawiony po kilku miesiącach w nowej osobnej szafce, która w Krakowie właśnie jest robiona. Na razie pozostawiamy w tej samej starej urnie (z roku 1868), w której dotychczas święte kości bł. Jakuba były przetrzymywane i również pieczęciami naszymi opatrujemy” (Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 8, tł. o. Marek Hałambiec OFMConv).

61 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 9, s. 14.

62 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta II*, dok. 1.

63 Tamże, kol. 1.

64 Tamże.

ramienia, prawa kość łokciowa oraz prawa kość goleniowa⁶⁵. Po zakończeniu czynności wszystkie relikwie włożono ponownie do trumienki i zabezpieczono arcybiskupimi pieczęciami⁶⁶. Protokół podpisany jest autentycznym podpisem abpa Bilczewskiego i posiada czerwoną lakową pieczęć arcybiskupią. Nie jest zatem odpisem ani kopią. Dokument ten jest także dowodem na to, że nigdy szaty grobowe nie były złożone w kościele lwowskich franciszkanów, jak sugerują to niektórzy autorzy⁶⁷. Franciszkanie w swoich zbiorach do dziś posiadają szaty pontyfikalne bł. Jakuba Strzemię, które nie są funeraliami⁶⁸.

Ukoronowaniem opisanych w protokołach i ich załącznikach rekognicji były uroczystości, które miały miejsce w dniach 1–6 czerwca 1910 roku, które opisuje osobne sprawozdanie⁶⁹. Uroczystości odprawiane były na mocy specjalnego pozwolenia Świętej Kongregacji Rytów z 24 marca 1909 roku⁷⁰. Pierwszego dnia uroczystości po odprawieniu nabożeństw przeniesiono nowy relikwiarz w asyście duchowieństwa zakonnego i diecezjalnego z kaplicy Pana Jezusa Ukrzyżowanego lwowskiej katedry do kościoła franciszkańskiego, gdzie przez 5 dni licznie gromadzącym się w świątyni duchownym i wiernym odprawiane były nabożeństwa i głoszone okolicznościowe kazania⁷¹. 6 czerwca po uroczystej sumie, której przewodniczył biskup pomocniczy Władysław Bandurski, a kazanie wygłosił abp Bilczewski, wyruszyła uroczysta procesja do katedry lwowskiej. Orszakowi złożonemu z chorągwi, feretronów i bractw lwowskich parafii, przedstawicieli zakonów, duchowieństwa, kapituł katedralnych obrządków łacińskiego, ormiańskiego, greckiego, władz miasta i Galicji przewodniczył metropolita lwowski abp Bilczewski. Relikwiarz niesiony przez

---

65 „W urnie znaleźliśmy i rozpoznaliśmy z pomocą profesora Henryka Kadyi święte kości, których brakuje w srebrnej urnie znajdującej się w bazylice naszej katedralnej, a mianowicie: 1) Kość ramienia lewego bez galki większej, która przez Najjaśniejszego Seweryna Morawskiego został odcięta. 2) Kość łokciowa prawa, od której został odcięty wyrostek zwiędzający. 3) Kość goleniowa prawa nienosząca jakiegokolwiek śladu złamania za życia” (Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta II*, dok. 1, kol. 2, t. o. Krzysztof Kościelniak OFMConv, konsultacja medyczna: lek. med. o. Marcin Jelinek OFMConv).

66 Tamże.

67 F. Solarz, *Bł. Jakub Strzemię w zbiorach krakowskich franciszkanów*, dz. cyt., s. 94, przypis 198.

68 R. M. Antoszczuk, *Pontyfikałia bł. Jakuba Strzemię*, „Studia Franciszkańskie” 26 (2016), s. 103–133.

69 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 10.

70 Tamże, s. 1.

71 Tamże, s. 1–2.

16 ubranych w szaty liturgiczne kleryków otaczali franciszkanie⁷². Po wprowadzeniu relikwii do katedry ustawiono je na środku kościoła pod specjalnie przygotowaną bogato zdobioną konfesją i odprawiono uroczystą sumę, której przewodniczył abp Bilczewski, a kazanie wygłosił abp Józef Teodorowicz obrządku ormiańskiego⁷³. Po południowych niesporach trumienka z relikwiami została umieszczona w kaplicy Pana Jezusa Ukrzyżowanego, co było realizacją instrukcji Promotora Wiary, jaka wydana została 28 kwietnia 1909 roku⁷⁴.

Warto dodać, że krakowscy franciszkanie w swoim archiwum posiadają jeszcze jeden ciekawy dokument. Jest to akt częściowo drukowany, a częściowo pisany ręcznie, o wymiarach 39×23,5 cm, potwierdzający autentyczność części relikwii bł. Jakuba Strzemię, jaka została udzielona franciszkanom lwowskim podczas badania relikwii z ich kościoła w 1778 roku. Część tej relikwii została opieczętowana, zawinięta w kawałek ażurowego materiału i dołączona do aktu. Miało to stanowić całość, gdyż razem z aktem miała być umieszczona w ołtarzowej figurze bł. Jakuba⁷⁵. Trzeba nadmienić, że w kościele franciszkanów we Lwowie pw. Matki Bożej Niepokalanej była kaplica bł. Jakuba Strzemię⁷⁶, w której znajdował się ołtarz ze statuą błogosławionego, w kaplicy tej wystawiona była także trumienka z relikwiami⁷⁷, jakie badał abp Bilczewski, o czym była już mowa wcześniej. Niestety nic nie wiadomo o powojennych losach opisanej figury ołtarzowej. Pewne jest, że franciszkanie, opuszczając po II wojnie światowej Lwów, zabrali ze sobą akt z relikwią, a także trumienkę ze szczątkami Błogosławionego, która została przeniesiona do kościoła Franciszkanów w Przemyślu, gdzie wystawiona była

72 Tamże, s. 2–3.

73 Tamże, 3–4.

74 Tamże, s. 4.

75 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta II*, dok. 2

76 „Kaplica bł. Jakuba Strepy z 3 ołtarzami: 1. Od frontu ołtarz bł. Jakuba, rzeźba z drewna w stroju biskupim. U stóp trumienka srebrna oszklona z relikwiami bł. Jakuba (2 ręce (piszczele), głowa i reszta członków znajdują się w katedrze lwowskiej ob. łac. w trumience srebrnej, sprawionej przez arcyb. Bilczewskiego w kaplicy błog. Jakuba – gdzie znajduje się również posąg abpa Bilczewskiego, wykuty z b. marmuru). Zasuwa, obraz olejny Najświętszego Serca Pana Jezusa (Objawienie błog. Małgorzaty Alacoque). Malował go p. Grot, artysta malarz z Częstochowy” – *Inwentarz kościoła i zakrystii, skarbcza i składu oo. Franciszkanów we Lwowie 1939 r.*, Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentalnych (Franciszkanów) w Krakowie, zbiór lwowski 24, s. 1 (w inwentarzu autor podaje błędne informacje odnoszące się do nazwy kaplicy w katedrze lwowskiej oraz brak mu wiedzy na temat jakości relikwii znajdujących się we franciszkańskiej kaplicy).

77 Tamże.

na ołtarzu bł. Jakuba do publicznej czci. Niestety w nocy z 8 na 9 sierpnia 1948 roku trumienka wraz z relikwiami została skradziona⁷⁸ i do dziś nie została odnaleziona.

W roku 2009 trzy razy zbierały się odpowiednie komisje, które dokonywały oględzin, rozpoznania, pobrania i zabezpieczenia relikwii, wykonane zostały także odpowiednie naprawy relikwiarza przed zbliżającym się jubileuszem 600-lecia śmierci bł. Jakuba, podczas którego miała miejsce jubileuszowa peregrynacja jego relikwii w kościołach franciszkanów prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię w Polsce, a także w parafiach archidiecezji lwowskiej. Wyznaczone komisje zebrały się 9 stycznia, 20 stycznia, i 30 stycznia 2009 roku, rekognicje miały miejsce w katedrze na Wawelu – pierwsza i trzecia w kaplicy Potockich, a druga w skarbcu katedralnym. Z każdego wydarzenia spisane zostały odpowiednie protokoły, które złożono także w archiwum franciszkańskim⁷⁹, zostały one także opublikowane w wewnętrznym zakonnym czasopiśmie⁸⁰. Owe protokoły, ukazując stan relikwii, potwierdzają zawartość trumienki, jaka spisana jest na dokumentach z 1909 i 1910 roku.

Badając dzieje relikwii bł. Jakuba Strzemię, wciąż napotkać można kolejne ślady ich kultu, który wyrażany był na różne sposoby, szczególnie poprzez przeprowadzone zgodnie z prawem kościelnym kolejne rekognicje, które nie tylko potwierdzały ich autentyczność, ale były okazją do wykonania odpowiednich czynności w celu ich zbadania, oczyszczenia, uporządkowania, zabezpieczenia, a także dokonania potrzebnych prac konserwatorskich na samych relikwiarzach, które poprzez okazywanie czci wiernych ulegały zniszczeniom. Fakt odnalezienia szat grobowych błogosławionego w 2016 roku bez wątplenia jest wydarzeniem bezprecedensowym i dającym nadzieję na to, że zaginione podczas II wojny światowej i w czasach powojennych dziedzictwo wielu pokoleń Polaków i Kościoła katolickiego może być odnalezione i powrócić do swojego dawnego blasku, zyskując nowe miejsce we współczesnej rzeczywistości, dając niezwykle świadectwo o ludziach, wydarzeniach

---

78 *Kronika Klasztoru Franciszkanów w Przemysłu 1906–1972*, s. 0196–0197, Archiwum Klasztoru Franciszkanów w Przemysłu, bez sygn.

79 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Dokumenty jubileuszowe*, sygn. *Protokół z wstępnych oględzin relikwiarza bł. Jakuba Strzemię*; także: *Protokół z otwarcia trumienki oraz rozpoznania i wydzielania relikwii przed peregrynacją bł. Jakuba Strzemię oraz Protokół z opieczętowania trumienki z relikwiami bł. Jakuba Strzemię*.

80 „Wiadomości z Prowincji św. Antoniego z Padwy i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Franciszkanów (OFMConv)” 2009 nr 1 (253), s. 39–45.

i miejscach z przeszłości. Rodzi się także nadzieja, że po 106 latach będzie zrealizowany pomysł abpa Bilczewskiego, jaki zapisał w załączniku do protokołu z 1910 roku przesłanym Papieżowi. Dotyczy to kwestii wykonania szaf dla funeraliów arcybiskupich bł. Jakuba celem godnego prezentowania ich we lwowskiej katedrze⁸¹.

Myśląc o świętych relikwiach i ciesząc się z odnalezienia szat grobowych bł. Jakuba, które przetrwały burzliwe dzieje Lwowa i Polski, warto na koniec przytoczyć słowa dziś już świętego abpa Józefa Bilczewskiego: „Trumna błog. Jakóba idzie na wagę złota, jak umęczone ciało św. Wojciecha! Wszak w niej jest ta głowa, która dniem i nocą przemyśliwała nad pomnożeniem chwały Boga i dobra swojej archidiecezyi. W niej są szczątki oczu, co światłością były ślepyim; szczątki serca, które całe było najczystsza miłością Boga i narodu, kości tych nóg, które nieraz poraniły się w pogoni za dusz zbawieniem, ręce, które nieraz błogosławiły i dobrze czyniły. Grób to więc chwałebny”⁸².

Abstrakt

Świadectwa rekognicji relikwii bł. Jakuba Strzemię

W artykule został poruszony problem rekognicji relikwii bł. Jakuba Strzemię, franciszkanina, średniowiecznego arcybiskupa halickiego. Autor, przedstawiając kolejne rozpoznania szczątków, rozpoczynając od opublikowanego w XVII wieku przekazu świadka, który był przy odnalezieniu trumny z doczesnymi szczątkami abpa Jakuba we Lwowie w 1619 roku, kończy rekognicją, która miała miejsce w 2009 roku w katedrze wawelskiej. Szczególne miejsce w artykule zajmują rekognicje, które dokonywały się we Lwowie w latach 1907–1910. Na podstawie odnalezionych w Prowincjalnym Archiwum Franciszkanów w Krakowie lwowskich kopii dokumentów z lat 1868–1910 (jedynych istniejących dokumentów źródłowych), autor wyjaśnia niektóre kwestie dotyczące odnalezionych po 70 latach w roku 2016 w opuszczonym kościółku na Ukrainie relikwii funeralnych, tzn. szat grobowych bł. Jakuba Strzemię oraz kości św. Faustyna Męczennika.

Słowa kluczowe: rekognicja; funeralia; pontyfikalia; Jakub Strzemię

81 Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie, teka: *Jakub Strzemię 1*, sygn. F-II-68/1, koperta: *Akta I*, dok. 7, s. 1.

82 J. Bilczewski, *List pasterski w pięćsetną rocznicę śmierci Błogosławionego Jakóba Strepy*, [w:] *Pamiętka pięćsetnej rocznicy śmierci błog. Jakóba Strepy franciszkanina, arcybiskupa lwowskiego 1409–1909. Kazania. Z 10 portretami i 2 podobiznami*, Lwów 1910, s. 25.

Abstract

Testimonies of Recognition of the Relics of Blessed Jakub Strzemię

This article deals with the recognition of the relics of Blessed Jakub Strzemię, a Franciscan and archbishop of Halych who lived in the Middle Ages. The author presents subsequent recognitions of his remains, beginning with a testimony published in the seventeenth century by a witness who was present when a coffin with Archbishop Jakub's mortal remains was found in 1619 in Lviv and ending with a recognition that took place in 2009 in Krakow's Wawel cathedral. Recognitions that were made in Lviv in 1907-1910 are especially important. On the basis of copies of documents from 1868 to 1910 originating in Lviv and found in the Provincial Archive of the Franciscans in Krakow (the only existing primary documents), the author explains certain matters related to funerary relics found in 2016 after seventy years in an abandoned church in Ukraine: Blessed Jakub Strzemię's funerary vestments as well as St. Faustinus the Martyr's bones.

Keywords: recognition; funeralia; pontificalia; Jakub Strzemię

References

- Abraham, W. (1908). *Jakób Strepa. Arcybiskup halicki 1391–1409*. Kraków: Akademia Umiejętności.
- Akta I. (n.d.). Jakub Strzemię 1, sygn. F-II-68/1. Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie.
- Akta II. (n.d.). Jakub Strzemię 1, sygn. F-II-68/1. Archiwum Prowincji św. Antoniego i bł. Jakuba Strzemię Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych (Franciszkanów) w Krakowie.
- Antoszczuk, R. M. (2013). Idziemy do nóg twych Błogosławiony – franciszkańskie jubileusze bł. Jakuba Strzemię i ich echa. In Z. Gogola (Ed.), *Habent omnia tempora sua : prace ofiarowane ks. prof. dr. hab. Januszowi Wyciśle* (pp. 53–73). Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II Wydawnictwo Naukowe.
- Antoszczuk, R. M. (2016). Pontyfikalia bł. Jakuba Strzemię. *Studia Franciszkańskie*, 26, 103–133.
- Bar, J. (1958). Polskie procesy kanonizacyjne i beatyfikacyjne. *Ruch Biblijny i Liturgiczny*, 11(5), 418–447. <https://doi.org/10.21906/rbl.2681>
- Bar, W. (2015). Możliwość kanonizacji bł. Jakuba Strzemię w świetle prawa kanonizacyjnego. In R. M. Antoszczuk (Ed.), *Z mroków czasów, czyli rzecz o bł. Jakubie Strzemię, Strózu naszym i Patronie* (pp. 115–140). Niepokalanów.
- Bilczewski, J. (1910). List pasterski w pięćsetną rocznicę śmierci Błogosławionego Jakóba Strepy. In *Pamiętka pięćsetnej rocznicy śmierci błog. Jakóba Strepy franciszkanina, arcybiskupa lwowskiego 1409–1909. Kazania. Z 10 portretami i 2 podobiznami* (pp. 1–28). Lwów: Drukarnia „Polonia” pod zarządkiem J. Raczyńskiego, nakł. OO. Franciszkanów.
- Fiejdasz, L. (2013). Kształtowanie się pojęcia relikwii – aspekt prawny. In S. T. Prażkiewicz (Ed.), *Kult relikwii* (pp. 17–38). Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych.
- Gogola, Z. (1997). Błogosławiony Jakub Strzemię, franciszkanin, arcybiskup halicko-lwowski. *W Nurcie Franciszkańskim*, 6, 143–156.
- Pabis, M. (2016). Odnaleziono cenne relikwie. *Nasz Dziennik*, (217 (5665)), 10.
- Pabis, M. (n.d.). Odnaleziono bezcenne relikwie. Retrieved July 28, 2018, from <https://naszdzienik.pl/wiara-kosciol-w-polsce/164735,odnaleziono-bezcenne-relikwie.html>
- Petrus, J. (2008). Relikwiarz bł. Jakuba Strepy. Przyczynek do dziejów kultu Patrona archidiecezji lwowskiej. In A. Betlej & J. Skrabski (Eds.), *Fides ars scientia. Studia dedykowane pamięci Księdza Kanonika Augustyna Mednisa* (pp. 361–474). Tarnów: Muzeum Okręgowe.

- Petrus, J. (2015). Relikwiarz bł. Jakuba Strepy. Przyczynek do dziejów kultu Patrona archidiecezji lwowskiej. In R. M. Antoszczuk (Ed.), *Z mroków czasów, czyli rzecz o bł. Jakubie Strzemię, Strózu naszym i Patronie* (pp. 79–87). Niepokalanów.
- Protokoły rekognicji relikwii z roku 2009. (2009). *Wiadomości z Prowincji Św. Antoniego z Padwy i Bł. Jakuba Strzemię Zakonu Franciszka-Nów (OFMConv)*, (1 (253)), 39–45.
- Sam o sobie przypomniał. Rozmowa z ks. dr. Jackiem Waligórą, kustoszem relikwii bł. Jakuba Strzemię. (2016). *Nasz Dziennik*, (217 (5665)), 10.
- Skrobiszewski, J. (1628). *Vitæ Archiepiscoporum Haliciensium Et Leopoliensium*. Leopoli: In Officina Typographica Ioannis Szeligæ.
- Solarz, F. (2012). Bł. Jakub Strzemię w zbiorach krakowskich franciszkanów. *W Nurcie Franciszkańskim*, 19, 85–103.
- Szewek, J. (2009). Otwarcie relikwiarza bł. Jakuba Strzemię. *Wiadomości z Prowincji Św. Antoniego z Padwy i Bł. Jakuba Strzemię Zakonu Franciszka-Nów (OFMConv)*, (1 (253)), 30.
- Testamentum Venerabilis Iacobi Strepa Archiepiscopi Haliciensis. (n.d.). Congr. Riti, Processus n. 1346: Processo dioecesano sul Culto ab immemoriali tempore protato a Giacomo de Strepa, arcivescovo di Halicz. Archivum Secretum Vaticanum.
- Zwiastun i anioł pokoju. Z o. Rafałem Antoszczukiem OFMConv, czcicielem bł. Jakuba Strzemię, rozmawia Małgorzata Pabis. (n.d.). Retrieved July 28, 2018, from <https://naszdzienik.pl/wiara-kosciol-w-polsce/164755,zwiastun-i-anioł-pokoju.html>
- Zwiercan, A. (1987). Błogosławiony Jakub Strzemię. In J. R. Bar (Ed.), *Polscy święci*. 8 (pp. 123–142). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.

Nauczanie liturgiki i biblistyki na lekcjach religii w gimnazjach galicyjskich

Maria Stinia

Uniwersytet Jagielloński
maria.stinia@uj.edu.pl

Nauczanie religii pełniło w austriackim systemie edukacyjnym podstawową rolę wychowawczą i obejmowało wszystkie szczeble nauczania. Szczególnie ważne było dla kształtowania świadomego katolika, zarówno w zakresie zrozumienia zewnętrznego ceremoniału Kościoła, jak i formowania podstaw wiary opartej na znajomości historii biblijnej. Zdanie to stało przede wszystkim przed katechetami gimnazjów kształtującymi przyszłe kręgi inteligencji. O ile katecheci galicyjscy doczekali się swojej monografii¹, o tyle szczegółowa problematyka nauczania liturgiki i historii biblijnej na poziomie gimnazjum klasycznego nie została dotychczas opracowana. Podstawowym źródłem do jej badania są (poza centralnymi programami nauczania obowiązującymi całą Galicję) podręczniki szkolne, których struktura wewnętrzna dostarcza informacji o poruszanej na lekcjach religii tematyce i pośrednio o sposobach kształcenia, oraz dyskusje dotyczące problemów katechetyki szkolnej toczone na forum prasy religijnej. Tematyką tą zajmowano się także na forum najważniejszego czasopisma nauczycieli szkół średnich Galicji, jakim był organ Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych „Muzeum”. Czasopismo to było forum debat dotyczących nauczania wszystkich przedmiotów, w tym i religii (nie tylko katolickiej, ale i żydowskiej). Starano się ukazywać różne perspektywy, w tym także ogólnoaustriacką i europejską. Kwestie bardziej szczegółowe przeznaczone dla katechetów wszystkich typów szkół i poświęcone różnym formom działań edukacyjnych duchowieństwa, w tym nauczania wybranych komponentów programu nauki religii, oraz sprawa podręczników pojawiały się też na łamach innych czasopism, m.in. lwowskiego czasopisma „Bonus Pastor” czy tarnowskiego „Dwutygodnika Katechetycznego”. Ważną

---

1 C. Chrząszcz, *Wychowawcy elit. Działalność katechetów galicyjskich szkół średnich w latach 1867–1918*, Kraków 2015.

rolę w toczonych debatach odgrywały zjazdy katechetów galicyjskich oraz kursy katechetyczne organizowane w Krakowie i we Lwowie. O ile polemiki dotyczące ogólnych problemów związanych z nauczaniem religii są stosunkowo łatwe do prześledzenia, o tyle szczegółowy wątek, którym było nauczanie liturgiki i historii biblijnej, posiada nieco węższy zasób źródeł. Dla ukazania tej tematyki istotne jest określenie specyfiki nauczania religii w Galicji od czasów powstania ośmioletniego gimnazjum klasycznego do końca okresu autonomicznego, umiejscowienie zagadnień liturgiki i historii biblijnej w nauczaniu religii oraz analiza zmian, które zaszły w procesie ich nauczania.

Nauczanie religii w szkołach średnich Austrii w drugiej połowie XIX wieku regulowały przepisy z 1849 roku. 16 września 1849 roku wraz z zatwierdzeniem nowej organizacji szkół średnich, czyli *Zarysu organizacyjnego gimnazjów i szkół realnych*, otwarto drogę do uregulowania kwestii religii w szkole, której nauczanie miało stanowić ważny element systemu wychowawczego². W tym samym roku episkopat austriacki rozpoczął prace nad przygotowaniem programu nauczania dostosowanego co prawda do jednolitego ośmioletniego gimnazjum, ale z zastosowaniem dwustopniowego systemu (cztery klasy gimnazjum niższego oraz cztery klasy wyższego). Program wprowadzono w życie w październiku 1850 roku, zaznaczając, że ustalenia mogą mieć charakter tymczasowy. Jednakże do końca lat osiemdziesiątych pozostawał on bez zmian. W połowie XIX wieku w Galicji liczba gimnazjów nie była duża – większość szkół stanowiły gimnazja niższe, których było osiem (w Bochni, Brzeżanach, Buczaczu, Nowym Sączu, Rzeszowie, Samborze, Stanisławowie i Tarnopolu), a zaledwie pięć było pełnych, ośmioletnich (we Lwowie I i II, w Krakowie Gimnazjum św. Anny oraz w Przemyślu i w Tarnowie). W pierwszej klasie gimnazjum niższego w nauczaniu religii rzymskokatolickiej wprowadzono uczniów w podstawy wiary i moralności katolickiej, nauczając tzw. katechizmu. W klasie drugiej objaśniano obrzędy Kościoła katolickiego, czyli liturgikę. W dwóch kolejnych klasach nauka koncentrowała się na historii biblijnej będącej wykładem objawienia w Starym i Nowym Testamencie. Od roku 1860 liturgikę przeniesiono z klasy II do klasy IV – po historii biblijnej. Natomiast w gimnazjum wyższym poszerzano zakres wiadomości, wprowadzając w klasie piątej i szóstej dogmatykę ogólną i szczegółową,

---

2 *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich von Ministerium des Cultus und Unterricht*, Wien 1849.

w klasie siódmej – etykę, a w klasie ósmej (ostatniej) – historię Kościoła katolickiego³.

Podpisanie konkordatu pomiędzy Austrią a Stolicą Apostolską 18 sierpnia 1855 roku zagwarantowało Kościołowi katolickiemu daleko idące uprawnienia w zakresie oświaty – nadzór nad szkołami i nauczycielami oraz objęcie cenzurą biskupią podręczników szkolnych⁴. Katecheci zyskali znaczący wpływ na ocenę z zachowania, a religia stała się przedmiotem maturalnym. W Galicji w związku ze zmianą języka wykładowego w nauczaniu religii nie nastąpiły żadne zmiany, ponieważ od roku 1848 uczono jej w języku krajowym, co dla religii rzymskokatolickiej oznaczało prowadzenie jej w języku polskim. W metodach nauczania stosowano wyłącznie wykład. Natomiast w związku ze zgermanizowaniem systemu szkolnictwa i brakiem polskich podręczników posługiwano się tłumaczeniami podręczników niemieckojęzycznych oraz rozbudowanymi i dyktowanymi notatkami. Powszechnie stosowane były w całym omawianym okresie katechizmy Ignacego Schustera⁵, Josepha Deharbe'a⁶, podręczniki dogmatyki, etyki i historii Kościoła Matthiasa Robitscha i Konrada Martina⁷. Stopniowo pojawiające się prace polskich autorów początkowo były bezpośrednimi tłumaczeniami lub przeróbkami podręczników niemieckich, dopiero z czasem pojawiało się coraz więcej oryginalnych polskich prac. Był to typowy proces towarzyszący kształtowaniu się w Galicji polskiego piarstwa podręcznikowego w drugiej połowie XIX wieku.

Podręcznik do nauki religii po zatwierdzeniu przez władze kościelne i świeckie stawał się swoistym programem nauczania, katecheci byli bowiem zobowiązani do przestrzegania zawartego w nim porządku materiału. Książka

---

3 Rozporządzenie Ministerstwa Wyznań i Oświaty z dnia 5 października 1880, L. 7224 oraz z dnia 4 kwietnia 1851, L. 10200/850 i 21 maja 1860, L. 4830 specjalnie dla Galicji, [w:] *Zbiór przepisów odnoszących się do Kościoła i duchowieństwa katolickiego na podstawie Zbioru ustaw administracyjnych*, zest. i uzupełn. I. Korzeniowski, Lwów 1900, s. 321–323.

4 C. Chrzęszcz, *Wychowawcy elit...*, dz. cyt., s. 19. Szerzej zob. B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 7: *Czasy najnowsze 1815–1914*, Lublin 2001; M. Banaszak, *Historia Kościoła Katolickiego*, t. 3, Warszawa 1991.

5 H. Reusch, *Schuster, Ignaz*, „Allgemeine Deutsche Biographie” 33 (1891), s. 102–103. <https://www.deutsche-biographie.de/gnd117321656.html#adbcontent> [19.03.2017]. Jego podręcznik stał się przedmiotem krytyki, zwłaszcza w latach siedemdziesiątych XIX wieku, zob. C. Chrzęszcz, *Wychowawcy elit...*, dz. cyt., s. 165–168.

6 F. L. Kerze, *Joseph Deharbe (1800–1871)*, [w:] *Catholic Encyclopedia*, vol. 4, New York 1913, [https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Joseph_Deharbe](https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Joseph_Deharbe) [19.03.2017].

7 K. Hengst, *Martin, Konrad*, „Neue Deutsche Biographie” 16 (1990), s. 290–291, <https://www.deutsche-biographie.de/pnd101767846.html#ndbcontent> [19.03.2017].

miała być dla ucznia podstawą powtarzania lekcji, a dla nauczyciela wskazówką, czego i w jakiej kolejności uczyć. Na początku drugiej połowy XIX wieku do liturgiki używano podręcznika ks. Ludwika Lewartowskiego (1821–1866), katechety uczącego w gimnazjach w Bochni i Nowym Sączu⁸. Napisał on liczący 256 stron *Wykład obrzędów i religijnych zwyczajów ś. Kościoła Rzymsko-Katolickiego dla użytku młodzieży gimnazjalnej* (Kraków 1855), dedykując pierwsze wydanie biskupowi tarnowskiemu Józefowi Alojzemu Pukalskiemu. Kolejne dwa wydania z 1862 i z 1872 roku nie podlegały większym zmianom. Praca ta była odpowiedzią na apel konsystorza wzywającego do napisania w języku polskim podręcznika do drugiej klasy gimnazjalnej⁹. Jako cel autor wyznaczył sobie wzmacnianie wiary uczniów poprzez gruntowne „rozumienie wszelkich zewnętrznych religijnych czynności”, a podręcznik miał zwierać „wszystko co dobry katolik o kościelnej służbie bożej wiedzieć powinien”¹⁰. Lewartowski korzystał z prac praktyków katechizacji, jak na przykład ks. Stanisława Puszeta (1841–1907), katechety z Gimnazjum św. Jacka, III ck Gimnazjum w Krakowie oraz popularyzatora teologii¹¹, ale przede wszystkim z *Encyclopédie théologique* ks. Jacques’a Paula Migne’a wydawanej w latach 1844–1846 oraz innych dzieł współczesnych mu teologów europejskich (w tym polskich): Franciszka Pougeta *Nauki katolickie w sposób katechizmowy* (Warszawa 1830), ks. Bazylego Arciszewskiego *TJ Wykład historyczny moralny świat, obrzędów i zwyczajów* (Lwów 1852)¹² czy ks. Jana Ludwika Łunkiewicza *Wykład obrzędów i zwyczajów religijnych rzymsko-katolickiego Kościoła ze względu na ich duchowe znaczenie* (Wilno 1851). Podręcznik Lewartowskiego składał się w czterech głównych rozdziałach z wiadomości wstępnych przedstawiających omówienie potrzeby istnienia obrzędów w Kościele i ich istoty. Rozdział pierwszy poświęcony był kościołowi jako miejscu przeznaczonemu do oddawania czci Bogu. Autor omawiał zewnętrzną i wewnętrzną budowę kościoła, funkcje ozdób w świątyni, opisywał szaty liturgiczne, naczynia oraz analizował rolę muzyki kościelnej i śpiewu

8 B. Kumor, *Karol Ludwik Lewartowski (1821–1866)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 2: H–L, pod red. H. E. Wyczawskiego, Warszawa 1982, s. 519.

9 L. Lewartowski, *Wykład obrzędów i religijnych zwyczajów ś. rzymsko-katolickiego kościoła dla użytku młodzieży gimnazjalnej*, Kraków 1855, s. XIII.

10 Tamże.

11 K. Kumor, *Stanisław Puszet (1841–1907)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3: M–R, pod red. H. E. Wyczawskiego, Warszawa 1982, s. 461.

12 L. Grzebień, *Bazyli Arciszewski (1795–1856)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1: A–G, pod red. H. E. Wyczawskiego, Warszawa 1981, s. 62–63.

kościelnego, a jako dodatek do tego rozdziału prezentował i wyjaśniał język liturgiczny. Drugi rozdział dotyczył obrzędów przy sprawowaniu sakramentów świętych: chrztu, bierzmowania, pokuty, Eucharystii, ostatniego namaszczenia, kapłaństwa oraz małżeństwa. Kolejna część podręcznika dotyczyła sakramentaliów rozumianych jako błogosławieństwa i poświęcenia kościelne. W ostatnim rozdziale przedstawiał święta i uroczystości kościelne z podziałem na trzy okresy liturgiczne. W dodatku do tego rozdziału zawarto też informacje o ćwiczeniach religijnych i powiązanych z nimi zwyczajach dotyczących pielgrzymek i innych form aktywności katolików. Podręcznik nie zawierał ilustracji i posiadał bardzo bogaty zasób treści. Ze środków wspomagających proces nauczania stosowano jedynie pogrubienia tekstu oraz dzielenie na stosunkowo krótkie paragrafy, których umieszczono aż 146. Istotą podręcznika było poznanie przez opis wszelkich zewnętrznych przejawów wiary, jakie powinny być znane katolikowi – tak aby rozumiał ich sens w chwili, gdy bierze w nich udział, oraz by pełniej rozumiał dynamikę kalendarza liturgicznego. Podręcznik był używany przez blisko dwadzieścia lat.

Historii biblijnej uczono z podręczników leszczyńskiego proboszcza Antoniego Tyca (1795–1861), w których umiejętnie połączył on wieloletnie doświadczenie katechetyczne zdobyte w gimnazjum w Lesznie z zamiłowaniem do prac teoretycznych¹³. Jego książka uchodziła za najbardziej oryginalny polski podręcznik w tym okresie. *Dzieje Starego i Nowego Przymierza dla użytku szkolnej młodzieży opowiedział x Antoni Tyc* wydane zostały w Lesznie jeszcze w 1844 roku w dwóch częściach. Część pierwsza *Dzieje Starego Przymierza*, licząca 227 stron i zawierająca cztery ryciny oraz mapę Palestyny, doczekała się pięciu wydań – ostatecznie z roku 1877. Część druga *Dzieje Nowego Testamentu* liczyła 278 stron, zawierała dwie ilustracje i również wydawana była kilkakrotnie. Napisanie historii biblijnej dla młodszych uczniów gimnazjów było dla Tyca elementem kształtowania ich wiary oraz postaw. Poprzez przykłady i antyprzykłady zawarte w dziejach Starego i Nowego Testamentu formował ducha uczniów. Podręcznik szybko i dobrze się przyjął na terenach Galicji, gdzie został oficjalnie dopuszczony do użytku szkolnego. Część dotycząca dziejów Starego Testamentu wprowadzała uczniów w podstawową chronologię i systematykę dziejów biblijnych. Autor dokonał podziału na trzy główne

---

13 K. Gabryel, *Antoni Tyc (ok. 1795–1861)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4: S–Ż, pod red. H. E. Wyczawskiego, Warszawa 1983, s. 356–357.

epoki: od stworzenia świata do powstania narodów (3984–2000 p.n.e.)¹⁴, dzieje patriarchów (2000–1700 p.n.e.) oraz od okresu niewoli egipskiej aż do czasu przed narodzeniem Chrystusa. Wewnątrz tej ostatniej części dokonał podziału na dzieje Izraelczyków od niewoli egipskiej do panowania króla Saula, następnie do podziału państwa na królestwo Judy i Izraela, kolejno aż do niewoli babilońskiej, a ostatnia część kończyła się oczekiwaniem na narodziny Chrystusa¹⁵. Część druga książki rozpoczynała się od działalności św. Jana, poprzez dokładne przedstawienie życia Jezusa, jego publicznej działalności, aż po śmierć na krzyżu i zmartwychwstanie. Obejmowała również Dzieje Apostolskie aż do rozprzestrzenienia się chrześcijaństwa dzięki działalności misyjnej św. Pawła (jego pobyt na Malcie i w Rzymie). Podręcznik zaopatrzonego został ponadto w dodatek w postaci rozdziału poświęconego geografii Palestyny, co znacznie ułatwiało rozumienie przedstawianych wydarzeń. Autor wyjaśniał nazwę, opisywał ukształtowanie terenu, charakteryzował zasoby wodne, klimat, zajęcia ludności. Pracę Tyca w latach siedemdziesiątych XIX wieku poddano krytyce, zarzucając jej błędy językowe, chronologiczne, a nawet merytoryczne¹⁶. Niemniej należy pamiętać, że dzieło to powstało w zupełnie innych realiach, a krytyka po trzydziestu latach jego użytkowania była najzupełniej naturalna.

Sytuacja w nauczaniu religii zmieniła się znacznie po 1867 roku, zwłaszcza po zerwaniu konkordatu przez Franciszka Józefa I w 1870 roku i po uznaniu dogmatu o nieomyślności papieża, gdy ograniczono znacznie wpływ Kościoła na edukację (ustawa o stosunku szkoły do Kościoła z 25 maja 1868 roku oraz ustawa szkolna o upaństwowieniu szkół z 1869 roku)¹⁷. Do administracji kościelnej należał od tego czasu wyłącznie nadzór nad nauczaniem religii oraz praktykami religijnymi uczniów. Natomiast proces dopuszczania podręczników szkolnych należał już wyłącznie do władz państwowych z wyjątkiem podręczników do religii. Zmiana systemu rządzenia w monarchii na rzecz liberalizacji stosunków politycznych potwierdzonych konstytucją grudniową zmieniła również atmosferę wokół nauczania religii katolickiej w szkołach. W latach siedemdziesiątych ograniczono liczbę obowiązkowych

14 Datacja zastosowana w podręczniku.

15 A. Tyc, *Dzieje Starego i Nowego Przymierza dla użytku młodzieży szkolnej. Część pierwsza, dzieje Starego Przymierza*, wydanie 2, Leszno 1850, s. I–IV.

16 C. Chrząszcz, *Wychowawcy elit...*, dz. cyt., s. 169.

17 Ustawa z dnia 25 maja 1868, d.p.p. N 49, [w:] *Zbiór przepisów odnoszących się do Kościoła i duchowieństwa katolickiego na podstawie Zbioru ustaw administracyjnych*, dz. cyt., s. 305–307.

dni wspólnego przystępowania do sakramentów pokuty i ołtarza z pięciu do trzech razy w ciągu roku szkolnego (na początku i na końcu roku szkolnego oraz na Wielkanoc); obowiązkowe były rekolekcje wielkopostne; ocenę z zachowania wystawiano większością głosów nauczycieli, a ocena z religii na świadectwie maturalnym była od 1881 roku średnią ocen z poprzedzających maturę czterech ostatnich lat¹⁸. Egzorty głoszone na mszach dla młodzieży stanowiły integralną część nauczania religii i przypisane były do etatu katechetów¹⁹. Poza tym ograniczono prawa biskupów do nominacji katechetów na rzecz Ministerstwa Wyznań i Oświaty (MWiO) oraz Rady Szkolnej Krajowej (RSK). Jak zauważył ks. Władysław Alojzy Jougan, katecheta w III Gimnazjum we Lwowie, obniżyło to rangę przedmiotu²⁰. Wprowadzane zmiany spotykały się od początku z krytycznym przyjęciem duchowieństwa. W sytuacji, gdy szybko zwiększała się liczba uczniów w gimnazjach, obawiano się osłabienia aspektów wychowawczych, jakie niesło nauczanie religii²¹. Proces ten stał się znacznie bardziej widoczny, gdy w latach dziewięćdziesiątych XIX wieku gwałtownie rosła liczba gimnazjów. Także nieco później, pomimo wyhamowania procesu tworzenia nowych szkół państwowych, społeczeństwo galicyjskie przejęło inicjatywę, rozbudowując sieć szkół prywatnych. W efekcie tych działań pod koniec okresu autonomicznego na ogólną liczbę 128 gimnazjów galicyjskich państwowych placówek było 56, a prywatnych 72. Uczniowie galicyjskich gimnazjów w roku szkolnym 1912/1913 stanowili 35,29 proc., a uczennice 63,87 proc. ogółu uczniów austriackiej części monarchii²². W związku z tak znaczącym napływem młodzieży kwestie wychowania etycznego i religijnego oraz stosunek do nauki religii i katechetów stawały się jeszcze ważniejsze.

Przy nadal istniejącym problemie braku nowoczesnych podręczników od połowy lat siedemdziesiątych widoczne były symptomy kryzysu w nauczaniu religii przejawiające się, jak zauważyło Ministerstwo Wyznań i Oświaty,

---

18 Rozporządzenie Ministerstwa Wyznań i Oświaty z dnia 16 czerwca 1881, L. 7834, [w:] tamże, s. 321.

19 M. Stinia, *Państwowe szkolnictwo gimnazjalne w Krakowie w okresie autonomii galicyjskiej*, Kraków 2004, s. 138.

20 A. Jougan, *W sprawie nauki religii w naszych szkołach średnich*, „Muzeum” 6 (1890), s. 688. Szerzej zob. J. Zieliński, *Władysław Alojzy Jougan (1855–1942)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Warszawa 1964, t. 11, s. 301.

21 J. Bukowski, *Słowo o ankiecie gimnazjalnej zwołanej do Wiednia we wrześniu b.r.*, Kraków 1870, s. 5–8.

22 *Statystyka szkół średnich w Austrii*, „Muzeum” 29 (1913) t. 1 z. 2, s. 250.

rosnącą niechęcią wobec katechetów oraz zaniedbywaniem praktyk religijnych przez uczniów²³. Wkrótce sami katecheci również zaczęli się domagać wprowadzenia nowych podręczników do szkół²⁴. Dyskusje nad zagadnieniami podręczników, programu nauczania oraz środków dydaktycznych rozpoczęła kuria biskupia w Krakowie, która w piśmie z 4 listopada 1880 roku zwróciła się do katechetów z prośbą o zwołanie konferencji poświęconej sytuacji w nauczaniu religii²⁵. W tym samym roku na prośbę Wydziału Krajowego także Akademia Umiejętności została wezwana do wypowiedzenia się na temat koniecznych zmian w systemie nauczania, gdyż jego funkcjonowanie w niezmiennym od kilku dziesięcioleci kształcie nie przystawało już do ówczesnej rzeczywistości. Do specjalnej komisji poza członkami Akademii Umiejętności i Uniwersytetu Jagiellońskiego powołano nauczycieli gimnazjów krakowskich, a wśród nich bardzo zaangażowanego w sprawy nauczania religii katechetę ks. Stanisława Puszeta, autora podręcznika do etyki katolickiej z 1888 roku²⁶. Komisja wyraźnie podkreśliła znaczenie religii w wychowaniu oraz krytycznie odniosła się do zrównania pozycji katechety z innymi nauczycielami i ograniczenia wspólnych praktyk religijnych uczniów. Uznała, że będzie to miało zły wpływ na poziom moralności młodzieży gimnazjalnej²⁷. Problem widziała również Rada Szkolna Krajowa, która okólnikiem z 31 marca 1889 roku przypominała dyrektorom szkół o konieczności przestrzegania przepisów dotyczących kalendarza ćwiczeń religijnych uczniów, a zwłaszcza nabożeństw szkolnych i egzort, które powinny się odbywać we wszystkie dni świąteczne²⁸. Rosnąca liczba uczniów w gimnazjach i zwiększające się zapotrzebowanie na odpowiednio przygotowanych do swych zadań katechetów powodowały, że w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych toczyła się ożywiona dyskusja nad pożądanym kierunkiem zmian w nauczaniu religii. Wielokrotnie głos w tej sprawie zabierał lwowski katecheta ks. Władysław Alojzy Jougan (1855–1942), teolog i historyk Kościoła, późniejszy profesor Uniwersytetu Lwowskiego i dziekan Wydziału Teologicznego, publicysta

---

23 Okólnik c.k. RSK z dnia 31 marca 1889, L. 5509, „Muzeum” 5 (1889), s. 361; A. Jougan, *W sprawie nauki religii...*, dz. cyt., s. 684–685.

24 A. Jougan, *W sprawie nauki religii...*, dz. cyt., s. 684.

25 Tamże, s. 691.

26 S. I. Możdżeń, *Ustrój szkoły średniej w Galicji i próby jego modernizacji w latach 1848–1884*, Wrocław 1974, s. 94; S. Puszet, *Etyka katolicka dla użytku szkół średnich*, Kraków 1884.

27 *Sprawozdanie Komisji w Sprawie Reformy Szkół Średnich powołanej przez Akademię Umiejętności w Krakowie do załatwienia przekazanego jej wniosku przez W. Sejm*, Kraków 1881, s. 133–136.

28 Okólnik c.k. RSK z dnia 31 marca 1889, L. 5509, „Muzeum” 5 (1889), s. 361.

oraz autor blisko 300 recenzji, sprawozdań i artykułów okolicznościowych. W pracy wydanej w 1891 roku własnym nakładem *W sprawie reformy nauki religii w naszych szkołach średnich* dokonał dokładnej analizy sytuacji²⁹. Jak zauważał, nastąpiła wówczas konsolidacja środowisk katolickich i zwiększenie ich aktywności na rzecz przywrócenia religii na maturze, co uwidoczniło się apelem lwowskich katechetów z 1889 roku oraz postanowieniami ogólnej konferencji biskupów austriackich, która odbyła się w Wiedniu dwa lata później³⁰. Zwracał też uwagę na okólnik Rady Szkolnej Krajowej z 1 grudnia 1892 roku, w którym podkreślano, że obecność katechety na egzaminie maturalnym jest rzeczą pożądaną, podobnie jak wyrażanie przez niego zdania na konferencjach klasyfikacyjnych w sprawie oceny z zachowania. Rada Szkolna Krajowa zwróciła się ponadto do konsystorza z propozycją uproszczenia procedury zatwierdzania podręczników do religii, by przyspieszyć ich wymianę. Za szczególnie pilne uznano opracowanie nowych podręczników do liturgiki i historii Kościoła³¹.

O koniecznych zmianach dyskutowano podczas obrad I Zjazdu Katechetów w Krakowie, który odbył się w sierpniu 1896 roku³², omawiając pożądane kierunki zmian w programie nauczania religii w szkołach wszystkich typów³³. W kongresie wzięło udział 121 duchownych z całej Galicji³⁴. W części dotyczącej szkół średnich polemiki koncentrowały się na kwestiach podręczników, działań katechetów na rzecz dyscypliny szkolnej, ożywienia praktyk religijnych uczniów oraz przywrócenia religii na egzaminie maturalnym. Istotnym postulatem był wniosek dotyczący powołania komisji egzaminacyjnych dla kandydatów na katechetów oraz osobnych inspektorów dla nich. Z referatem wprowadzającym (*Projekt zmian planu nauki religii w niższym gimnazjum*) wystąpił doświadczony katecheta Stanisław Puszet³⁵. Krytykował w nim przeładowanie programów i układ treści niedostosowany do możliwości intelektualnych uczniów. Uważał, że należy więcej czasu poświęcić nauczaniu katechizmu, a mniej historii biblijnej³⁶. Twierdził także, że nauka

---

29 A. Jougan, *W sprawie reformy nauki religii w naszych szkołach średnich*, Lwów 1891.

30 A. Jougan, *Religia przy egzaminie dojrzałości*, Kraków 1897, s. 13–14.

31 C. Chrząszcz, *Wychowawcy elit...*, dz. cyt., s. 174–176.

32 *Pamiętnik Igo Zjazdu XX. Katechetów w Krakowie 27. 28. 29. sierpnia 1895 r.*, ułożył i wydał Julian Bukowski, Kraków 1896.

33 Tamże, s. 6.

34 Tamże, s. 159.

35 Tamże, s. 15–20.

36 Tamże, s. 17.

liturgiki, na którą przeznaczano całą czwartą klasę gimnazjum niższego, była obciążona zbyt wieloma zbytecznymi treściami. W tym wypadku krytykował nadmierną infantyлизację treści odnoszących się na przykład do zewnętrznego i wewnętrznego wyglądu budynku kościoła, choć jednocześnie podkreślał konieczność znajomości stylów architektonicznych³⁷. Postulował, by historię biblijną oraz liturgikę włączyć do nauczania katechizmu, integrując i korelując ich treści. Propozycje te wywołały ożywioną dyskusję, jednak nie podjęto w tym zakresie konkretnych uchwał. Problemy istotne dla gimnazjum wyższego (klasy V–VIII) poruszył w swoim wystąpieniu ks. Józef Drozd, także doświadczony katecheta pracujący w gimnazjach rzeszowskim i sanockim³⁸. Poza wyodrębnieniem kursu liturgiki proponował zachowanie głównych założeń dotychczasowego układu materiału, zwłaszcza w zakresie historii Kościoła, która jego zdaniem miała bardzo duży potencjał kształcący i wychowawczy, ponieważ utwierdzała w wierze, wskazując w dziejach człowieka na boską „ingerencję i opiekę”³⁹. Jego zdaniem tematyka ta musiała być poprzedzona dogmatyką i etyką, a uczniowie powinni być po kursie historii powszechnej, by zrozumieć szersze konteksty. Drozd domagał się również zmiany podręczników odciążonych od zbędnych treści, powrotu religii jako przedmiotu maturalnego oraz zgody na czynny udział uczniów w bractwach i stowarzyszeniach religijnych⁴⁰. Ostatecznie zjazd zakończył się sformułowaniem kilku istotnych wniosków dotyczących zwłaszcza gimnazjum niższego. Przede wszystkim podkreślono konieczność rozpoczynania nauki religii od gruntownej znajomości katechizmu, na który powinno się przeznaczyć dwa lata, zwiększenia wymiaru nauczania historii biblijnej z roku do półtora (tzn. całą klasę trzecią oraz semestr w klasie czwartej) oraz ograniczenia liturgiki do jednego semestru (w drugim półroczu klasy czwartej). Proponowano też, by bez zmian pozostawić program nauczania w gimnazjum wyższym⁴¹.

Powyższe dyskusje zaowocowały między innymi powstaniem kilku nowoczesnych podręczników do nauki liturgiki i dziejów biblijnych. W roku 1895,

37 Tamże, s. 18.

38 T. Pudłocki, *Apostołowie wiary czy posłuszni urzędnicy? Księga obrządków rzymskokatolickiego i greckokatolickiego w przemyskim I Gimnazjum w latach 1867–1914*, [w:] *Super omnia veritas. Księga dedykowana Księdzu Profesorowi Tadeuszowi Śliwie w 90. rocznicę urodzin i 50-lecie pracy naukowej*, red. J. Wołczański, S. Nabywaniec, A. Szal, Lwów–Kraków 2015, s. 565–566, 569–576.

39 J. Drozd, *Czy i o ile pożądaną jest zmiana planu nauki religii w gimnazjum wyższym*, [w:] *Pamiętnik Igo Zjazdu XX. Katechetów w Krakowie 27. 28. 29. sierpnia 1895 r.*, dz. cyt., s. 24–30.

40 *Pamiętnik Igo Zjazdu XX. Katechetów w Krakowie 27. 28. 29. sierpnia 1895 r.*, dz. cyt., s. 30.

41 Tamże, s. 44.

czyli rok przed kongresem Jougan wydał swój podręcznik *Liturgika katolicka do użytku w szkołach średnich, seminariach i szkołach wydziałowych*. Ukazał się on we Lwowie i oprócz tekstu zawierał 16 tablic i 44 ryciny zarówno w formie wklejek, jak i bezpośrednio w tekście. Był to podręcznik znacznie nowocześniejszy, wykorzystujący materiał ikonograficzny, zwłaszcza w zakresie wprowadzania uczniów w podstawowe pojęcia z historii architektury kościelnej. Na ilustracjach (tablicach) we wklejce przedstawiono uczniom elementy wyglądu kościołów w stylu romańskim, gotyckim i renesansowym oraz ich wyposażenie oraz rodzaje naczyń liturgicznych w poszczególnych epokach⁴². Tablice te korespondowały z tekstem podręcznika. W części wstępnej zdefiniowano liturgikę jako „naukę o publicznych obrzędach liturgicznych”, uzasadniając jej nauczanie jako niezbędną część religii – „zewnątrzną szatą” i „daniną należną Bogu”⁴³. Całość tekstu podzielono na trzy części. W pierwszej omawiano miejsca i sprzęty liturgiczne, koncentrując się na budowie i wyposażeniu kościołów, prezentowano sprzęty, szaty i naczynia liturgiczne oraz księgi i język liturgii⁴⁴. W części drugiej poświęconej obrzędom podstawę stanowiło omówienie mszy świętej i jej rodzajów wraz ze śpiewem kościelnym. Następnie autor dokonał analizy różnych form publicznych obrzędów religijnych, takich jak suplikacji, błogosławieństw Najświętszym Sakramentem, godzinek, litanii, drogi krzyżowej, procesji, różańca, szkaplerza, pielgrzymek i bractw kościelnych. Sporo miejsca w podręczniku poświęcono ceremoniałowi przy sprawowaniu sakramentów oraz sakramentaliów⁴⁵. Ostatnia część dotyczyła kalendarza roku kościelnego⁴⁶. Pierwsze wydanie podręcznika liczyło 140 stron. W kolejnych ograniczono nieco objętość do 118 stron, rezygnując z części ilustracji, skracając ich opisy oraz pomijając zakończenie, jednak sama treść nie uległa istotnym zmianom⁴⁷. Podręcznik pozwalał na w pełni świadomy udział młodzieży w nabożeństwach i sakramentach poprzez odczytywanie zewnętrznych symboli w przestrzeni sakralnej oraz rozumienie poszczególnych elementów obrzędowości kościelnej. Jougan uważał, że nauczanie liturgiki ma służyć pokazywaniu piękna kultu religijnego, ćwiczyć

---

42 A. Jougan, *Liturgika katolicka do użytku w szkołach średnich, seminariach i szkołach wydziałowych*, Lwów 1895, tablice I–XVI.

43 Tamże, s. 2.

44 Tamże, s. 5–36.

45 Tamże, s. 71–102.

46 Tamże, s. 103–138.

47 Tamże, wydanie 3, Lwów 1906, s. 118.

pobożność oraz być zachętą do ćwiczeń religijnych zaniedbywanych zwłaszcza w kręgach inteligencji. W podręczniku tym zrealizował również swój postulat o konieczności zwiększenia materiału dotyczącego podstaw sztuki chrześcijańskiej, co miało wpływać na kształtowanie wychowania estetycznego⁴⁸.

W zakresie historii biblijnej przestarzały podręcznik Tyca zastąpiono w latach osiemdziesiątych książką ks. Tomasza Dąbrowskiego (1841–1919), katechety gimnazjalnego ze Stanisławowa⁴⁹. Jego podręcznik wydawano sześć razy, ostatecznie wydanie w 1921 roku. Książka zawierała rozbudowany wstęp wyjaśniający pojęcie „historia biblijna” i podający jej synonimiczne nazwy (historia objawienia, historia święta), systematykę (historia Starego i Nowego Zakonu, Starego i Nowego Przymierza, Starego i Nowego Testamentu). Dąbrowski wprowadzał chronologię oraz określał źródła do jej dziejów, omawiał zawartość Starego Testamentu, wprowadzając podział na księgi historyczne, prorockie oraz naukowe. Wskazywał również na znaczenie tradycji ustnej. Za cel swojej pracy uznał wskazanie związków pomiędzy Starym a Nowym Testamentem. Stary Testament podzielił na trzy epoki. Pierwszą, od stworzenia Adama do powołania Abrahama (4225–2142 p.n.e.), czyli od stworzenia nieba, ziemi i aniołów do budowy wieży Babel i powstania narodów. Drugą, od Abrahama do Mojżesza (2142–1577 p.n.e.), poprzedzoną wprowadzeniem geograficznym dotyczącym Ziemi Świętej, w którym wyjaśniono nazwę, położenie, ukształtowanie, klimat, zasoby wodne, podział Palestyny na Izrael i ziemie judzkie. Trzecia obejmowała okres od Mojżesza do narodzenia Chrystusa (1511 p.n.e.–1 n.e.). W tej części autor dokonał jeszcze wewnętrznego podziału na szczegółowe rozdziały – od narodzenia Mojżesza do panowania Heroda. Całość liczyła 200 stron. Drugi tom podręcznika, liczący 171 stron, obejmował historię Nowego Testamentu od narodzenia Chrystusa do rozpowszechnienia się chrześcijaństwa na cały świat. Autor wprowadził pojęcia Jezusa nauczyciela (trzy lata nauczania), kapłana (ofiara na krzyżu) i króla (założenie Kościoła). Książka zawierała również dodatek poświęcony historii Kościoła – od śmierci apostołów do chryścianizacji Europy, Azji (zaznaczył nieskuteczność procesu), Afryki (wskazał początkowe sukcesy, a potem regres na skutek rozwoju islamu), Ameryki i Australii. W latach dziewięćdziesiątych na polecenie Rady Szkolnej Krajowej Dąbrowski przerobił i skrócił podręcznik, usuwając

48 A. Jougan, *W sprawie reformy nauki religii...*, dz. cyt., s. 70–71.

49 M. Banaszak, *Tomasz Dąbrowski (1841–1919)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1: A–G, dz. cyt., s. 374–375; T. Dąbrowski, *Historia biblijna dla szkół średnich, wydziałowych i seminariów nauczycielskich. Z mapą*, cz. I: *Stary Zakon*, cz. II: *Nowy Zakon*, Stanisławów 1881.

archaizmy biblijne, zwroty dla uczniów zbyt trudne oraz zbędne szczegóły, choć nie wpłynęło to znacząco na zmniejszenie objętości (książka liczyła 162 strony). Komisja podręcznikowa powołana przez konsystorze lwowski, przemyski, tarnowski i krakowski zatwierdziła dokonane zmiany⁵⁰.

W 1908 roku pojawiła się praca ks. Szczepana Szydelskiego (1872–1967) *Dzieje biblijne Starego Zakonu*, która używana była w gimnazjach aż do reformy Janusza Jędrzejewicza⁵¹. Jej autor był katechetą we Lwowie, prowadząc równocześnie ożywioną działalność naukową i organizacyjną. Tytuł doktora teologii uzyskał w 1905 roku na Uniwersytecie Jagiellońskim, a habilitację sześć lat później na Uniwersytecie Lwowskim. W 1919 roku, już na Uniwersytecie Jana Kazimierza, objął katedrę zwyczajną teologii⁵². Był równocześnie działaczem oświatowym, członkiem Związku Katechetów oraz Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, obrońcą praw katolików i organizatorem kursów katechetycznych we Lwowie⁵³.

Podręcznik Szydelskiego był niewątpliwie najnowocześniejszy. Zawierał wstęp, w którym autor wyjaśniał, czym są dzieje biblijne, oraz określał cel książki, którym było poznanie dziejów Starego Testamentu rozumianych jako przedstawienie opieki Boga i jego objawienia przed narodzeniem Chrystusa⁵⁴. Następnie wprowadzał, podobnie jak Dąbrowski, pojęcie źródeł do badań nad dziejami biblijnymi, opisując specyfikę Biblii, pojęcie kanonu Pisma Świętego oraz przedstawiając systematykę z podziałem na księgi historyczne i obyczajowe (rozumiane jako dydaktyczne). Nazwy poszczególnych ksiąg wyróżniono pochyłym drukiem, podobnie jak pojęcia: „Księgi Mojżeszowe, Pięcioksiąg, Tora, Księga Rodzaju, Genezis, Księga Jozuego, Sędziów, Królów, Kronik, Ezdrasza i Nehemiasza, Machabeuszów i innych, Księga Mądrości, Przypowieści, Eklezjastyk czyli Kaznodzieja, Eklezjastyk czyli Mądrość Jezusa syna Syracha”⁵⁵.

50 T. Dąbrowski, *Historia biblijna dla szkół średnich, wydziałowych i seminariów nauczycielskich. Z mapą, cz. I: Stary Zakon, cz. II: Nowy Zakon*, wydanie 5, Stanisławów 1896.

51 S. Szydelski, *Dzieje biblijne Starego Zakonu*, Lwów 1908; wydanie 2, Lwów 1910; S. Szydelski, *Dzieje biblijne przed narodzeniem Jezusa Chrystusa*, Lwów 1912.

52 J. Wołczański, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1939*, Kraków 2002, s. 224–225.

53 J. Wołczański, *Szczepan Szydelski (1872–1967)*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 49, Warszawa 2014, s. 536–537; J. Wołczański, *Ksiądz Szczepan Szydelski (1872–1967). Polityk i działacz społeczny*, Kraków 1992, s. 60, 62–63; J. Mandziuk, *Szczepan Szydelski (1872–1967)*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, t. 7, red. L. Grzebień, Warszawa 1983, s. 253–263.

54 S. Szydelski, *Dzieje biblijne przed narodzeniem...*, dz. cyt., s. 2.

55 Tamże, s. 4–5.

Autor, co ważne, wskazywał na historyczne przykłady wykorzystania treści ksiąg Starego Testamentu, przytaczając *Kazania sejmowe* Piotra Skargi, który posługiwał się ustępami z proroka Jeremiasza, analizując sytuację Polski XVII-wiecznej. Podobnie ujmował Szydelski Księgę Psalmów, określając ją jako najczęściej używaną w Kościele. W odniesieniu do polskich przekładów psalmów zauważał, że w XVI wieku Jan Kochanowski przełożył wszystkie psalmy, a w XVIII uczynił to ponownie Franciszek Karpiński. Zwracał uczniom uwagę na jeden z najbardziej znanych psalmów *Kto się w opiekę odda Panu swemu* oraz wiersz Karpińskiego *Wszeczmocny Panie, Wiekuisty Boże*. Było to nowoczesne podejście łączące wiedzę teologiczną z historią literatury polskiej⁵⁶. Ta część podręcznika uzupełniona została o ilustracje instrumentów z epoki (cytry, harfy, cymbały). Ponadto w wiadomościach wstępnych wymieniono i krótko omówiono inne źródła do dziejów biblijnych: tradycję, czyli podania żydowskie, historię powszechną, a także wykopaliska, wprowadzając przy tej okazji pojęcie archeologii biblijnej. Autor zwrócił uwagę zwłaszcza na tabliczki z Tell-el-Amarna odkryte w roku 1887 i przedstawiające korespondencję z XV wieku przed Chrystusem między Egiptem a terenami mu podległymi, w tym Ziemią Kanaan. Wyraźnie podkreślał znaczenie asyriologii i wykopalisk asyryjskich w poznawaniu dziejów Starego Testamentu. Wspomniał, że do najważniejszych odkryć zaliczono Kodeks Hammurabiego, który był współczesny Abrahamowi i który może być uznany za źródło pomocnicze do historii biblijnej. Książka zawierała dwie mapy – mapę Palestyny autorstwa dr Wilhelma Pokornego oraz mapę Wschodu (anonimowego autora) oraz 15 rycin przedstawiających między innymi plan wnętrza namiotu do odprawiania modłów z czasów Mojżesza, Arkę Przymierza, ołtarz kadzielny, stół z chlebami pokładnymi, ołtarz całopalenia, wizerunek arcykapłana, lewity, procarzy asyryjskich, króla Sargona oraz wojsko asyryjskie. Uproszczony układ treści w pierwszym rozdziale obejmował historię stworzenia świata (do potomków pierwszych rodziców), w drugim – okres Patriarchów (do Joba), w trzecim – życie Mojżesza, w czwartym – czasy sędziów, królów i niewoli (do Judyty) i w końcowym określonym jako *Ostatnie wieki przed Chrystusem* – dzieje od powrotu Żydów z niewoli do panowania rzymskiego i oczekiwania na Mesjasza. Książka ta była wielokrotnie wznawiana.

Książd Szydelski opublikował we Lwowie w 1910 roku także podręcznik *Dzieje biblijne Nowego Zakonu* (wydanie 2, Lwów 1920). We wstępie uczeń

⁵⁶ Tamże, s. 5–6.

otrzymywał informacje o znaczeniu Nowego Testamentu dla katolika, o jego roli jako źródle poznania życia Chrystusa oraz o początkach Kościoła. Autor definiował Ewangelie, wskazywał symbole ewangelistów, opisywał również Dzieje Apostolskie i Listy Apostolskie oraz położenie geograficzne i sytuację polityczną Palestyny w czasach Chrystusa. Książka uzupełniona była indukcyjną mapą Palestyny zawierającą trzy elementy zatytułowane: *Karta do historii ziemi świętej, Podróże misyjne św. Pawła, Palestyna za czasów Chrystusa*. Dodatkowym składnikiem była mapa plemion zamieszkujących Palestynę w czasach Jezusa (bez tytułu). Podręcznik miał wielostopniową strukturę, zawierał siedem rozdziałów podzielonych na 115 krótkich paragrafów, które odnosiły się do konkretnych fragmentów Ewangelii, a teksty dialogowe wyróżniono kursywą. W publikacji autor wyjaśniał znaczenie poszczególnych wersów, słów Chrystusa lub innych osób, objaśniał znaki i zwyczaje. Przykładem takiej autorskiej narracji może być komentarz do opisu Męki Pańskiej: „Słowa P. Jezusa wypowiedziane z krzyża do Maryi i do Jana zapewniały Maryi opiekę Janową na ziemi i wskazywały, że Maryja stanie się matką i opiekunką wiernych w Kościele Chrystusowym, a wierni będą odtąd Jej dziećmi (par. 88, Śmierć na Krzyżu: Mat. XXVII, Łuk. XXIII, Jan XX)⁵⁷. Zakres dzieła obejmował okres od narodzenia Chrystusa do początków funkcjonowania Kościoła i śmierci wszystkich Apostołów. Książka napisana była jasnym, prostym językiem, dostosowanym do możliwości intelektualnych uczniów gimnazjum niższego i była często stosowana w gimnazjach galicyjskich.

Równie ważnym elementem procesu nauczania jak podręcznik była też niewątpliwie koncepcja samego nauczyciela. Na kursie katechetycznym, który odbył się w Krakowie w 1913 roku, swoją wizję nauczania w młodszych klasach gimnazjalnych przedstawił ks. Alojzy Nalepa z Bochni⁵⁸. Zwrócił uwagę na początkowe trudności nauczania w gimnazjum wynikające ze zróżnicowanego stopnia przygotowania uczniów oraz konieczność dogłębnego poznania katechizmu jako podstawy wiedzy religijnej. Jednocześnie zauważył potrzebę łączenia zajęć z katechizmu z liturgiką. Podczas tego kursu, w którym wzięło udział ponad 260 katechetów i który okazał się ostatnim przed wybuchem wojny, sformułowano szereg postulatów dotyczących między innymi stworzenia na Wydziałach Teologicznych osobnych katedr katechetyki i pedagogiki,

---

57 Tamże, s. 138.

58 *Księga Pamiątkowa Kursu Katechetycznego w Krakowie w dniach 12 do 15 listopada 1913 roku*, wydał ks. dr Szymon Hanuszek, Kraków 1916, s. 48–56.

umożliwienia katechetom odbywania zagranicznych podróży naukowych, wsparcia moralnego i materialnego czasopism katechetycznych, zorganizowania w stolicach diecezji bibliotek i muzeów katechetycznych oraz potrzeby tworzenia sieci kół katechetów⁵⁹.

Nauczanie liturgiki i historii biblijnej odgrywało istotną rolę w wychowaniu religijnym przyszłej inteligencji. Świadczą o tym między innymi autorzy podręczników, postaci z dużym poczuciem misji społecznej – od katechetów i kaznodziejów praktyków po teologów i historyków Kościoła. Opracowane przez nich podręczniki były udanymi propozycjami dydaktycznymi wykorzystywanymi na lekcjach religii. Chociaż trudno w pełni uchwycić praktykę nauczania liturgiki i biblistyki, to widać ewolucję w sposobie kształcenia – od surowego podawania często bardzo szczegółowych wiadomości budujących kanon wiary katolika po wyjaśnianie i budowanie wiedzy w oparciu o najnowsze badania naukowe odwołujące się do archeologii biblijnej. Świadome postawy kształtowano także, stosując w podręcznikach materiał ilustracyjny. Nauczanie liturgiki pozwalało na dojrzały i czynny udział w zewnętrznym życiu Kościoła, czego wymagał rozbudowany kalendarz świąt katolickich. Natomiast historia biblijna dawała, obok katechizmu, silne podstawy wiary. U schyłku autonomii galicyjskiej dość liczne środowisko katechetów nadal dyskutowało nad potrzebami nowoczesnej edukacji religijnej i formach efektywnego nauczania, jednak I wojna światowa zahamowała ten proces.

Abstrakt

Nauczanie liturgiki i biblistyki na lekcjach religii w gimnazjach galicyjskich

Religia jako jeden z przedmiotów szkolnych pełniła w galicyjskich gimnazjach ważną funkcję edukacyjną, a jej istotną częścią składową była liturgika i biblistyka. W procesie nauczania najważniejszym środkiem dydaktycznym był podręcznik szkolny. W ciągu kilkudziesięcioletniego okresu autonomii Galicji posługiwano się między innymi pracami Ludwika Lewartowskiego, Antoniego Tyca, Stanisława Puszeta, Władysława Jougana, Tomasza Dąbrowskiego i Szczepana Szydelskiego. W stopniowo unowocześnianych książkach autorzy starali się uwzględnić wskazania dydaktyki oraz najnowsze odkrycia archeologiczne. Ponadto prowadzono też liczne dyskusje w prasie i podczas zjazdów katechetów mające na celu modernizację procesu nauczania i zwiększenie wychowawczego oddziaływania na uczniów.

Słowa kluczowe: historia; dydaktyka; religia; biblistyka; liturgika; Galicja

---

59 Tamże, s. 236.

Abstract

Teaching Liturgics and Biblical Studies during Religious Education Classes in Galician Gymnasiums

In Galicia, religion as a school subject played an important role in education. Important components of it were liturgics and Biblical studies. School textbooks were the most important didactic tool in the process of education. Throughout the several decades when Galicia was autonomous, works by Ludwik Lewartowski, Antoni Tyc, Stanisław Puszet, Władysław Jougan, Tomasz Dąbrowski, and Szczepan Szydelski, among others, were used. In books that were updated over time, these authors tried to take into consideration didactic guidelines as well as the latest archaeological discoveries. Furthermore, there were numerous discussions in the press and during meetings of catechists whose purpose was the modernization of the process of education and increasing the educational impact on students.

Keywords: history; didactics; religion; Biblical studies; liturgics; Galicia

References

- Banaszak, M. (1981). Tomasz Dąbrowski (1841–1919). H. E. Wyczawski (Ed.), *Słownik polskich teologów katolickich. 1: A–G* (pp. 374–375). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Banaszak, M. (1991). *Historia Kościoła katolickiego. 3: Czasy nowożytne 1758–1914*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Bukowski, J. (1870). *Słowo o ankiecie gimnazjalnej zwołanej do Wiednia we wrześniu b.r.* Kraków.
- Bukowski, Julian (Ed.). (1896). *Pamiętnik Igo Zjazdu XX. Katechetów w Krakowie 27. 28. 29. sierpnia 1895 r.* Kraków.
- Chrzęszcz, C. (2015). *Wychowawcy elit. Działalność katechetów galicyjskich szkół średnich w latach 1867–1918* (2nd ed.). Kraków: Wydawnictwo M.
- Dąbrowski, T. (1881a). *Historia Biblijna dla szkół średnich, wydziałowych i seminaryów nauczycielskich. Z mapą. Nowy Zakon*. Stanisławów.
- Dąbrowski, T. (1881b). *Historia Biblijna dla szkół średnich, wydziałowych i seminaryów nauczycielskich. Z mapą. Stary Zakon*. Stanisławów.
- Dąbrowski, T. (1896a). *Historia Biblijna dla szkół średnich, wydziałowych i seminaryów nauczycielskich. Z mapą. Nowy Zakon* (5th ed.). Stanisławów.
- Dąbrowski, T. (1896b). *Historia Biblijna dla szkół średnich, wydziałowych i seminaryów nauczycielskich. Z mapą. Stary Zakon* (5th ed.). Stanisławów.
- Gabryel, K. (1983). Antoni Tyc (ok. 1795–1861). H. E. Wyczawski (Ed.), *Słownik polskich teologów katolickich. 4: S–Ż* (pp. 356–357). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Grzebień, L. (1981). Bazyli Arciszewski (1795–1856). H. E. Wyczawski (Ed.), *Słownik polskich teologów katolickich. 1: A–G* (pp. 62–63). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Hengst, K. (1990). Martin, Konrad. *Neue Deutsche Biographie* (Vol. 16). Berlin. Retrieved from <https://www.deutsche-biographie.de/pnd101767846.html#ndbcontent>
- Joseph Deharbe. (1913). In *Catholic Encyclopedia* (Vol. 4). Retrieved from [https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_\(1913\)/Joseph_Deharbe](https://en.wikisource.org/wiki/Catholic_Encyclopedia_(1913)/Joseph_Deharbe)
- Jougan, A. (1890). W sprawie nauki religii w naszych szkołach średnich. *Muzeum*, 6, 688.
- Jougan, A. (1891). *W sprawie reformy nauki religii w naszych szkołach średnich*. Kraków.
- Jougan, A. (1897). *Religia przy egzaminie dojrzałości*. Kraków.

- Jougan, W. A. (1895). *Liturgika katolicka do užytku w školach średnich, seminariach nauczycielskich i školach wydziałowych*. Lwów: skład główny w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego.
- Korzeniowski, I. (Ed.). (1900). *Zbiór przepisów odnoszących się do Kościoła i duchowieństwa katolickiego na podstawie Zbioru ustaw administracyjnych wydawanego pod redakcją radcy namiestnictwa Jerzego Piwockiego*. Lwów.
- Kumor, B. (1981). Karol Ludwik Lewartowski (1821–1866). H. E. Wyczawski (Ed.), *Słownik polskich teologów katolickich. 2: H–L* (p. 519). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Kumor, B. (1982). Stanisław Puszet (1841–1907). H. E. Wyczawski (Ed.), *Słownik polskich teologów katolickich. 3: M–R* (p. 461). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Kumor, B. (2001). *Historia Kościoła. 7: Czasy najnowsze 1815–1914* (2nd ed.). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Lewartowski, K. L. (1855). *Wykład obrzędów i religijnych zwyczajów ś. rzymsko-katolickiego kościoła dla užytku młodzieży gimnazjalnej*. Kraków: Juliusz Wildt.
- Mandziuk, J. (1983). Szczepan Szydelski (1872–1967). L. Grzebień (Ed.), *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981* (Vol. 7, pp. 253–263). Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Ministerium des Cultus und Unterrichts. (1849). *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*. Wien: Gedruckt in der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei.
- Możdżeń, S. (1974). *Ustrój szkoły średniej w Galicji i próby jego modernizacji w latach 1848–1884*. Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Oddział Wrocławski.
- Pudłocki, T. (2015). Apostołowie wiary czy posłuszni urzędnicy? Księża obrządków rzymskokatolickiego i grekokatolickiego w przemyskim I Gimnazjum w latach 1867–1914. In J. Wołczański, S. Nabywaniec, & A. Szal (Eds.), *Super omnia veritas. Księga dedykowana Księdzu Profesorowi Tadeuszowi Śliwie w 90. rocznicę urodzin i 50-lecie pracy naukowej*. Kraków; Lwów: Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Obrządku Łacińskiego Oddział w Krakowie.
- Puszet, S. (1884). *Etyka katolicka dla užytku szkół średnich*. Kraków.
- Reusch, H. (1891). Schuster, Ignaz. *Allgemeine Deutsche Biographie* (Vol. 33). Leipzig. Retrieved from <https://www.deutsche-biographie.de/pnd117321656.html#adbcontent>
- Sprawozdanie Komisji w Sprawie Reformy Szkół Średnich powołanej przez Akademię Umiejętności w Krakowie do załatwienia przekazanego jej wniosku przez W. Sejm*. (1881). Kraków: Drukarnia „Czasu”.
- Statystyka szkół średnich w Austrii. (1913). *Muzeum*, 29, 250.
- Stinia, M. (2004). *Państwowe szkolnictwo gimnazjalne w Krakowie w okresie autonomii galicyjskiej*. Kraków: Historia Iagellonica.
- Szydelski, S. (1908). *Dzieje biblijne Starego Zakonu*. Lwów.
- Szydelski, S. (1910). *Dzieje biblijne Starego Zakonu* (2nd ed.). Lwów.
- Szydelski, S. (1912). *Dzieje biblijne przed narodzeniem Jezusa Chrystusa*. Lwów.
- Tyc, A. (1850). *Dzieje Starego i Nowego Przymierza dla užytku szkolnej młodzieży. Cz. 1: Dzieje Starego Przymierza* (2nd ed.). Leszno: nakładem i czcionkami Ernesta Günthera.
- Wołczański, J. (1992). *Ksiądz Szczepan Szydelski (1872–1967). Polityk i działacz społeczny*. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.
- Wołczański, J. (2002). *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1939*. Kraków: Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej Obrządku Łacińskiego Oddział w Krakowie.
- Wołczański, J. (2014). *Szczepan Szydelski (1872–1967). Polski słownik biograficzny* (Vol. 49, pp. 536–537). Warszawa.
- Zieliński, J. (1964). Władysław Alojzy Jougan (1855–1942). *Polski słownik biograficzny* (Vol. 11, p. 301). Warszawa.

Liturgia powitania szabatu a relacje rodzinne

Mirosław Rucki

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu
miroslaw.rucki@gmail.com

Od wielu wieków rodziny żydowskie gromadzą się w piątkowy wieczór w celu wspólnego powitania szabatu – najważniejszego święta w judaizmie. Z biegiem czasu wykształcił się kanon modlitw i czynności liturgicznych wspólnych dla większości Żydów. Niewątpliwie ta domowa liturgia przyczynia się do budowania więzi w rodzinie i umocnienia poczucia tożsamości. Mówi się nawet, że nie tyle Żydzi zachowali szabat, ile szabat zachował Żydów.

Poniższy artykuł jest analizą typowych tekstów liturgii powitania szabatu pod kątem ich wpływu na relacje w rodzinie. Omówione zostały poszczególne czynności i wypowiediane słowa w kolejności ich występowania w typowym modlitewniku, którym jest księga *Sefer habrachot*: zapalenie świec i odpowiednie błogosławieństwa, powitanie aniołów, *kidusz*, posiłek i pieśni. W podsumowaniu przedstawiono szczegółowo najważniejsze czynniki, które sprzyjają umocnieniu więzi rodzinnych. Wydaje się, że te obserwacje mogą być inspiracją dla wspólnej modlitwy i świętowania niedzieli w rodzinach chrześcijańskich, tym bardziej że przecież chrześcijaństwo organicznie wyrasta z tradycji judaizmu.

1. Przykazanie przestrzegania szabatu

Nazwa dnia siódmego „szabat” powiązana jest z odpoczynkiem Boga w siódmym dniu po stworzeniu świata, kiedy zaprzestał On (שָׁבַט *szawat*) wszelkiej pracy (Rdz 2, 3). Słowo שָׁבַט *szabat* pojawia się w Biblii Hebrajskiej 111 razy, a w Nowym Testamencie w formie σάββατον – 68 razy. Zgodnie z opisem w 1 rozdziale Księgi Rodzaju w judaizmie przyjmuje się tradycyjnie, że dzień rozpoczyna się wieczorem po zachodzie słońca, zatem początkiem szabatu jest piątkowy wieczór.

Istnieje wiele publikacji na temat szabat, jego teologicznego umotywowania, znaczenia, historii oraz obrzędów religijnych¹. Wydarzenie wyjścia z Egiptu jest wskazywane jako kluczowy moment, od którego zaczyna się przestrzeganie szabat przez naród izraelski:

Księga Powtórzonego Prawa traktuje wyzwolenie z niewoli egipskiej jako pewien rodzaj nowego stworzenia. Dzięki temu można doszukiwać się analogii do motywu stworzenia pojawiającego się w uzasadnieniu konieczności zachowywania szabat w Wj 20, 8–11. Wyjście z Egiptu oznaczało w rzeczywistości utworzenie ludu Bożego jako narodu. Gdy Izraelici byli jeszcze niewolnikami w Egipcie i nie mieli wyznaczonego dnia odpoczynku od nieustannej i żmudnej pracy, Boże wyzwolenie uczyniło z nich naród, w którym szabat spełniał funkcję dnia odpoczynku, kiedy z dziękczynieniem wspomniano to wielkie wydarzenie. [...] Powód, dla którego Izraelici powinni zachowywać szabat, jest jasny: Bóg uwolnił Izraelitów z Egiptu i każdy szabat powinien być dla nich przypomnieniem, że jest On Bogiem wyzwolenia².

Na podstawie Biblii rabini sformułowali 1521 zasadę związaną ze świętowaniem Szabat³. Najbardziej znanym przykazaniem jest zakaz wykonywania „jakiegokolwiek pracy” umotywowany tym, że „w sześciu dniach uczynił Pan niebo i ziemię, morze i wszystko, co w nich jest, a siódmego dnia odpoczął” (Wj 20, 10–11). Pojęcie „jakiegokolwiek pracy” nie zostało jednak ściśle określone przez prawodawcę, stąd późniejsze kontrowersje i spory, których echo można zauważyć również w tekstach Ewangelii⁴. Talmud Babiloński w traktacie *Szabat* 6b wspomina o 39 czynnościach zakazanych w szabat.

Nowak podkreśla, że instytucja szabat i związane z nią obrzędy oprócz wymiaru ściśle religijnego stanowiły czynniki budujące ścisłą wspólnotę oraz kształtujące w istotny sposób tożsamość członków wspólnoty żydowskiej⁵.

---

1 Np. M. Rosik, *Jezus a judaizm w świetle Ewangelii według św. Marka*, Vocatio, Warszawa 2004, s. 170–181; *The Cambridge History of Judaism*, t. 1–8, Cambridge University Press, Cambridge 1984–2018.

2 P. Przyborek, *Szabat w Lukaszowej narracji o nauczaniu Jezusa w synagodze w Nazarecie* (4, 16–30), „Studia Gdańskie” 31 (2012), s. 47–65.

3 V. Buksbazen, *Ewangelia zawarta w świętach Izraela*, Wyższe Baptistyczne Seminarium Teologiczne, Warszawa 2005, s. 75.

4 M. Rucki, *Uzdrowienie niewidomego – podwójny dowód boskości Jezusa Chrystusa*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 24 (2016) nr 2, s. 23–38.

5 D. Nowak, *Ktizeologiczna perspektywa uzdrowienia w szabat człowieka z uszlą ręką* (Łk 6, 6–11), „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 31 (2011), s. 195–212.

Encyklopedia żydowska opisuje tradycyjny początek domowej liturgii szabatowej następująco:

Po zakończeniu [przedwieczornego] nabożeństwa w synagodze słowami modlitwy *Kadisz sierocy*, obecni spieszenie wracali do domu, gdzie natychmiast po przekroczeniu progu recytowali modlitwę „Pokój wam, aniołowie służebni” (por. traktat *Szabat* 119b opisujący powody, dla których aniołowi są witani). Przed tą modlitwą wypowiada się powitanie „Dobrego szabat”, którym również wracający wymieniają się z napotkanymi po drodze przechodniami. Dalej następuje recytacja przez męża wersetów Księgi Przysłów, zaczynając od 31, 10 wysławiających dobrą żonę i gospodynię, po czym rodzice błogosławią młodszych członków rodziny. Starsi synowie otrzymali błogosławieństwo już w synagodze, gdzie rabin pobłogosławił wszystkich młodych członków wspólnoty. Z reguły każda rodzina przyjmuje jako gościa kogoś obcego, spotkanego w synagodze i zaproszonego do wspólnego świętowania Szabat⁶.

Rabin Shraga Simmons wyjaśnia wyjątkowe znaczenie świętowania szabat u w sposób następujący:

Szabat znajduje się w samym centrum żydowskiej świadomości. To jest jedyny obrzęd, którego przestrzeganie jest wpisane w Dziesięcioro Przykazań. I jest jednym z największych źródeł żydowskiej inspiracji⁷.

Dalej rabin Simmons opisuje najważniejsze czynności, związane z obchodami szabat u:

1. zapalenie świec jako ponadczasowy symbol judaizmu,
2. uhonorowanie szabat u poprzez przygotowanie najsmaczniejszych dań, odświętne ubrania i świąteczny wystrój domu,
3. *kiddusz* (błogosławieństwo wina) i posiłki świąteczne, zawierające w sobie takie czynności liturgiczne, jak modlitwa, odczytanie fragmentów Pisma Świętego, udzielenie błogosławieństwa dzieciom, obmycie rąk, dyskusja nad Torą oraz końcowe dziękczynienie za spożyty posiłek,
4. odpoczynek szabat u powiązany z przyjemnością,

⁶ *Jewish Encyclopedia*, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12962-sabbath> (17.12.2017).

⁷ S. Simmons, *Shabbat*, <http://www.aish.com/jl/jewish-law/daily-living/36-Shabbat.html?s=srcon> (17.12.2017).

5. modlitwa – zarówno ta rozpoczynająca szabat w gronie rodzinnym, jak i później udział w nabożeństwie przedpołudniowym (*szacharit*) w synagodze.

Z reguły wszystkie teksty liturgiczne w judaizmie są recytowane śpiewnie, co nadaje im dodatkowego kolorytu.

2. Liturgia powitania szabat w księdze *Sefer habrachot*

Księga *Sefer habrachot*⁸ jest typowym zbiorem modlitw recytowanych w czasie modlitwy rodzinnej. Błogosławieństwa wypowiedziane w czasie liturgii powitania szabat w rodzinie są umieszczone w pierwszym rozdziale (s. 11). Początek rozdziału ilustruje zdjęcie, na którym widnieje złoty kielich inkrurowany srebrem wykonany w Augsburgu (Niemcy) w roku 1737, obecnie przechowywany w muzeum w Jerozolimie. Poniżej kielicha między dwiema świecami widnieje cytat z Księgi Rodzaju (2, 3): „Wtedy Bóg pobłogosławił ów siódmy dzień i uczynił go świętym; w tym bowiem dniu odpoczął po całej swej pracy, którą wykonał, stwarzając”. Werset ten jest recytowany w ramach błogosławieństwa nad kielichem wina.

Na s. 13 umieszczono krótkie wprowadzenie w postaci odpowiedzi na kolejne pytania:

- Co wyraża zapalenie świec szabasowych?
- Czemu służy i jakie ma znaczenie uświęcenie kielicha z winem?
- Jakie jest znaczenie posiłków w szabat?

Pod względem relacji rodzinnych odpowiedzi na trzecie pytanie jawi się bardzo interesująco. Przede wszystkim przypomina się, że w szabat należy spożyć trzy posiłki – jeden w piątkowy wieczór i dwa w ciągu sobotniego dnia⁹. Należy spożywać najsmaczniejsze potrawy: „mięso, ryby i wszystko, co człowiek lubi”, a także śpiewać pieśni związane z szabatem i rozmawiać o Torze, szczególnie omawiając czytanie przewidziane na dany tydzień. Jak wiadomo,

8 Pełna nazwa księgi: *Sefer habrachot leszabatot wechagim bemiszpacha* [Księga błogosławieństw na szabaty i święta w rodzinie], Matan Amnujot, Tel-Awiv 2006.

9 Miszna sugeruje, że w starożytności spożywano z reguły dwa posiłki dziennie, co czyniło szabat wyjątkowym dniem, w którym spożywano trzy posiłki; niektórzy rabini nawet domagali się, by w szabat posiłków było cztery – por. *The Cambridge History of Judaism*, t. 4, *The Late Roman-Rabbinic Period*, ed. S. T. Katz, Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 562.

posiłek zawsze jest swoistym rytuałem, zachęcającym do budowania szczególnego rodzaju wspólnoty komunikacyjnej podczas spotkań przy stole¹⁰.

Szczególny nacisk kładzie się na to, że posiłek w piątkowy wieczór rozpoczyna się od błogosławieństwa nad „dwoma chlebami” (לחם מישנה *lechem miszne*), czyli nad dwiema plecionymi chałkami. Chałki te stanowią upamiętnienie bądź urzeczywistnienie sobotniego cudu, jakiego doświadczali praojcowie na pustyni: „Patrzcie! Pan nakazał wam szabat i dlatego w szóstym dniu dał wam pokarm na dwa dni” (Wj 16, 29)¹¹. Rodzina żydowska, spożywając posiłki w szabat, ma przeżywać na nowo to samo doświadczenie opieki Boga nad Izraelem, jakie miało miejsce w czasie 40 lat wędrówki na pustyni. Redaktorzy zachęcają, by w domu było dużo owoców i słodczy, a szabat obchodzono w atmosferze spokoju (מנוחה *menucha*) i studiowania Tory.

3. Błogosławieństwo i zapalenie świec

Od strony 14 zaczynają się teksty błogosławieństw recytowanych podczas liturgii powitania szabat, której początkiem jest zapalenie świec. Podane jest osobno błogosławieństwo dla szabat, a osobno dla dni świątecznych. Najpierw redaktorzy umieścili objaśnienie: „W wieczór szabat¹² kobieta zapala świece, po czym wypowiada błogosławieństwo”, i następnie jest podany tekst błogosławieństwa: „Błogosławiony jesteś, Panie Boże nasz, Królu wszechświata, który nas uświęciłeś swoimi przykazaniami i nakazałeś nam zapalać świece szabat”. Dalej jest komentarz: „W pierwszym dniu Paschy, Pięćdziesiątnicy, w oba dni Nowego Roku, w pierwszym dniu Święta Namiotów oraz w Szemini Aceret¹³, po zapaleniu świec wypowiadamy błogo-

10 M. Bieńko, *Relacje rodzinne w genderowym i międzypokoleniowym obszarze praktyk kulinarnych*, [w:] *Role rodzinne. Między przystosowaniem a kreacją*, red. nauk. I. Przybył, A. Żurek, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań 2016, s. 97–110.

11 W podobny sposób wyjaśnia symbol dwóch chałek De Vries: „Owe dwa chleby powinny wskazywać na naukę płynącą z podwójnej porcji manny: iż mianowicie Bóg może także i w ciągu sześciu dni darzyć tak obficie, aby starczyło na dzień siódmy!” (S. P. De Vries Mzn., *Obrzędy i symbole Żydów*, przekł. z niderl. i oprac. A. Borowski, Wydawnictwo WAM, Kraków 2001, s. 96).

12 Czyli piątkowy wieczór rozpoczynający szabat.

13 *Szemini Aceret*, dosł. „ósmego dnia podsumowujący”, to nazwa ostatniego ósmego dnia przebywania w szałasach podczas święta Namiotów (hebrajska nazwa *Sukkot*), pierwotnie osobne święto, ale w okresie Drugiej Świątyni dołączone do obchodów *Sukkot* (R. Goodman, *Teaching Jewish Holidays: History, Values, and Activities*, A.R.E. Publishing, Denver 1997, s. 80).

sławieństwo”. Tekst błogosławieństwa brzmi: „Błogosławiony jesteś, Panie, Boże nasz, Królu wszechświata, który zachowałeś nas przy życiu, utrzymałeś nas i doprowadziłeś to tego czasu”¹⁴.

Księga *Sefer habrachot* nie zawiera żadnych dalszych wskazówek związanych z zapalaniem świec, podkreśla jednak, że czynność tę wykonują zawsze kobiety. Zazwyczaj jest to pani domu, ale czasami również inne członkinie rodziny zapalają świece¹⁵. Będąc na powitanie szabat w synagodze ortodoksyjnej w Budapeszcie, obserwowałem, jak wszystkie kobiety i dziewczęta wyszły do przodu i każda zapaliła po dwie świece, po czym każda przez chwilę się modliła w ciszy, wykonując charakterystyczne gesty. Symbolikę tej modlitwy pięknie objaśnia De Vries:

Światła Szabat już płoną. Także i tutaj matka wypowiada nad nimi formułę poświęcającą. Trzyma ona swoje obydwie ręce przez chwilę pomiędzy światłem a swoimi oczyma, dłońmi zwrócone w stronę światła, zamyka oczy i wypowiada po hebrajsku odpowiednie dziękczynienie. Następnie odsuwa ręce sprzed światła. Kiedy otwiera oczy, wówczas jakby po raz pierwszy wstępowało w nią światło Szabat. Następnie rozpościera ręce w lewo i w prawo i rozsiewa światło Szabat po całej izbie, po wszystkich jej kątach.

Królowa wchodzi do wnętrza: to Szabat¹⁶.

W sposób mniej poetycki i bardziej praktyczny o roli kobiety wypowiadają się redaktorzy modlitewnika *Szaarej tfila*:

Zapalanie Szabatowych świec to przywilej i obowiązek pani domu (jeśli jest nieobecna lub z jakiegoś powodu nie może zapalić świec, wówczas pan domu sam zapala świece). Przyjęło się zapalanie dwóch świec, z których każda odpowiada przykazaniom Tory: „Pamiętaj o dniu Szabat” [Wj 20, 8] i „Przestrzegaj dzień Szabat” [Pwt 5, 12] (według innych komentarzy, jedna

14 Polskie tłumaczenia tych słów w różnych źródłach się różnią, np. „Błogosławiony jesteś Ty, Haszem, nasz Bóg, Król świata, że dał nam dożyć i utrzymał nas, i przywiódł nas do tego czasu” (*Zemirot Pardes Lauder. Pieśni szabatowe i Błogosławieństwo po jedzeniu*, red. S. Pecaric, Stowarzyszenie Pardes, Kraków 2002, s. 74), albo „Pochwalonyś Ty, Wiekuisty, Boże nasz, Królu wszechświata, który nam dał dożyć i utrzymał nas i dał nam doczekać pory tej” (*Hagada. Opowiadania o wyjściu Izraelitów z Egiptu na dwa pierwsze wieczory święta Pesach*, M. Zalcman, Wiedeń 1927, s. 8).

15 Chana Raizel Zaklikowski uważa, że zapalanie świec przez dziewczynki było powszechnym zwyczajem, który zanikł po I wojnie światowej. Według niej Rebekka zapalała świece w domu ojca jeszcze zanim została żoną Izaaka – por. http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1221742/jewish/Do-Young-Girls-Light-Shabbat-and-Holiday-Candles.htm (17.12.2017).

16 S. P. De Vries Mzn., *Obrzędy i symbole Żydów*, dz. cyt., s. 94.

świeca jest na cześć męża, a druga na cześć żony). Ponieważ uważa się, że Szabat zaczyna się od momentu zapalenia świec, [...] ustalono następujący porządek ich zapalania: kobieta zapala świecę, następnie przykrywa oczy rękami (wiele z nich przedtem przesuwają rękę ku świecom), a następnie wypowiada błogosławieństwo, otwiera oczy i patrzy na świecę [...]. Wiele kobiet po zapaleniu świec wypowiada krótką modlitwę w języku ojczystym, zawierającą osobiste prośby skierowane do Boga¹⁷.

Generalnie uważa się, że kobieta obejmuje swoją modlitwą rodzinę, swoją wspólnotę, miasto, kraj i cały świat. Odzwierciedla to tekst dodatkowej modlitwy umieszczonej dalej w analizowanej księdze *Sefer habrachot* w dwóch wersjach (według tradycji zachodniej *aszkenaz* oraz wschodniej *sfarad*):

Oby było Twoją wolą, Panie, mój Boże i Boże moich ojców, byś okazał miłosierdzie mnie (mojemu mężowi, moim synom i moim córkom, mojemu ojcu i mojej matce) i wszystkim moim bliskim. Obdarz nas i cały Izrael dobrym i długim życiem, wspomnij nas ku dobru błogosławieństwem, obdarz nas odkupieniem, zbawieniem i miłosierdziem, pobłogosław nas wielkim błogosławieństwem, a nasze domy pokojem, by Twoja chwała mogła zamieszkać wśród nas. Spraw, bym była godna wychować dzieci i wnuki na mądrych i rozumnych, kochających Pana i bojących się Boga ludzi prawdy, święte potomstwo przywiązane do Boga i niosące światu światło Tory, czyniące dobro i pełniące wszelką służbę dla Stwórcy. Wysłuchaj, proszę, mojego błagania w tym czasie, ze względu na nasze pramatki Sarę, Rebekeę, Rachelę i Leę, i nie dopuść nigdy, by zgasło światło naszego życia. Rozjaśnij [nad nami] swoje oblicze, a będziemy zbawieni. Amen.

Uważa się, że modlitwa ta została ułożona przez kobiety¹⁸, w odróżnieniu od innych formułek, zazwyczaj układanych przez rabinów. Godne odnotowania są wymieniane tutaj więzi rodzinne, wstawiennictwo modlącej się kobiety oraz odwołanie się do więzi międzypokoleniowej z pramatkami całego Izraela.

Następnie na s. 15 w analizowanej księdze *Sefer habrachot* pod nagłówkiem *Błogosławieństwo dzieci* umieszczono trzy błogosławieństwa wypowiedziane zazwyczaj nad dziećmi: „Niech Pan ci tak uczyni, jak Efraimowi i Manassesowi” (chłopcy), „Niech Pan ci tak uczyni, jak Sarze, Rebecce, Racheli i Lei” (dziewczynki), po czym następuje Błogosławieństwo Aaronowe (Lb 6, 24–26): „Niech cię Pan błogosławi i strzeże. Niech Pan rozpromieni oblicze swe nad tobą,

17 *Sidur szaarej tfila (nusach aszkenaz)*, ed. P. Polonski, Machanaim, Jeruzalem 5767 (2008), przypis na s. 459.

18 Zob. np. L. Palatnik, *Candle Lighting: How To*, <http://www.aish.com/sh/ht/fn/48965051.html> (17.12.2017).

niech cię obdarzy swą łaską. Niech zwróci ku tobie oblicze swoje i niech cię obdarzy pokojem”.

Błogosławieństwo dzieci jest świetną okazją do odczucia wzajemnej bliskości, życzliwości i miłości. Jak ujmuje to Fox:

To błogosławieństwo jest udzielane różnie w różnych rodzinach. W niektórych domach tradycyjnych tylko ojciec błogosławi dzieci. W innych rodzinach oboje rodziców wypowiadają błogosławieństwo albo jednocześnie, albo jedno po drugim. W niektórych domach matki błogosławią dziewczynki, a ojcowie chłopców.

Zazwyczaj osoba udzielająca błogosławieństwa kładzie obie ręce na głowie dziecka. Niektórzy rodzice błogosławią kolejno każde dziecko – od starszego do najmłodszego. Inni udzielają błogosławieństwa najpierw wszystkim dziewczynkom, a potem wszystkim chłopcom.

Niektórzy rodzice po udzieleniu dzieciom błogosławieństwa szeptem mówią coś dziecku, np. chwając je za coś, co dziecko zrobiło w ciągu tygodnia, lub po prostu udzielając zachęty lub okazując miłość. Prawie w każdej rodzinie po błogosławieństwie następują pocałunki i uściski¹⁹.

Błogosławieństwo chłopców nawiązuje do historii Józefa, który przyprowadził swoich synów Efraima i Manasses do swojego ojca Jakuba (Izraela) z prośbą o udzielenie im błogosławieństwa. Tekst biblijny relacjonuje, że Jakub „pobłogosławił ich tymi słowami: Twoim imieniem Izrael będzie sobie życzył błogosławieństwa, mówiąc: Niechaj ci Bóg tak uczyni, jak Efraimowi i Manassesowi!” (Rdz 48, 20). W kontekście czułości i dotyku (nakładanie rąk) dziecko słyszy od rodziców słowa wypowiedziane ponad 3,5 tys. lat temu przez praprzodka, od którego cały naród Izraela bierze swoje imię. Z pewnością w ten sposób jest bardzo umacniane poczucie wspólnoty i tożsamości.

4. Powitanie aniołów i pochwała dla pani domu

Dalej na s. 16 w księdze *Sefer habrachot* znajduje się pieśń *Szalom alechem* stanowiąca jakby powitanie aniołów będących sługami Najwyższego. Wielu autorów uważa, że pieśń ta powstała w XVI stuleciu w środowisku

---

19 T. Fox, *Blessing the Children*, <https://www.myjewishlearning.com/article/blessing-the-children/> (17.12.2017).

kabalistów²⁰ miasta Safed (Cfat) w Izraelu pod wpływem następującego nauczania talmudycznego:

Naucza się, że rabin Jose, syn Judy, mówił: „Dwaj aniołowie służebni towarzyszą człowiekowi w piątkowy wieczór [w drodze] z synagogi do domu, jeden dobry, a drugi zły. Kiedy człowiek wchodzi do domu i widzi świecącą lampę, nakryty stół i przygotowane miejsca do siedzenia, dobry anioł woła: Oby tak było też w następny szabat! – na co zły anioł zmuszony jest odpowiedzieć: Amen. Lecz w przeciwnym wypadku [kiedy dom jest nieprzygotowany], zły anioł woła: Oby tak było też w następny szabat! – na co dobry anioł zmuszony jest odpowiedzieć: Amen”²¹.

Na końcu pieśni są przytoczone wersety z Pisma Świętego: „bo swoim aniołom dał rozkaz o tobie, aby cię strzegli na wszystkich twych drogach” (Ps 91, 11) oraz: „Pan będzie strzegł twego wyjścia i przyjscia teraz i po wszystkie czasy” (Ps 121, 8).

Sam tekst w żaden sposób nie zawiera odniesień do relacji w rodzinie, jednakże kontekst rodzinny, na który wskazuje Talmud, jest bardzo wyraźny. Tradycyjnie bowiem pani domu odpowiadała za właściwe przygotowanie posiłku oraz całego wystroju w domu, a także za zachowanie najważniejszych elementów związanych z wypełnieniem przykazań. *Encyklopedia żydowska* przytacza słowa rabina Jakuba ben Aszera (ok. 1269–ok. 1343) z pracy *Orach chaim*²² (אורח חיים *Styl życia*): „Przed zmierzchem głowa rodziny pyta się [żony]: czy odłożyłaś dziesięcinę? Czy zrobiłaś *eruw* i oddzieliłaś *chałę*? Po uzyskaniu twierdzących odpowiedzi mówi: «W takim razie zapalaj światła [szabatowe]»²³. Zatem w gestii kobiety było przygotowanie wszystkiego tak, by „wizyta aniołów”, do której odnosi się modlitwa *Szalom alejchem*, nie obróciła się na szkodę rodziny.

Dlatego też jakby logiczną konsekwencją powitania aniołów jest uznanie i pochwała dla pani domu, która stworzyła rodzinie możliwość wypełnienia przykazań związanych ze świętowaniem szabat u. Tę pochwałę w postaci tekstu Prz 31, 10–31 recytuje lub śpiewa mąż. Eisenberg podkreśla, że ta pieśń

20 Zob. np. A. Rosenberg, *Jewish Liturgy as a Spiritual System. A Prayer-by-Prayer Explanation of the nature and meaning of Jewish worship*, Rowman & Littlefield Publishers, Maryland 2004, s. 152.

21 Talmud Babiloński, traktat *Szabat*, 119b.

22 Dzieło to jest dostępne w Internecie w języku hebrajskim na stronie https://www.sefaria.org/Shulchan_Arukh,OrachChayim?lang=bi (17.12.2017).

23 Cyt. za: *Jewish Encyclopedia*, <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12962-sabbath> (17.12.2017).

docenia w kobiecie takie walory, jak poczucie godności, zdobycie uznania w społeczności, praktyczność, pracowitość, mądrość i dobroć w wypowiedziach, a także pewność i optymizm w zmaganiu się z problemami życiowymi. Taką żonę docenia małżonek i ufa jej, a synowie otaczają ją szacunkiem²⁴.

Shurpin zaznacza, że najprawdopodobniej zwyczaj śpiewania tego hymnu w szabatowy wieczór wywodzi się ze szkoły kabalistów w Safed, a jeden z najwcześniejszych modlitewników zawierających Prz 31, 10–31 to *Sidur* rabina ha-Lewiego Horowitza (1565–1630)²⁵. Podaje też, że jedna z tradycji rabinicznych przypisuje ten hymn patriarsze Abrahamowi, który miał go napisać jako pochwałę swojej żony Sary, a inna z kolei uważa za autora króla Salomona, który wysławia w nim swoją matkę, królową Batszebę. Przytacza też midrasz przypisujący 22 wersety Prz 31, 10–31 dziewiętnastu poszczególnym wielkim kobietom Izraela. Niewątpliwie te podania i interpretacje pogłębiają wpływ recytowanego hymnu o dzielnej niewieście na umocnienie relacji w rodzinie, bez względu na inne opinie, odczytujących w symbolu „dzielnej niewiasty” koronę Tory, królową Sobotę, oblubienicę Sobotę i nawet duszę ludzką umocnioną przez Ducha Bożego.

5. *Kidusz* i posiłek

Następna strona w księdze *Sefer habrachot* jest zatytułowana *קידוש ליל שבת Kidusz piątkowego wieczoru* (dosł. *Kidusz nocy szabatu*). Samo pojęcie „kidusz” zazwyczaj tłumaczy się jako „uświęcenie”, słowniki zazwyczaj wyjaśniają je jako nazwę odnoszącą się właśnie do tego obrzędu: „modlitwa odmawiana przez głowę rodziny nad kielichem wina w wieczór rozpoczynający szabat lub inne święto, powtarzana następnego dnia rano”²⁶. *Encyklopedia żydowska* podaje, że rabini na podstawie wersetu Wj 20, 8 o uświęceniu szabatu ustanowili ceremonię tego uświęcenia polegającą na recytowaniu tej modlitwy z kielichem wina w rękę²⁷. Według traktatu *Szabat* 86a uświęcenie polega na

24 R. L. Eisenberg, *The JPS Guide to Jewish Traditions*, Jewish Publication Society, Philadelphia 2004, s. 129.

25 Y. Shurpin, *Why Sing Eishet Chayil on Friday Night?*, http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3390021/jewish/Why-Sing-Eishet-Chayil-on-Friday-Night.htm (17.12.2017).

26 A. Cała, H. Węgrzynek, G. Zalewska, *Historia i kultura Żydów polskich. Słownik*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2000, s. 155.

27 <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12962-sabbath> (17.12.2017).

tym, że o świętości szabat u mówi się głośno. Tradycyjnie uważa się, że liturgia uświęcenia została sformułowana przez tzw. Wielkie Zgromadzenie w czasach tuż po powrocie z wygnania Babilońskiego (traktat *Berachot* 33a), a potwierdza to fakt, że już w czasach Hillela i Szammaja (I wiek przed Chrystusem) toczyły się wśród rabinów żywe dyskusje na ten temat²⁸.

Encyklopedia żydowska informuje, że kidusz składa się z dwóch błogosławieństw: wina i dnia sobotniego. Przedtem recytuje się fragment Rdz 2, 1–3 zgodnie z sugestią rabinów Talmudu, że każdy recytujący te wersety staje się jakby partnerem Pana Boga w dziele stworzenia (*Szabat* 119b).

W księdze *Sefer habrachot* pod nagłówkiem *Kidusz piątkowego wieczoru* znajduje się wskazówka redakcyjna, że należy napełnić kielich winem i recytować na stojąco, trzymając go w prawej ręce. Przed fragmentem Rdz 2, 1–3 umieszczono słowa wypowiedane szeptem w tradycji *aszkenaz* kończące werset 1, 31: „I był wieczór i był poranek – dzień szósty”. I dalej:

W ten sposób zostały ukończone niebo i ziemia oraz wszystkie jej zastępy [stworzeń]. A gdy Bóg ukończył w dniu szóstym swe dzieło, nad którym pracował, odpoczął dnia siódmego po całym swym trudzie, jaki podjął. Wtedy Bóg pobłogosławił ów siódmy dzień i uczynił go świętym; w tym bowiem dniu odpoczął po całej swej pracy, którą wykonał stwarzając (Rdz 2, 1–3).

Następnie są słowa wypowiedane przez głowę rodziny: „Za pozwoleniem²⁹, panowie: (obecni odpowiadają:) na zdrowie!” (*sfarad*) | „Za pozwoleniem, mistrzowie, nauczyciele i panowie!” (*aszkenaz*), po których następuje błogosławieństwo wina: „Błogosławiony jesteś, Panie Boże nasz, Królu wszechświata, który stworzyłeś owoc winorośli”.

Dalsza partia tekstu stanowi właściwe uświęcenie szabat u zgodnie z talmudycznym rozumieniem przykazania z Księgi Wyjścia 20, 8:

„Błogosławiony jesteś Ty, Haszem, Bóg nasz, Król świata, który uświęcił nas swoimi przykazaniami, upodobał nas sobie i Szabat swój święty w miłości i łasce dał nam [w dziedziectwie], na pamiątkę dzieła Stworzenia. **To jest dzień** najważniejszy wśród Świętych Zgromadzeń, pamiątka Wyjścia z Egiptu. **Bo nas wybrałeś i nas uświęciłeś spośród wszystkich narodów**. A Twój

²⁸ <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/9307-kiddush> (17.12.2017).

²⁹ Hebrajskie słowo סברי *sawre* może oznaczać „z waszego pozwolenia” albo „uwaga” – por. H. H. Donin, *To pray as a Jew. A guide to the prayer book and the synagogue service*, Basic Books, New York 1991, s. 324.

święty Szabat w miłości i w lasce dałeś nam [w dziedzictwie]. Błogosławiony jesteś Ty, Haszem, uświęcający Szabat”³⁰.

Pogrubione fragmenty są w księdze *Sefer habrachot* wyróżnione na czerwono i oznaczone jako przynależne do tradycji aszkenazyjskiej.

W tym miejscu należy wyjaśnić, że polskie słowo „pamiętka” niezbyt dobrze oddaje sens hebrajskiego זיכרון *zikaron* dwukrotnie występującego w tym błogosławieństwie.

Sposób, w jaki Żydzi obchodzą szabat, ukazuje ich rozumienie pojęcia *zikaron* jako urzeczywistnienia. W tym dniu Żyd rzeka się władzy nad światem materialnym i ponownie uświadamia sobie, że nie jest stwórcą, tylko „posiadaczem, zarządcą, przetwórcą”. W mentalności żydowskiej Bóg jest panem wszechświata, który dał ludziom władzę nad ziemią. Człowiek powinien przekształcać oblicze ziemi według własnych potrzeb i możliwości, jak napisano: „Niebo jest niebem Pana, synom zaś ludzkim dał ziemię” (Ps 115, 16). Szabat natomiast jest dniem, w którym człowiek nie ma władzy nad rzeczami, jakby zwracając tę władzę Bogu. Wyrzekając się nawet takich czynności jak zdmuchnięcie świec czy usunięcie świecznika ze stołu, Żyd wyrzeka się wszelkiej władzy nad stworzeniem, ponieważ jedynym władcą wszystkiego jest Bóg³¹.

Oznacza to, że świętując Szabat, żydowska rodzina nie tyle przypomina sobie o jakichś wydarzeniach, ile urzeczywistnia je poprzez konkretne czynności. Rabin S. R. Girsch opisał tę ideę następująco:

Władza człowieka nad światem przejawia się w tym, że człowiek przekształca otaczający świat dla swoich potrzeb. Tę władzę człowiek może realizować w ciągu sześciu dni, ale w Siódmym dniu on nie ma władzy nad żadną rzeczą. W ten sposób jest ogłaszane, że nie człowiek jest rzeczywistym władcą świata, jak napisano w Psalmie: „Do Pana należy ziemia i to, co ją napełnia” [Ps 24, 1]. Dlatego w każdy Szabat mamy obowiązek „zwracać” Mu władzę nad światem, byśmy stale pamiętali, że ziemia jest użyczona nam do użytku [tymczasowego]³².

Inaczej mówiąc, Żydzi nie dlatego nie wykonują żadnej pracy, że im nie wolno, tylko dlatego, że w tym dniu cała władza nad rzeczami materialnymi

30 Tekst polski przytaczam za: *Zemirot Pardes Lauder. Pieśni szabatowe i Błogosławieństwo po jedzeniu*, dz. cyt., s. 41-42.

31 Mor Severius Moses, M. Rucki, M. Abdalla, *Eucharystyczna obecność Chrystusa w rozumieniu liturgicznym Kościoła Antiocheńskiego*, „Liturgia Sacra” 22 (2016) nr 1, s. 43–67.

32 Cyt. za: *Sidur szaarej tfila*, komentarz na s. 462.

rzeczywiście powraca do Boga. Odpoczynek Szabat u staje się rzeczywistością, w której rodzina bierze udział.

Po tych słowach uświęcenia następuje obmycie rąk z odmówieniem odpowiedniej formułki: „Błogosławiony jesteś, Panie Boże nasz, Królu wszechświata, który nas uświęciłeś swoimi przykazaniami i nakazałeś nam³³ obmycie rąk”.

Obmycie rąk nie jest związane z czynnościami higienicznymi, tylko z czystością rytualną. Obmycie jest wykonywane przez polewanie rąk z naczynia z dwoma uchwytami (by obmytą ręką nie chwycić za część, której dotykała przed chwilą ręka nieobmyta), przy czym pięść musi być rozluźniona (por. Mk 7, 3). *Encyklopedia żydowska* wyjaśnia, że:

Rytuał obmycia rąk nie jest wyraźnie nakazany przez Biblię, ale został wyprowadzony przez rabinów (*Chulin* 106a) z wersetu Kpł 15, 11, w którym jest mowa o tym, że człowiek cierpiący z powodu nieczystości swoim dotykiem czyni człowieka nieczystym, jeśli nie umyje uprzednio rąk wodą (lub się nie wykąpie). W Ps 26, 6 są słowa: „Umywam moje ręce na znak niewinności i obchodzę Twój ołtarz, Panie”, które sugerują, że obmycie rąk powinno nastąpić przed wykonaniem świętych czynności. Ta forma obmycia jest jedną z tych, które przetrwały w niezmienniej formie i są praktykowane przez większość żydów. Przed każdym posiłkiem, gdzie podaje się chleb, ręce muszą być obmyte i odpowiednie błogosławieństwo wypowiedziane. Również przed modlitwą należy obmyć ręce, a także po każdej czynności cielesnej powodującej nieczystość i po dotknięciu nieczystego przedmiotu³⁴.

Nie jest to bez znaczenia dla relacji rodzinnych. Cała rodzina bowiem uczestniczy w akcie uświęcenia zanim przystąpi do posiłku. Jest to czynnik jednoczący rodzinę „zanurzającą się” w sacrum.

Po obmyciu rąk odmawia się błogosławieństwo nad chlebem: „Błogosławiony jesteś, Panie Boże nasz, Królu wszechświata, który wyprowadzasz chleb z ziemi”. W księdze *Sefer habrachot* nie ma żadnych wskazówek, jak to powinno być wykonywane, opisuje to De Vries:

Zdejmuje się przykrycie z chalek; obydwie *chalot* unosi się do góry przy akompaniamencie modlitwy wychwalającej Stwórcę, „który sprawia, iż ziemia wydaje pokarm chlebowy”. Jeden

---

33 Mimo że zwyczaj obmywania rąk był przedmiotem kontrowersji już w czasach Jezusa (np. Mk 7, 2–5), uważa się, że Mędrcy go wyprowadzili z Tory i ustanowili w imieniu Tory na mocy nadanych im uprawnień, podobnie jak zapalenie świec.

34 <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/338-ablution> (17.12.2017).

z chlebów się rozcina, łamie. Ojciec bierze kawałek, macza w soli i obdziela nim każdego z siedzących wokół. Teraz wieczerza może się już rozpocząć³⁵.

Łatwo zauważyć, że i tutaj następuje szczególnie moment podkreślający więzi rodzinne i w pewnym sensie rolę ojca rodziny jako osoby zdobywającej dla wszystkich chleb w pocie oblicza (por. Rdz 3, 17).

W księdze *Sefer habrachot* umieszczono wskazówkę redakcyjną, że każdy musi otrzymać kawałek nie mniejszy niż oliwka. Jest to ustalona przez rabinów najmniejsza ilość pokarmu, który uważa się za spożyty. Mniejsze ilości nie kwalifikują się do tego pojęcia. Po tym komentarzu znajdują się słowa: „Posiłek szabatowy”. Jak już wspomniano, posiłek ten jest najbardziej uroczystym i radosnym spotkaniem rodzinnym, podaje się najsmaczniejsze dania i nie rozmawia się o codziennych problemach.

Doniosłe znaczenie wspólnego posiłku dla umocnienia rodziny jest oczywiste i szeroko omawiane. Według danych umieszczanych w Internecie ponad 80 proc. Polaków docenia wspólny posiłek jako czynnik więziotwórczy³⁶. Przytoczę tylko krótki fragment z opracowania Więczkowskiej:

Gdy zasiądziemy razem do stołu, bez telewizji i telefonów komórkowych, będziemy mieć okazję nawiązać lepsze i trwalsze relacje z dziećmi. Wspólny posiłek oraz rozmowy przy nim staną się centrum kultury domowej. Będzie to miejsce sympatycznych spotkań, które dostarczą domownikom wielu pozytywnych emocji, miejsce dzielenia się i tworzenia więzi. Jest to szczególnie istotne w perspektywie jakże częstego dziś budowania kultury rodzinnej wokół telewizora. [...] Rodzina skupiona wokół stołu to rodzina żywa, serdeczna, żyjąca sprawami innych³⁷.

Te wszystkie czynniki są tym mocniejsze w przypadku posiłku szabatowego, im bardziej rodzina uświadamia sobie *sacrum* czasu i przestrzeni. Z pewnością powtarzany cyklicznie raz w tygodniu wspólny posiłek jako rytualne spotkanie w celu wspólnego odpoczynku i przyjemnego spędzenia czasu po tygodniu pracy mocno utrwała wszystkie wymienione przez Więczkowską pozytywne strony każdego wspólnego posiłku.

---

35 S. P. De Vries Mzn., *Obrzędy i symbole Żydów*, dz. cyt., s. 97.

36 Np. strona <https://www.sosrodzice.pl/dlaczego-wspolne-posilki-sa-takie-wazne/> podaje 82 proc., a strona <http://www.cocacola.com.pl/dla-mediow/wspolny-posilek-tworzy-rodzinne-wiezi-raport-coca-cola-polacy-przy-stole> (21.12.2017) nieco więcej, bo 86 proc.

37 M. Więczkowska, *Co wciąga twoje dziecko?*, Wydawnictwo M, Kraków 2012, s. 35.

6. Pieśni szabat u

Dickinson pisał już ponad sto lat temu, że muzyka jest najbardziej społeczną sztuką, dlatego że stwarza najlepsze okazje do współdziałania³⁸. Friedmann, nazywając każde nabożeństwo w judaizmie „wydarzeniem muzycznym”, przytacza opinie wielu naukowców, którzy wykazali, że muzyka jednoczy ludzi, akcentuje znaczenie danej chwili i stwarza poczucie wspólnoty, powtarzana przy podobnych okazjach (określony czas i miejsce) pobudza wspólne wspomnienia, pomaga zdefiniować tożsamość i miejsce wspólnoty. Pieśni religijne mają dodatkowy walor, że harmonia słów i melodii wprowadza i umacnia prawdy wiary oraz wzorce zachowania³⁹.

Na stronie 20 jest mały nagłówek: *Pieśni szabat u*, a poniżej są teksty dwóch tradycyjnych pieśni: *Dror jikra* oraz *Jedid nefesz*. Wspólne śpiewanie stanowi nieodłączny element posiłku w piątkowy wieczór, choć nie używa się instrumentów muzycznych. Najprawdopodobniej wynika to stąd, że na instrumentach muzycznych grano w Świątyni Jerozolimskiej i od czasu jej zburzenia do chwili odbudowy w czasach mesjańskich religijni żydzi powstrzymują się od grania na instrumentach muzycznych w szabat⁴⁰. *Encyklopedia żydowska* podaje inne wyjaśnienie, mianowicie, że w szabat nie używa się instrumentów muzycznych z obawy przed tym, że ich rozstrojenie może spowodować wykonanie przy nich jakiejś pracy⁴¹. Wprowadzenie organów do nabożeństw sobotnich przez żydowskie kongregacje reformowane wywołało burzę dyskusji w środowiskach żydowskich, przy czym zdecydowana większość poprzestała na samym śpiewie. Podobnie nie używa się instrumentów muzycznych w czasie liturgii sobotniej w rodzinach, kiedy śpiewa się tradycyjne pieśni hebrajskie i aramejskie.

Pewna liczba hebrajskich pieśni przeznaczonych na piątkowy wieczór znalazła się w modlitewnikach służących do odprawiania nabożeństw domowych od bardzo dawna. Wiele tam prawdziwej poezji, ale też są okazy wierszoklectwa. Do prawie każdego z tych tekstów istnieją przypisane im w przeciągu stuleci melodie, których zresztą przypada po kilka na jeden tekst. Śpiewa się je

---

38 Za: J. L. Friedmann, *Social Functions of Synagogue Song. A Durkheimian Approach*, Rowman & Littlefield, Maryland–Plymouth 2012, s. 1.

39 Tamże, s. 3–4.

40 Y. M. Miller, *Angels at the Table: A Practical Guide to Celebrating Shabbat*, Continuum, London–New York 2011, s. 26.

41 <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/11241-music-synagogal> (17.12.2017).

podczas posiłku albo też po jego zakończeniu. Nie wszędzie wykonuje się wszystkie pieśni. Nie wszędzie też wybiera się do odśpiewania stale te same. W każdym jednak przypadku posiłek kończy się Psalmem 126 – który jest zwyczajnym psalmem biesiadnym przeznaczonym na szabat i na dni świąteczne – oraz odmówieniem modlitwy dziękczynnej⁴².

Hoffman, zaznaczając, że śpiewanie pieśni szabatowych z pewnością wywodzi się z dość powszechnego zwyczaju śpiewania pieśni po sutych posiłkach z użyciem alkoholu, wskazuje na istotny wyróżnik dotyczący szabatu:

Z jednej strony, *zmirot* [pieśni] przy stole w Szabat są najbardziej naturalną rzeczą na świecie: cóż może być bardziej oczywiste niż organizowanie świątecznego posiłku ze śpiewem? Z drugiej jednak strony, śpiewanie szabatowych [pieśni] *zmirot* samo w sobie stanowi unikatowe doświadczenie, istniejące od wielu wieków, choć niekoniecznie do samego początku, kiedy Żydzi po raz pierwszy zgromadzili się wokół stołu przy świątecznym posiłku. [...] To, że Żydzi zawsze spotykali się z Bogiem w czasie modlitwy, nie mówi nam nic o tym, co dzisiaj znamy jako nabożeństwa synagogałne, i podobnie zrozumienie stosunkowo uniwersalnego zwyczaju wspólnego śpiewania po obfitym świątecznym posiłku nic nie mówi o unikatowej praktyce liturgii domowej, polegającej na włączeniu pieśni po posiłku przy stole szabatowym⁴³.

Friedmann zwraca uwagę na to, że muzyka pobudza dwa usposobienia bezpośrednio związane ze świętowaniem szabatu: odpoczynek i pokój. Pisze o tym następująco:

Talmud wymienia muzykę wśród ludzkich słabości zdolnych odbudowywać pogodę ducha (Talmud Babiloński, traktat *Berachot* 57b). Ta cecha muzyki pojawia się w biblijnym opisie Saula i Dawida i leży u podstaw współczesnej muzykoterapii. W praktykowaniu judaizmu kojący efekt muzyki jest szczególnie ważny w Szabat, dzień specjalnie ustanowiony dla odpoczynku i pokoju⁴⁴.

W innej pracy ten sam autor, wskazując na siedem głównych funkcji śpiewanych modlitw w religijnym doświadczeniu judaizmu, wyodrębnił z nich trzy wyraźnie powiązane ze sferą społeczną: pouczającą (wprowadzanie

---

42 S. P. De Vries Mzn., *Obrzędy i symbole Żydów*, dz. cyt., s. 97.

43 L. A. Hoffman, *Shabbat Z'mirot*, [w:] *My People's Prayer Book. Traditional Prayers, Modern Commentaries*, t. 7: *Shabbat at home*, ed. L. A. Hoffman, Jewish Lights Publishing, Woodstock 2004, s. 23–29.

44 J. L. Friedmann, *Synagogue Song. An Introduction to Concepts, Theories and Customs*, McFarland, Jefferson 2012, s. 109.

i umacnianie nauczania religijnego), wspólnotową (wytwarzanie poczucia wspólnoty dzięki muzyce) oraz uniwersalną⁴⁵. Przeprowadza też ciekawą analizę poszczególnych śpiewów, które brzmią w synagogach reformowanych w piątkowy wieczór⁴⁶.

Podsumowanie

Analiza liturgii rodzinnej w szabat w świetle księgi *Sefer habrachot* pozwala wyodrębnić kilka czynników ważnych dla budowania więzi w rodzinach żydowskich rodzinnych bezpośrednio wynikających z wypowiedzianych błogosławieństw, jak i dostarczanych przez kontekst nieopisany w analizowanej księdze.

Pośród wypowiedzianych słów na szczególną uwagę zasługują następujące zwroty:

- „Bóg nasz” – podkreślenie wspólnotowej przynależności świętującej szabat rodziny do Boga (pierwsza osoba liczby mnogiej), bliskiej relacji z Nim,
- „błogosławiony jesteś” – szczególny sposób oddawania czci i wyrażania wdzięczności Bogu za poszczególne łaski,
- „uświęciłeś nas przykazaniami” – wspólnotowe doświadczenie uświęcenia rodziny poprzez spełnianie przykazań Bożych,
- „nakazałeś nam” – przykazanie Boże nadane wspólnocie żydowskiej reprezentowanej tutaj przez rodzinę nie tylko nie jest uciążliwe i trudne, ale przynosi radość i poczucie spełnienia,
- „zachowałeś nas przy życiu” (błogosławieństwo czasu wypowiedziane w dni świąteczne) – wyraża pełną zależność życia rodziny od Boga,
- „Oby było Twoją wolą, Panie” – typowy zwrot modlitewny uczący pokory w zwracaniu się do Boga: modlący się nie pragnie niczego, co nie byłoby zgodne z wolą Boga, tylko delikatnie sugeruje swoje życzenie,
- modlitwa za bliskich zawiera szereg zwrotów i zdań, budujących nadprzyrodzone (duchowe) więzi rodzinne w odniesieniu do Boga i przymierza zawartego przez Niego z przodkami modlącej się kobiety,

---

45 J. L. Friedmann, *Social Functions of Synagogue Song. A Durkheimian Approach*, dz. cyt., s. 142.

46 Tamże, s. 139–142.

- błogosławieństwo dzieci buduje więzi między rodzicami a dziećmi, umacnia poczucie tożsamości i łączności z pokoleniami przodków aż do czasów Jakuba-Izraela i pramatki Sary, czyniąc odległy przekaz biblijny osobistym doświadczeniem,
- „błogosławieństwo Aaronowe” wypowiedane przez ojca sugeruje jego rolę kapłana w rodzinie i umacnia poczucie przynależności i łączności z całym narodem i Przymierzem,
- „pokój wam, aniołowie służebni” – uczy uwzględniania świata duchowego w codziennym postępowaniu, a także o pełnej zależności aniołów od Boga,
- „aniołom dał rozkaz o tobie” – wersety z Psalmów 91, 11 i 121, 8 budują poczucie bezpieczeństwa w oparciu o biblijne obietnice i doświadczenie troski Boga chroniącego naród żydowski, a tym samym indywidualnie poszczególnych członków rodziny (liczba pojedyncza drugiej osoby),
- „dzielna niewiasta” – wersety biblijne doceniające trud kobiety w domu, jej odpowiedzialność za zachowanie świętości przestrzeni domowej i posiłków, jej godna uwagi postawa bogobożności i godna szacunku zaradność, to wszystko składa się na zaufanie męża i szacunek dzieci: pieśń mocno podkreślająca rolę bogobożnej kobiety w życiu rodziny i zachęcająca do traktowania matki z szacunkiem,
- *Kidusz*, czyli uświęcenie Szabatu, w sposób szczególny podkreśla świętość miejsca i czasu, w którym rodzina się gromadzi,
- wersety z Księgi Rodzaju przypominają, że świat został stworzony przez Boga, a ludzie z niego korzystają tylko tymczasowo, świętość szabatu jest wynikiem konkretnego działania Boga i Jego błogosławieństwa,
- błogosławieństwo wina ponownie podkreśla wspólnotowe doświadczenie Boga („Bóg nasz”) oraz zależność życia ludzi od działania Boga („stworzyłeś owoc”); pobłogosławione w ten sposób wino staje się źródłem radości, i z reguły nie prowadzi do nadużyć alkoholowych,
- „Błogosławiony jesteś Panie, Boże nasz” – jw.,
- „upodobałeś nas sobie” – doświadczenie miłości Boga jest wynikiem Jego autonomicznej decyzji, rodzina doświadcza tego upodobania nie ze względu na zasługi lub wybitne zdolności, tylko z powodu Bożego upodobania,
- „szabat swój święty w miłości i łasce dałeś nam” – rodzina jest nośnikiem czegoś cennego, otrzymanego od Boga miłostnego daru, a tym darem jest szabat,

- „pamiętka dzieła stworzenia” – przypomnienie, że świat został stworzony przez Boga, a także urzeczywistnienie aktu odpoczynku po tygodniu pracy,
- „dzień najważniejszy wśród Świętych Zgromadzeń” – rodzinne spotkanie w szabat jest najważniejszym ze wszystkich świąt i sposobów świętowania nakazanych przez Boga Izraelowi,
- „pamiętka Wyjścia z Egiptu” – urzeczywistnienie wolności i doświadczenia przodków w danej rodzinie,
- „nas wybrałeś” – rodzina w wyniku autonomicznej decyzji Boga staje się częścią wspólnoty wybranych,
- „nas uświęciłeś” – rodzina może doświadczyć uświęcenia poprzez celebrację szabat u dzięki autonomicznej decyzji Boga,
- „szabat w miłości dałeś nam” – rodzina zachowuje szabat nie dlatego, że tak im nakazano, ale dlatego, że jest to dar miłości,
- „uświęcający szabat” – w rzeczywistości szabat jest uświęcony przez Boga, ale rodzina uczestniczy w tym uświęceniu, obchodząc go i ogłaszając jego świętość,
- „obmycie rąk” – przystąpienie do czynności świętych i wkroczenie bezpośrednio do sfery sacrum,
- „wyprowadzasz chleb z ziemi” – dziękczynienie za dar chleba, podstawowego pokarmu podtrzymującego życie.

Podsumowując, cotygodniowe świętowanie szabat u umacnia żydowskie więzi rodzinne, buduje atmosferę wzajemnego szacunku i miłości, tworzy poczucie tożsamości i bezpieczeństwa w odniesieniu do realnych wydarzeń z życia pokoleń przodków w powiązaniu z konkretnym, wyraźnym, potężnym działaniem Boga. Wielowiekowe doświadczenie obecności Boga staje się doświadczeniem „tu i teraz” danej rodziny.

Abstrakt

Liturgia powitania szabat u a relacje rodzinne

Artykuł zawiera analizę typowych tekstów liturgii powitania szabat u pod kątem ich wpływu na relacje w rodzinie. Omówione zostały poszczególne czynności i wypowiedziane słowa, w kolejności ich występowania w typowym modlitewniku: zapalenie świec i odpowiednie błogosławieństwa, powitanie aniołów, *kidusz*, posiłek i pieśni. Wszystkie te elementy zawierają czynniki, które sprzyjają umocnieniu więzi rodzinnych. Oprócz tego odprawiana liturgia podkreśla wspólnotowe doświadczenie Boga na przestrzeni pokoleń i w danym czasie oraz zależność życia ludzi od działania Boga.

Słowa kluczowe: judaizm; szabat; rodzina; tożsamość

Abstract

The Liturgy of Welcoming Shabbat and Family Relationships

This article contains an analysis of typical liturgical texts for the welcoming of Shabbat with regards to their impact on relationships in the family. It deals with specific acts and words in the order in which they appeared in a typical prayer book: the lighting of candles and the appropriate blessings; the welcoming of the angels; the *Kiddush*; the meal and the singing of songs. All these elements contain factors that are conducive to the strengthening of family ties. Furthermore, celebrating the liturgy emphasizes the communal experience of God throughout the generations and at a given time as well as the dependence of the lives of people on God's work.

Keywords: Judaism; Shabbat; family; identity

References

- Bieńko, M. (2016). Relacje rodzinne w genderowym i międzypokoleniowym obszarze praktyk kulinarnych. In I. Przybył & A. Żurek (Eds.), *Role rodzinne. Między przystosowaniem a kreacją* (pp. 97–110). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Buksbazen, V. (2005). *Ewangelia zawarta w świętach Izraela*. (A. Jankowiak, Trans.). Warszawa: Wyższe Baptyistyczne Seminarium Teologiczne.
- Cała, A., Węgrzynek, H., & Zalewska, G. (2000). *Historia i kultura Żydów polskich. Słownik*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Cyrus, A., & Dembitz, L. (n.d.). Kiddush. Retrieved August 8, 2018, from <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/9307-kiddush>
- Dlaczego wspólne posiłki są takie ważne? (n.d.). Retrieved December 17, 2017, from <https://www.sosrodzice.pl/dlaczego-wspolne-posilki-sa-takie-wazne/>
- Do Young Girls Light Shabbat and Holiday Candles? (n.d.). Retrieved December 17, 2017, from https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/1221742/jewish/Do-Young-Girls-Light-Shabbat-and-Holiday-Candles.htm
- Donin, H. (1991). *To pray as a Jew. A guide to the prayer book and the synagogue service*. New York: Basic Books.
- Drachman, B., & Kohler, K. (n.d.). Ablution. Retrieved December 17, 2017, from <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/338-ablution>
- Eisenberg, D. R. L. (2004). *The JPS Guide to Jewish Traditions*. Philadelphia: The Jewish Publication Society.
- Fox, T. (n.d.). Blessing the Children. Retrieved December 17, 2017, from https://www.myjewishlearning.com/practices/Ritual/Shabbat_The_Sabbath/At_Home/Friday_Night/Blessing_the_Children.shtml
- Friedmann, J. L. (2012a). *Social functions of synagogue song. A Durkheimian approach*. Maryland-Plymouth: Rowman & Littlefield.
- Friedmann, J. L. (2012b). *Synagogue Song. An Introduction to Concepts, Theories and Customs*. Jefferson: McFarland.
- Goodman, R. (1997). *Teaching Jewish Holidays. History, Values, And Activities*. Denver: A.R.E. Publishing.

- Görgün, S. M., Rucki, M., & Abdalla, M. (2016). Eucharystyczna obecność Chrystusa w rozumieniu liturgicznym Kościoła Antiocheńskiego. *Liturgia Sacra*, 22(1), 43–67.
- Hagada. *Opowiadania o wyjściu Izraelitów z Egiptu na dwa pierwsze wieczory święta Pesach*. (1991). Warszawa: BGW.
- Hoffman, L. A. (2004). Shabbat Z'mirot. In Lawrence A. Hoffman (Ed.), *My People's Prayer Book. Traditional Prayers, Modern Commentaries* (Vol. 7, pp. 23–29). Woodstock: Jewish Lights Publishing.
- Katz, S. T. (2006). *The Cambridge history of Judaism* (Vol. 4). Cambridge: Cambridge University Press.
- Miller, Y. A. (2011). *Angels at the table. A practical guide to celebrating Shabbat*. London–New York: Continuum.
- Nowak, D. (2011). Ktizeologiczna perspektywa uzdrowienia w szabat człowieka z uszlą ręką (Łk 6, 6–11). *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*, 31, 195–212.
- Palatnik, L. (2004, May 15). Candle Lighting, shabbat candle lighting. Retrieved December 17, 2017, from <http://www.aish.com/sh/ht/fn/48965051.html>
- Pecaric, S. (Ed.). (2002). *Hagada Pardes Lauder. Pieśni nad Pieśniami*. (M. Tomal, Trans.) (2nd ed.). Kraków: Stowarzyszenie Pardes.
- Pecaric, S., & Koška, L. (Eds.). (2003). *Zemirot Pardes Lauder. Pieśni szabatowe i Błogosławieństwo po jedzeniu*. (E. Gordon, Trans.) (2nd ed.). Kraków: Stowarzyszenie Pardes.
- Polonski, P. (Ed.). (2008). *Sidur szaarej tfila (nusah aszkenaz)*. Jeruzalem: Machanaim.
- Przyborek, P. (2012). Szabat w Łukaszwowej narracji o nauczaniu Jezusa w synagodze w Nazarecie (4, 16–30). *Studia Gdańskie*, (31), 47–65.
- Rosenberg, A. (2004). *Jewish Liturgy as a Spiritual System. A Prayer-by-Prayer Explanation of the nature and meaning of Jewish worship*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Rosik, M. (2004). *Jezus a judaizm w świetle Ewangelii według św. Marka*. Warszawa: Vocatio.
- Rucki, M. (2016). Uzdrawienie niewidomego – podwójny dowód boskości Jezusa Chrystusa. *Wrocławski Przegląd Teologiczny*, 24(2), 23–38.
- Sabbath. (1906). Retrieved December 17, 2017, from <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12962-sabbath>
- Sefer habrachot leszabat wechagim bemiszpacha*. (2006). Tel-Awiw: Matan Amnujot.
- Shulchan Arukh, Orach Chayim. (n.d.). Retrieved December 17, 2017, from https://www.sefaria.org/Shulchan_Arukh_Orach_Chayim?lang=bi
- Shurpin, Y. (n.d.). Why Sing Eishet Chayil on Friday Night? Retrieved December 17, 2017, from https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/3390021/jewish/Why-Sing-Eishet-Chayil-on-Friday-Night.htm
- Simmons, S. (2015, May 10). Shabbat. Retrieved December 17, 2017, from <http://www.aish.com/jl/jewish-law/daily-living/36-Shabbat.html>
- Vries, S. P. D. (2001). *Obrzędy i symbole Żydów*. (A. Borowski, Trans.) (Wznowienie). Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Więczkowska, M. (2012). *Co wciąga twoje dziecko?* Kraków: Wydawnictwo M.

SPRAWOZDANIA
REPORTS

Sprawozdanie prezesa Polskiego Towarzystwa Teologicznego za rok 2017

ks. Kazimierz Panuś

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
kazimierz.panus@upjp2.edu.pl

Poprzednie walne zebranie Polskiego Towarzystwa Teologicznego w Krakowie odbyło się 28 lutego 2017 roku. Składało się z dwóch części. W pierwszej po wysłuchaniu sprawozdań prezesa, skarbnika, kierownika Sekcji Wydawniczej i przewodniczącego Komisji Rewizyjnej udzielono absolutorium zarządowi za rok 2016, a następnie przeprowadzono wybory zarządu Polskiego Towarzystwa Teologicznego na lata 2017–2020. W drugiej części walnego zebrania po laudacji JE bpa Marka Szkućło wręczono medal Zasłużony dla Polskiego Towarzystwa Teologicznego JE abp. dr. Damianowi Zimoniowi z Katowic oraz wysłuchano wykładu ks. prof. Jerzego Szymika nt. *Prawda – teologia – Bóg*.

Rok 2017 był pierwszym rokiem działalności zarządu towarzystwa wybranego 28 lutego 2017 roku. Działał on w następującym składzie:

Zarząd

Prezes: ks. prof. dr hab. Kazimierz Panuś

Wiceprezes: ks. dr hab. Piotr Kroczek, prof. UPJPII

Sekretarz: o. dr hab. Romuald Kośla OFM

Skarbnik: ks. mgr Andrzej Fyda

Bibliotekarz: ks. dr hab. Jan Bednarczyk

Kierownik Sekcji Wydawniczej: mgr Sebastian Wojnowski

Komisja Rewizyjna

Przewodniczący: ks. prof. dr hab. Tomasz Jelonek

Członkowie: ks. dr hab. Sylwester Jędrzejewski SDB, ks. dr hab. Witold Ostafiński

Sąd Polubowny

Przewodniczący: ks. prof. dr hab. Maciej Ostrowski

Członkowie: o. prof. dr hab. Tomasz Dąbek OSB, ks. dr Franciszek Ślusarczyk

Z końcem 2017 roku Polskie Towarzystwo Teologiczne liczyło 945 członków (po gruntownej weryfikacji listy członków). W roku 2017 przyjęto do towarzystwa 28 nowych członków: Sekcja Filozoficzna – 2, Sekcja Sydonologiczna – 2, Sekcja Biblijna – 2, Oddział w Sosnowcu – 2, Oddział w Częstochowie – 14, Oddział w Kielcach – 1, Oddział w Toruniu – 4, Oddział w Przemysłu – 1.

Od poprzedniego walnego zebrania do wiekiustego domu Ojca odeszli (według posiadanych informacji): bp prof. Wacław Świerzawski, o. prof. Józef Ścibor CSsR, ks. dr Marek Leśniak, prof. Wacława Szelińska, ks. prof. Jan Kowalski oraz z Oddziału w Przemysłu ks. dr Augustyn Piela i ks. prof. Marian Wolicki.

Spełniając wymogi statutowe, zarząd odbył w roku sprawozdawczym cztery zebrania w dniach: 9 maja 2017, 28 września 2017, 28 listopada 2017 i 27 lutego 2018.

Podczas pierwszego zebrania zarządu wysłuchano wykładu ks. dr. Stanisława Mieszczaka SCJ nt. *O liturgii Światowych Dni Młodzieży*. Następnie kierownik Sekcji Wydawniczej poinformował o przyznaniu finansowania na realizację 3 zadań wydawniczych ze środków na działalność upowszechniającą naukę przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, w tym na utworzenie Repozytorium Instytucjonalnego Polskiego Towarzystwa Teologicznego. W dalszej części zebrania wiceprezes ks. dr hab. Piotr Kroczek, prof. UPJPII, omówił kwestię nawiązania kontaktów towarzystwa z zagranicznymi towarzystwami naukowymi. W związku z tym należy koniecznie opracować angielską wersję strony internetowej i uzupełnić dane o poszczególnych sekcjach specjalistycznych i terenowych. Kolejnym punktem obrad była kwestia rozszerzenia towarzystwa o nowy oddział terenowy w Lublinie. Z propozycją taką wystąpił ks. Mirosław Matuszny, proboszcz parafii Nawrócenia św. Pawła w Lublinie. W dalszej części spotkania zgodnie ze statutem potwierdzono nominacje kierowników sekcji specjalistycznych na nową kadencję 2017–2020. Przy tej okazji ks. dr hab. Grzegorz Godawa poinformował, że nowa sekcja powołana po połączeniu Katechetyczno-Pedagogicznej i Pastoralno-Socjologicznej będzie się nazywała Pedagogiczno-Społeczna. W przyszłości ma powstać także Sekcja Katechetyczna. Sekretarz o. dr hab. Romuald

Kośla OFM przybliżył kwestię ujednoczenia bazy członków towarzystwa. Pozwoli ono określić liczbę członków głównie krakowskich sekcji specjalistycznych i usprawni z nimi komunikację. Dostrzeżono również potrzebę aktualizacji niektórych danych, między innymi stopni naukowych, adresów e-mail i korespondencyjnych. Sprawy finansowe omówił nowy skarbnik ks. mgr Andrzej Fyda, który w marcu przejął całą dokumentację od swego poprzednika ks. dr. Andrzeja Mojżeszki i podjął swe statutowe obowiązki. Kierownicy poszczególnych sekcji i oddziałów poinformowali zebranych o działalności swoich środowisk naukowych, a także zaprezentowali projekty do realizacji w najbliższym czasie. W wolnych wnioskach ks. prof. Tomasz Jelonek wyraził potrzebę gromadzenia ksiąg archiwalnych w jednym miejscu, gdyż jest to materiał do badań dla historyków.

Drugie zebranie zarządu rozpoczął wykład ks. dr. Wacława Umińskiego CM, kierownika Sekcji Historycznej, nt. *Formacja duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego w okresie międzywojennym na przykładzie konwiktu prowadzonego przez Księżę Misjonarzy w Warszawie*. Prezes poinformował o wymianie korespondencji z Sekretarzem Generalnym Konferencji Episkopatu Polski bp. Arturem Mizińskim w sprawie uaktualnienia danych osobowych władz towarzystwa. Sekretarz Generalny Konferencji Episkopatu Polski przekazał je do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji zgodnie z art. 14 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Polskie Towarzystwo Teologiczne jako organizacja kościelna powiadamia organy państwowe o powoływaniu i odwoływaniu osób sprawujących funkcje w zarządzie za pośrednictwem Sekretariatu Episkopatu Polski. W dalszej części spotkania mgr Miłosz Grygiarczyk, zastępca kierownika Sekcji Syndonologicznej, zreferował stan prac nad rozwojem tej sekcji. W swojej relacji wyszedł on od osobistych zainteresowań relikwią Całunu Turyńskiego i przedstawił kilka etapów działalności sekcji w najbliższym czasie, między innymi wykonanie podstrony sekcji, publikację dwóch oryginalnych zdjęć Całunu Turyńskiego, które wykonał Barrie Schwartz (USA) z oryginału w 1978 roku podczas badań prowadzonych przez zespół STURP, przygotowanie opisu tortur podczas męki Jezusa Chrystusa z odpowiednimi wyjaśnieniami, a także nawiązanie szerokich kontaktów ze specjalistami w dziedzinie syndonologicznej zarówno w kraju, jak i zagranicą. W listopadzie 2018 roku planowane jest zorganizowanie przez sekcję międzynarodowej konferencji naukowej poświęconej zagadnieniom płótna z Turynu. Prezes w imieniu zarządu podziękował ks. dr. Jerzemu Bieleckiemu

za wieloletnie i pełne oddania prowadzenie oddziału częstochowskiego i życzył nowemu kierownikowi ks. dr. hab. Pawłowi Maciaszkowi sukcesów w podejmowanych pracach na rzecz tego oddziału. O stanie przygotowywania kolejnych numerów kwartalnika „Ruch Biblijny i Liturgiczny” poinformował ks. dr hab. Stanisław Wronka, redaktor naczelny. Natomiast kierownik Sekcji Wydawniczej poruszył sprawę digitalizacji pierwszych 23 tomów „Analecta Cracoviensia” wydanych przez Polskie Towarzystwo Teologiczne i uruchomienia Repozytorium Instytucjonalnego Polskiego Towarzystwa Teologicznego, którego celem będzie nie tylko upowszechnianie archiwalnych publikacji wydanych przez Polskie Towarzystwo Teologiczne, ale przede wszystkim formalne publikowanie online oryginalnych prac naukowych w otwartym dostępie przez Wydawnictwo UNUM. Zapoznano się też ze sprawozdaniem finansowym przedstawionym przez skarbnika ks. mgr. Andrzeja Fydę. Kierownicy sekcji i oddziałów zdali relację z ich dotychczasowej działalności, a także poinformowali o planowanych w najbliższej przyszłości inicjatywach naukowo-badawczych.

Podczas trzeciego statutowego zebrania zarządu wysłuchano wykładu ks. dr. hab. Lecha Króla, kierownika Oddziału we Włocławku, na temat: *Bł. bp Michał Kozal wzorem życia duchowego*. Przybliżył w nim duchową sylwetkę męczennika z Dachau, którego 100. rocznica święceń kapłańskich minęła 23 lutego br. Ks. dr hab. Lech Król zaprosił członków zarządu do Włocławka na obchody 90-lecia istnienia oddziału towarzystwa, które odbędą się w dniach 18–19 kwietnia 2018 roku. Oprócz spotkania zarządu przewidziane jest zwiedzanie sakralnych obiektów miasta ważnych dla diecezji, a także sympozjum upamiętniające wspomnianą rocznicę. W trakcie zebrania powołano komisję ds. nowelizacji statutu, tak by odpowiadał on aktualnym przepisom prawa państwowego i kanonicznego, a zwłaszcza kan. 298–320. W skład komisji weszli przewodniczący ks. dr hab. Piotr Kroczek, prof. UPJPII, oraz członkowie: o. dr Andrzej Kukła CSsR, kierownik Sekcji Prawa Kanonicznego i mgr Sebastian Wojnowski, kierownik Sekcji Wydawniczej.

W trakcie zebrania zapoznano się ze stanem prac nad konferencją naukową poświęconą Całunowi Turyńskiemu. Wśród prelegentów przewidziani są m.in. dwaj nowo przyjęci członkowie sekcji: prof. dr hab. Zbigniew Treppa z Uniwersytetu Gdańskiego oraz ks. dr hab. Krzysztof Kaucha z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.

Zarząd zapoznał się z pracami nad wydaniem kolejnych numerów kwartalnika „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, jego digitalizacją i umiędzynarodowieniem,

a także oceną uzyskaną w bazie ICI Journals Master List: ICV 77,26 oraz liczbą cytowań czasopisma: 297. W końcowej części listopadowego zebrania zarządu omówiono program walnego zebrania, którego datę wyznaczono na 27 lutego 2018 roku oraz wysłuchano informacji o dokonaniach poszczególnych oddziałów terenowych i sekcji specjalistycznych.

Czwarte przewidziane przez statut zebranie zarządu odbyło się 27 lutego 2018 roku. Zapoznano się z projektem nowego statutu i postanowiono przedłożyć go do przyjęcia walnemu zebraniu. Przyjęto nowych członków i omówiono tegoroczne sympozja przygotowane przez poszczególne oddziały terenowe i sekcje specjalistyczne.

W ramach Polskiego Towarzystwa Teologicznego działa 15 krakowskich sekcji specjalistycznych i 17 oddziałów terenowych oraz Sekcja Wydawnicza prowadząca Wydawnictwo UNUM.

1. Działalność sekcji specjalistycznych

Sekcja Biblijna. Kierownikiem sekcji jest ks. dr hab. Roman Bogacz, prof. UPJPII. Oprócz spotkania w dniu 20 czerwca, na którym postanowiono zorganizować w roku 2018 sympozjum poświęcone zagadnieniu wolności w Biblii, członkowie Sekcji Biblijnej spotykali się przy okazji ważnych konferencji naukowych. Takim istotnym wydarzeniem dla Sekcji Biblijnej był Dzień Całunu Turyńskiego 21 października. Nastąpiła w nim inauguracja działalności Polskiego Centrum Syndonologicznego. W Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się” w Krakowie została zorganizowana międzynarodowa konferencja naukowa poświęcona aktualnemu stanowi badań nad Całunem Turyńskim. Wzięli z niej udział goście z Włoch (dr Gian Maria Zaccone – dyrektor Międzynarodowego Centrum Syndonologicznego w Turynie, Enrico Simonato – chemik, sekretarz Międzynarodowego Centrum Syndonologicznego w Turynie oraz o. prof. Rafael Pascual LC – dyrektor Instytutu Nauk i Wiary w Papieskim Ateneum Regina Apostolorum w Rzymie), a także prelegenci z Polski (prof. dr hab. Zbigniew Treppa – kierownik Zakładu Antropologii Obrazu Uniwersytetu Gdańskiego, prof. dr hab. med. Władysław Sinkiewicz – kardiolog z Collegium Medicum im. Ludwika Rydygiera w Bydgoszczy, prof. dr hab. inż. Wojciech Kucewicz – Katedra Elektroniki Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, prof. dr hab. Krzysztof Pilarczyk – Instytut Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie oraz

ks. dr hab. Roman Bogacz, prof. UPJP II, prodziekan Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie i kierownik Sekcji Biblijnej Polskiego Towarzystwa Teologicznego). Podczas sesji zostały nawiązane istotne kontakty pomiędzy Polskim Centrum Syndonologicznym a Międzynarodowym Centrum Syndonologicznym w Turynie. Dla gości z Włoch interesującym było uzyskanie informacji, iż w Polsce już od wielu lat trwają badania nad całunem i ma w tym znaczny udział Polskie Towarzystwo Teologiczne. W trakcie konferencji można było obejrzeć wystawę poświęconą całunowi. Członkowie Sekcji Biblijnej spotkali się także podczas III sympozjum im. o. Augustyna Jankowskiego zorganizowanego 6 listopada przez Opactwo Benedyktynów w Tyńcu. Było ono poświęcone tematowi końca świata. Punktem wyjścia do dyskusji były teksty Apokalipsy. Odwoływano się także do innych ksiąg biblijnych podejmujących tematykę czasów ostatecznych, m.in. do proroków, Księgi Hioba czy targumów. Dyskusja naukowa była niezwykle aktualna, gdyż współczesny człowiek zmaga się z myślą o końcu świata i wszechświata. Podczas sympozjum nie zabrakło także odniesień do współczesnej fizyki w kontekście pytania, co o końcu świata może powiedzieć nauka.

Sekcja Teologii Moralnej. Sekcję prowadzi ks. dr Bogusław Mielec. Sekcja kontynuowała cykl comiesięcznych spotkań nt. adhortacji apostolskiej papieża Franciszka *Amoris laetitia*. W roku sprawozdawczym odbyło się 6 spotkań (23 lutego, 6 kwietnia, 1 czerwca, 28 września, 30 listopada oraz 11 stycznia 2018). Podjęto następujące tematy: *Nowa ewangelia rodziny według kard. Waltera Kaspera, Okoliczności łagodzące w ocenie moralnej w ujęciu Amoris laetitia*, „*Nowa teologia moralna*” papieża Franciszka a egzystencjalna etyka formalna Karla Rahnera, *Synody o rodzinie z lat 2014 i 2015 – przebieg i analiza dokumentów*. W spotkaniach uczestniczy 7 wykładowców różnych dyscyplin teologicznych z Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Mają one charakter zamknięty, co sprzyja swobodnej i dogłębnej dyskusji, która w sposób interdyscyplinarny pozwala wejść w obszerną problematykę adhortacji.

Sekcja Homiletyczna. Kierownikiem sekcji jest ks. prof. dr hab. Kazimierz Panuś. W roku sprawozdawczym 2017 Sekcja Homiletyczna spotkała się w Wigrach koło Suwałk w ramach dwudniowej konferencji nt. *Głoszenie słowa Bożego na peryferiach* zorganizowanej przez Stowarzyszenie Homiletów Polskich. 25 września kierownik sekcji wygłosił wykład pt. *Miejsca przepowiadania słowa Bożego. Panorama historyczna*. Warto też wspomnieć o zaawansowanych pracach nad projektem pt. *Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji*

tematycznych (kontynuacja): kazania adwentowe, bożonarodzeniowe, wielkanocne i patriotyczne realizowanym przez Polskie Towarzystwo Teologiczne i finansowanym w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki w latach 2015–2019.

Sekcja Duchowości. Kierownikiem sekcji jest ks. dr Wojciech Mleczek CR. Sekcja kontynuowała prace związane z wieloletnim programem badań naukowych nt. *Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja* – w roku sprawozdawczym sekcja zorganizowała 8 marca w krakowskim Centrum Resurrectionis sympozjum nt. *Pomóc uchwycić sens życia: dziedzictwo* ks. Waleriana Kalinki CR. Efekty wcześniejszych sympozjów opublikowano w materiałach pokonferencyjnych: *Celina i Jadwiga Borzęckie: inspiracje duchowe i działalność społeczna matki i córki*, red. W. Mleczek, M. T. Opryńska, W. Misztal, Kraków 2017 oraz w pracy zbiorowej *Resurrectionist Spirituality: From Personal to Social Renewal*, ed. W. Mleczek, R. Nęcek, W. Misztal, Kraków 2017. Sekcja Duchowości włączyła się też w organizację XI Konferencji Naukowej Etyki Mediów *Zaufanie w mediach – zaufanie do mediów* (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, 24–25 maja). Warto też odnotować, iż kierownik sekcji od września 2016 roku jest konsultorem Komisji Duchowieństwa Konferencji Episkopatu Polski oraz członkiem zespołu ds. przygotowania nowych zasad formacji kapłańskiej w Polsce.

Sekcja Pedagogiczno-Społeczna. Kierownikiem sekcji jest ks. dr hab. Grzegorz Godawa. W roku sprawozdawczym 2017 doszło do połączenia Sekcji Pedagogiczno-Katechetycznej z Sekcją Socjologiczno-Pastoralną prowadzoną do tej pory przez prof. dr. hab. Franciszka Adamskiego. W ten sposób powstała Sekcja Pedagogiczno-Społeczna. W roku sprawozdawczym odbyła ona 3 spotkania poświęcone ważnym zagadnieniom społecznym: 25 stycznia z referatem ks. dr. hab. Andrzeja Muszali, prof. UPJPII, pt. *Siedem kroków rewolucji prokreacyjnej*; 13 czerwca z referatem prof. dr. hab. Franciszka Adamskiego pt. *Utopijne wizje a wyzwania natury: wokół sporu o redefinicję małżeństwa i rodziny* oraz 10 października z referatem dr. hab. Józefa Binnebesela, prof. UMK, pt. *Ars moriendi. Kulturowo-wychowawczy kontekst lęku przed śmiercią*. W spotkaniach tych uczestniczyli członkowie sekcji, a także studenci Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Po referacie następowała dyskusja. Ta formuła spotkań będzie kontynuowana w kolejnym roku pracy sekcji. Jednocześnie będą podejmowane działania na rzecz zgłębiania społecznych i pedagogicznych uwarunkowań funkcjonowania rodziny we współczesnym świecie.

Sekcja Dogmatyczna. Kierownikiem sekcji jest ks. dr hab. Jan Żelazny, prof. UPJPII. W roku sprawozdawczym sekcja zorganizowała symposium: *Wspólna tradycja chrześcijan. Koncepcja Boga w tradycji orientalnej i zachodniej*, które odbyło się 1 lutego w auli Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie przy ul. Bernardyńskiej. Współorganizatorami symposium były Polskie Towarzystwo Teologiczne oraz francuska organizacja L'Oeuvre d'Orient. Stowarzyszenie to, założone 160 lat temu we Francji przez tamtejszych profesorów Sorbony, laików, nie tylko wspomaga materialnie chrześcijan z tamtych terenów, ale stara się ocalić ich spuściznę teologiczną i kulturalną. Do dziś ich zasługi w zachowaniu manuskryptów, obiektów sztuki czy pomoc wspólnotom charakteryzują się dużą efektywnością. Warto podkreślić wkład Wydawnictwa UNUM w przygotowanie symposium – opracowanie i druk materiałów informacyjnych.

Sekcja Misjologiczna. Pracami sekcji w ścisłej współpracy ze Stowarzyszeniem Misjologów Polskich i Papieskimi Dziełami Misyjnymi Archidiecezji Katowickiej kieruje ks. dr Grzegorz Wita. Nadal podejmowane były działania związane z promocją misji czy też formacją misyjną we współpracy i w duchu Papieskich Dzieł Misyjnych. Kontynuowana była także aktywność w ramach Stowarzyszenia Misjologów Polskich, którego niżej podpisany miał zaszczyt być sekretarzem. Kilku polskich misjologów wzięło udział w Międzynarodowym Kongresie Misjologicznym zorganizowanym przez IACM w Pattaya w Tajlandii w dniach 10–15 lipca 2017 roku. Tematyką kongresu było świadectwo chrześcijańskie w wieloreligijnym świecie. ks. prof. Jan Górski z Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego wziął udział w kilku zagranicznych sesjach i spotkaniach. Podejmowane były także działania naukowe w ramach Stowarzyszenia Misjologów Polskich – odbyło się walne zebranie połączone z symposium, które miało miejsce w Kamieniu Śląskim od 17 do 19 września 2017 roku. Kontynuowana i rozwijana była aktywność w dziedzinie animacji misyjnej i popularyzacji misji na forum ogólnopolskim poprzez zaangażowanie w Krajową Radę Misyjną przy Komisji ds. Misji Konferencji Episkopatu Polski czy Papieskie Dzieła Misyjne. We wrześniu miało miejsce studyjny wyjazd Papieskich Dzieł Misyjnych na Cypr. Na przełomie maja i czerwca zorganizowana została wizyta biskupa Mosesa Hamungole z Zambii w archidiecezji katowickiej i krakowskiej. Oprócz tego współtworząno Olimpiadę Znajomości Afryki dla szkół ponadgimnazjalnych województwa śląskiego i Olimpiadę Misyjną dla szkół podstawowych. Przygotowane były także liczne audycje radiowe, kilka telewizyjnych. 10 czerwca 2017 roku

zorganizowano XV Rajd Misyjny w Brennej. Udaną inicjatywą okazało się zorganizowane na zakończenie Tygodnia Misyjnego w październiku 2017 roku w Muzeum Miejskim w Żorach sympozjum pt. *Misyjne poznawanie świata* popularyzujące wiedzę antropologiczną i misjologiczną. Nadto organizowane były warsztaty, rekolekcje i inne spotkania formacyjne, jak np. dni skupienia czy rekolekcje formacyjne, Kongres Misyjny, Misyjna Manufaktura. Członkowie sekcji opublikowali kilka artykułów i wzięli udział w kilku konferencjach i sympozjach naukowych.

Sekcja Prawa Kanonicznego. Kieruje nią o. dr Andrzej Kukła CSSR. W roku sprawozdawczym członkowie sekcji podejmowali ważne zadania dotyczące bieżących problemów prawnych w życiu Kościoła. Kierownik sekcji o. dr Andrzej Kukła prowadzi wykłady z prawa zakonnego na Università della Svizzera Italiana w Lugano (Szwajcaria) i dzięki temu nawiązał owocną współpracę z gronem profesorskim, studentami Wydziału Prawa na tymże uniwersytecie i z prof. Libero Gerosą, dziekanem Wydziału Teologii na czele. Kierownik sekcji jest także członkiem komisji ds. nowelizacji statutu Polskiego Towarzystwa Teologicznego powołanej przez zarząd w 28 listopada. Członkowie sekcji prawa kanonicznego brali czynny udział w kilku w ważnych wydarzeniach naukowych, takich jak sympozjum naukowe *Rozdział i współpraca Państwo–Kościół w Europie. Kazus prawa polskiego i hiszpańskiego* (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie Wydział Prawa Kanonicznego, 17 maja); *Kościół i jego prawo w nauczaniu św. Jana Pawła II. Międzynarodowa konferencja naukowa w 30 rocznicę wizyty Papieża Polaka w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim* (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 9 czerwca); VI Ogólnopolska Konferencja Naukowa *Kodeks Prawa Kanonicznego w badaniach młodych naukowców* (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 3 czerwca); międzynarodowa konferencja naukowa *Non nova sed nove – Codex Iuris Canonici 1917 w setną rocznicę promulgacji* (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 18 października); międzynarodowa konferencja naukowa *Sprawy kanonizacyjne po „Sanctorum Mater” – 10 lat doświadczeń* (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 8 listopada); sympozjum *Granice prawa do sakramentów. Między kodeksem prawa kanonicznego z 1917 roku a kodeksem z 1983 roku* (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie Wydział Prawa Kanonicznego, 16 listopada). W ramach sekcji miały też miejsce spotkania i konsultacje z wykładowcami Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Członkowie sekcji

brali też udział w przygotowaniach i opracowaniach komentarzy do nowych zasad funkcjonowania sądów kościelnych w obszarze orzekania o nieważności małżeństwa (*Mitis Iudex Dominus Iesus* i adhortacji papieskiej *Amoris laetitia*).

Sekcja Liturgiczna. Pracami sekcji kieruje ks. dr Stanisław Mieszczak SCJ. Działalność Sekcji Liturgicznej w roku sprawozdawczym związana była organicznie z Instytutem Liturgicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie oraz szeroko pojętą formacją teologiczną i liturgiczną w różnych dziedzinach życia Kościoła. Sekcja prowadzi studium katechumenalne dla katechistów, wykłady otwarte w cyklu *Bóg – człowiek – liturgia* w Klubie Inteligencji Katolickiej w Krakowie (s. dr hab. Adelajda Sielepin CHR, prof. UPJPII), sesje z duchowości liturgicznej w zgromadzeniach i seminariach duchownych. Systematycznie prowadzone są wykłady i ćwiczenia na kursie formacji nadzwyczajnych szafarzy komunii świętej archidiecezji krakowskiej (ks. dr hab. Janusz Mieczkowski i ks. dr Stanisław Mieszczak SCJ) oraz comiesięczna formacja teologiczno-liturgiczna i duchowa Diecezjalnej Diakonii Liturgicznej. Regularnie prowadzone są kursy dla fotografów, którzy chcą robić zdjęcia w czasie celebracji liturgicznych, stały charakter ma współpraca z Ośrodkiem Formacji Liturgicznej w Zawichoście. Członkowie sekcji prowadzą liczne kursy dla młodzieży, przybliżając jej treści teologiczne oraz liturgiczne. Podobnie jak w latach poprzednich Instytut Liturgiczny Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie wraz z Ukraińskim Centrum Liturgicznym we Lwowie i Grekokatolickim Wydziałem Teologicznym Uniwersytetu w Preszowie zorganizowali VIII Międzynarodowe Sympozjum *Ad fontes liturgicos* w dniach 25–26 października we Lwowie. Jego tematem było *Poszukiwanie źródeł liturgii monastycznej i katedralnej*. Ks. dr hab. Janusz Mieczkowski wygłosił tam referat *Liturgia w katedrze wawelskiej w pierwszej połowie XVII wieku na podstawie przewodnika Piotra Hiacynta Pruszcza*. Ks. dr hab. Janusz Mieczkowski był współorganizatorem i uczestniczył w międzynarodowym sympozjum liturgicznym poświęconym tematyce roku liturgicznego i kalendarza liturgicznego, które odbyło się w Preszowie (Słowacja) 27 kwietnia i wygłosił tam referat na temat: *Reforma kalendarza liturgicznego po Soborze Watykańskim II (w Kościele rzymskokatolickim)*. Kierownik sekcji ks. dr Stanisław Mieszczak SCJ wygłosił referat: *Formy i treści teologiczne nabożeństw w Kościele katolickim* w czasie konferencji naukowej *Język nabożeństw* zorganizowanej przez Radę Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk w Żywcu w dniach

28–30 września. Sekcja włączyła się także aktywnie w przygotowanie jubileuszu 50. rocznicy powstania Instytutu Liturgicznego w Krakowie.

Sekcja Sztuki Sakralnej. Sekcją kieruje prof. dr hab. Tomasz Węćławowicz. W roku sprawozdawczym działania członków sekcji koncentrowały się na szeroko rozumianej popularyzacji dziedzictwa polskiej sztuki sakralnej w wymiarze zarówno materialnym, jak i niematerialnym. Działalność ta była prowadzona wielokierunkowo przez poszczególnych członków sekcji przy wzajemnych konsultacjach. Członek sekcji o. Mateusz Kawa OCist patronował w swym macierzystym klasztorze w Mogile sukcesywnym pracom konserwatorskim, a przede wszystkim wspólnie z opatem kontynuował prace nad organizowaniem muzeum klasztornego dokumentującego 800 lat dziejów klasztoru wraz z prezentacją zgromadzonych tam przez stulecia dzieł sztuki. Członek sekcji prof. Andrzej Włodarek kontynuował inwentaryzację zasobów artystycznych klasztoru Benedyktynek w Staniątkach. Ponadto w sierpniu jako najbardziej kompetentny wolontariusz współorganizował udostępnienie zbiorów klasztornych w ramach kolejnej edycji *Nocy Cracovia Sacra*, która odbywała się pod hasłem *Skarby krakowskich klasztorów*. prof. Włodarek przygotowuje też koncepcję muzeum w krakowskim klasztorze Klarysek. Zagraniczny członek Sekcji dr Aleš Pospišil wspomagał poszukiwania czeskich kopii obrazu Matki Boskiej Piekarskiej, które będą reprodukowane w monografii pt. *Hodegetrie Krakowskie* przygotowywanej przez konserwatorki dzieł sztuki prof. Martę Lempart-Geratowską i prof. Małgorzatę Szuster-Gawłowską z krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych oraz historyka sztuki ks. dr Szymona Tracza (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie).

Sekcja Filozoficzna. Kierownikiem sekcji jest ks. dr hab. Henryk Majkrzak SCJ. W roku sprawozdawczym odbyły się dwa spotkania sekcji: 28 lutego poświęcone tematyce kolejnego zeszytu wydawanego przez sekcję rocznika naukowego „Theofos” oraz 27 listopada poświęcone bieżącym sprawom sekcji. Kierownik sekcji ks. dr hab. Henryk Majkrzak SCJ wygłosił 2 wykłady w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II: *Aktualność filozoficznego przesłania św. Tomasza z Akwinu* (26 września) oraz *Św. Tomasz z Akwinu. Człowiek w perspektywie celu ostatecznego* (7 grudnia). W roku sprawozdawczym przyjęto do sekcji 2 nowych członków (dr Rafał Kazimierz Wilk OSPPE, lic. Bartłomiej Krzych).

Sekcja Teologii Fundamentalnej. Kierownikiem sekcji jest ks. dr hab. Damian Wąsek. W roku sprawozdawczym przedstawiciele sekcji organizowali, współorganizowali bądź brali udział w wielu wydarzeniach

naukowych. Angażowali się w sposób szczególny w inicjatywy o charakterze ekumenicznym i apologetycznym. Na szczególną uwagę zasługuje dwudniowe sympozjum: *Podwawelskie spory o kształt wiary. Wybrane kontrowersje w teologii współczesnej* zorganizowane przez sekcję w dniach 15–16 listopada. W trakcie obrad ks. prof. Tadeusz Dzidek podjął w swym referacie temat: *Rola Tradycji w Kościele*, a kierownik sekcji: *Rola biskupa w Kościele: pasterz czy tylko zarządca? Punkty sporne i perspektywy zmian*. Panele dyskusyjne prowadzili ks. prof. Łukasz Kamykowski i dr hab. Marek Kita, prof. UPJPII. Sympozjum to poprzedzone było spotkaniami i konsultacjami członków sekcji. Równocześnie toczyły się spotkania wokół głównych tematów teologii fundamentalnej. Owocem pracy członków sekcji są także nowe publikacje książkowe wydane w roku 2017, zwłaszcza pozycje napisane bądź redagowane przez o. prof. dr. hab. Andrzej Napiórkowski: *Will St. Faustina and St. John Paul II become Doctors of the Church? Polish saints and apostles of Divine mercy, Reformatorzy a Kościół rzymski* oraz *O Bogu i o nas. Homilie na niedziele i święta. Rok liturgiczny B*.

Sekcja Historyczna. Jej pracami kieruje ks. dr Waław Umiński CM. W okresie sprawozdawczym członkowie sekcji wzięli udział w 4 międzynarodowych konferencjach: *Znak, symbol a rytuał w sakralnym priestoreh* (Preszów, 28 marca), *Krajobraz kulturowy Europy. Trwałość i przemijanie* pod patronatem wiceprezesa rady ministrów, ministra nauki i szkolnictwa wyższego Jarosława Gowina (Kraków, 10–11 maja), *Muzea kościelne wobec nowych wyzwań* (Mszczonów, 18–20 października) oraz *Wspólnota różnorodności – dziedzictwo kulturowe Krajów Czwórki Wyszehradzkiej – Unity of diversities – cultural heritage of the Visegrad Four* (Kraków, 14–15 listopada). Warto podkreślić, że ks. prof. dr hab. Józef Marecki, były wiceprezes Polskiego Towarzystwa Teologicznego i były kierownik Sekcji Historycznej, został odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski wręczonym mu 10 maja przez wiceprezesa rady ministrów, ministra nauki i szkolnictwa wyższego dr. Jarosława Gowina. Natomiast dr hab. Lucyna Rotter otrzymała od ministra nauki i szkolnictwa wyższego indywidualną nagrodę I stopnia za osiągnięcia naukowe. Sekcja Historyczna odbyła też dwa spotkania: 9 listopada z referatem ks. dra Waława Umińskiego CM pt. *Oddziaływanie Konwiktu Teologicznego w Warszawie w latach 1918–1939 na polu formacyjnym i edukacyjnym* oraz 7 grudnia. To posiedzenie odbyło się w Muzeum Historyczno-Misyjnym Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie. Poprowadził je kierownik sekcji, który jest jednocześnie kustoszem muzeum. Uczestnicy

obejrzeni okolicznościową wystawę z okazji 400-lecia istnienia Rodziny Wincentyńskiej.

Sekcja Teologii Życia Konsekwowanego działa pod kierunkiem s. dr hab. Adelajdy Sielepin CHR, prof. UPJPII. Sekcja liczy aktualnie 16 członków z różnych ośrodków naukowych. W roku sprawozdawczym odbyły się cztery zebrania (30 maja, 23 września, 12 grudnia i 6 lutego 2018), w trakcie których podjęto problematykę teologii powołania do życia konsekrowanego. W kolejnych spotkaniach członkowie sekcji wygłosili następujące referaty: *Powołanie jako doświadczenie głosu Boga* (s. dr Joanna Nowińska MS), *Powołanie jako świadectwo o Chrystusie* (s. dr Benita Skrzyp SSFN) i *Rola przyjaźni w życiu konsekrowanym. Jan Chrzyciel przyjaciel Oblubienica* (s. dr Jolanta Olczyk SSFN). Referaty zostaną zamieszczone w monografii *Ewangelia, prorocstwo, nadzieja*. Będzie to II tom serii wydawanej przez sekcję. Sekcja przygotowuje sesję o charakterze otwartym poświęconą tematowi *Aspekt przyjaźni w powołaniu konsekwacji*. Ponadto działalność sekcji wyraża się w aktywności poszczególnych jej członków, którzy działają na polach edukacyjnych i formacyjnych, między innymi w środowiskach osób konsekrowanych. Owocem tego są artykuły w czasopismach naukowych i popularyzatorskich oraz udział w sympozjach, konferencje dla osób konsekrowanych w zgromadzeniach zakonnych, seminariach duchownych i zakonnych oraz prowadzenie rekolekcji i dni skupienia na temat konsekwacji. Sekcja liczy aktualnie 16 członków z różnych ośrodków naukowych w Polsce i za granicą (Madryt, Kazachstan). W roku sprawozdawczym odbyły się cztery zebrania. Widocznym efektem pracy zespołowej jest monografia pt. *Chrzest, przymierze, konsekwacja*, która składa się z 13 rozdziałów autorstwa członków sekcji. Jest to pierwszy tom serii *Ewangelia, prorocstwo, nadzieja* prezentującej zagadnienia z teologii życia konsekrowanego, jaką sekcja utworzyła w bieżącym roku. Publikacja jest redagowana przez s. Adelajdę Sielepin CHR i ks. Kazimierza Wójtowicza CR. Ukazała się w wydawnictwie Księży Zmartwychwstańców Alleluja w Krakowie. Aktualnie przygotowywana jest konferencja poświęcona problematyce powołania do życia konsekrowanego, a także większa publikacja z tej dziedziny.

Sekcja Syndonologiczna powstała 21 maja 2014 ze Studium Syndonologicznego prowadzonego przez wiele lat przez ks. doc. dr. hab. Jerzego Chmiela. Sekcję prowadzi ks. mgr lic. Piotr Listopad. Dużym rozmachem organizacyjnym wykazuje się zastępca kierownika sekcji mgr Miłosz Grygierczyk. Nawiązał on współpracę z wieloma syndonologami w kraju i za granicą. Rokuje to dynamiczny rozwój sekcji na przyszłość.

3. Działalność oddziałów terenowych

Oddział w Katowicach. Pracami oddziału, liczącego obecnie 21 członków, kieruje ks. dr hab. Andrzej Nowicki. W roku sprawozdawczym odbyły się dwa zebrania. Pierwsze z nich 26 kwietnia zgromadziło także przedstawicieli kultury i mediów. W jego trakcie wykład nt. *Odpowiedzialność a współczesna cywilizacja* wygłosił prof. Jan Wojtyła, były rektor Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Drugie spotkanie odbyło się 14 listopada, a w jego trakcie wykład pt. *Wiarygodność chrześcijaństwa dzisiaj* wygłosił ks. dr hab. Andrzej Nowicki. W spotkaniach tych, które odbyły się w auli domu parafialnego pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Katowicach, brało także udział grono studentów teologii i zaproszeni goście.

Oddział w Częstochowie. Od 1 maja pracami oddziału po rezygnacji ks. dr. Jerzego Bieleckiego kieruje ks. dr hab. Paweł Maciaszek. Na spotkaniu oddziału w dniu 13 listopada w obecności arcybiskupa metropolity Waława Depo odczytano list prezesa ks. prof. dr. hab. Kazimierza Panusia, w którym wyraził on podziękowanie ks. dr. Jerzemu Bieleckiemu za długoletnie przewodzenie pracom oddziału częstochowskiego, dyskutowano nad dalszym rozwojem czasopisma „Częstochowskie Studia Teologiczne”, zdecydowano się na likwidację podziału oddziału na sekcje specjalistyczne oraz wysłuchano relacji ks. dr. Franciszka Dylusa ze Zjazdu Towarzystwa Teologów Dogmatyków. W roku sprawozdawczym częstochowski oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego powiększył się o 9 nowych członków.

Oddział w Przemyślu. Pracami oddziału liczącego 37 członków kieruje ks. dr hab. Waław Siwak. W okresie sprawozdawczym miały miejsce 2 zebrania członków i sympatyków oddziału: 18 maja w Instytucie Teologicznym w Przemyślu, w trakcie którego wysłuchano referatu ks. dr. Norberta Podhoreckiego nt. *Chrześcijańska myśl filozoficzno-teologiczna wobec wyzwania współczesności* oraz 23 września w Sali Balowej Zamku w Łańcucie z okazji 25-lecia koronacji cudownego wizerunku Matki Bożej Szkaplerznej z łańcuckiej fary. W trakcie tego spotkania dwaj członkowie oddziału wygłosili referaty: ks. dr Henryk Borcz nt. *Kult religijny w łańcuckiej farze u schyłku XVII wieku*, a ks. dr hab. Waław Siwak nt. *Koronacja wizerunku Matki Bożej Szkaplerznej z łańcuckiej fary w historyczno-teologicznej perspektywie*. Warto również odnotować, iż w roku akademickim 2017/2018 Wydział Teologiczny Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie utworzył studia licencjackie z teologii

dla prezbiterów ze specjalizacją z teologii pastoralnej, w prowadzenie których zaangażowali się członkowie oddziału.

Oddział w Kalwarii Zebrzydowskiej. Pracami oddziału kieruje o. dr Roland Panczer OFM, rektor Wyższego Seminarium Duchownego Ojców Bernardynów, przy którym działa oddział. W roku sprawozdawczym odbyły się dwa ważne spotkania naukowe. Pierwszym z nich w dniu 11 lutego była konferencja naukowa pt. *Refleksja nad encykliką Laudato si' papieża Franciszka*, w trakcie której wygłoszono 4 referaty: *Religijna argumentacja w ekologii w świetle encykliki Laudato si'* (ks. prof. dr hab. Jan Orzeszyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie), *Aretologia encykliki Laudato si'* (prof. dr hab. Andrzej Derdziuk OFM^{Cap}, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II), *Współczesna technika a kwestie ekologiczne w Laudato si'* (dr Jacek Poznański SI, Akademia Ignatianum) oraz *Franciszkańskie przesłanie encykliki Laudato si'* (dr Stanisław Jaromi OFM^{Conv}, Wyższe Seminarium Duchowne Franciszkanów w Krakowie). Drugie spotkanie Oddziału w Kalwarii Zebrzydowskiej odbyło się 4 listopada z okazji święta bł. Jana Dunsza Szkota, patrona Wyższego Seminarium Duchownego w Kalwarii Zebrzydowskiej, oraz uroczystej inauguracji nowego roku akademickiego 2016/2017. W ramach spotkania wykład inauguracyjny na temat *Problematyka zła w twórczości J. R. R. Tolkiena. Ocena w świetle teologii katolickiej* wygłosił dr Anicet Piotr Gruszczyński OFM (Wyższe Seminarium Duchowne Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej).

Oddział w Tuchowie. Pracami oddziału kieruje o. dr Maciej Sadowski CSsR. Tuchowski oddział opiera się w swej działalności na aktywności naukowej członków skupionych w ramach kadry naukowo-dydaktycznej Wyższego Seminarium Duchownego Redemptorystów w Tuchowie, które w roku sprawozdawczym przeżywało już 114 rok swej działalności. W gronie profesorskim tuchowskiego oddziału było aktywnych 31 redemptorystów, w tym 3 profesorów i 2 doktorów habilitowanych. Członkowie tuchowskiego oddziału opublikowali w minionym roku 9 pozycji książkowych, 60 artykułów naukowych i popularnonaukowych, 25 recenzji, w tym recenzje wydawnicze czasopism, monografii, dorobku naukowego i prac doktorskich. Brali udział w kilkudziesięciu audycjach radiowych i telewizyjnych różnych stacji i rozgłośni ogólnopolskich. Gościli na 52 sympozjach i zjazdach, przy czym w 7 przypadkach byli ich organizatorami. Wygłosili też 37 referatów, a jeden z członków odbył 11 koncertów wokalnych. W roku sprawozdawczym Oddział w Tuchowie był współorganizatorem dorocznego sympozjum naukowego

(30 stycznia–1 lutego) w ramach formacji stałej pogłębiającej duchowość apostołską w perspektywie działalności misyjno-rekolekcyjnej. Swoje referaty wygłosili: o. prof. Andrzej Wodka CSsR, rektor Akademii Alfonsjańskiej w Rzymie, ks. dr Krzysztof Czapla SAC, dyrektor Sekretariatu Fatimskiego, oraz o. prof. dr hab. Ryszard Hajduk CSsR (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie). 15 marca z okazji święta św. Klemensa Hofbauera miały miejsce wykłady gościnne dr Pauliny Dąbrosz-Drewnowskiej z Uniwersytetu Szczecińskiego pt. *Wygnanie benonitów z Warszawy w świetle źródeł francuskich* oraz panel dyskusyjny z udziałem o. dr. Adama Owczarskiego CSsR, dyrektora Instytutu Historycznego Redemptorystów w Rzymie. W dniach 6–8 listopada przeprowadzono warsztaty homiletyczne nt. *Odkrywanie osoby i darów Ducha Świętego*. Uczestnicy warsztatów, 25 redemptorystów z Polski i z zagranicy, wzięli udział w serii wykładów z zakresu teologii dogmatycznej prowadzonych przez o. mgr lic. Marcina Klamkę CSsR, którego prelekcje stały się inspiracją do prac w grupach, gdzie wypracowywano schematy kazań rekolekcyjnych. Wraz z członkami zarządu Warszawskiej Prowincji Redemptorystów misjonarze omówili aktualne sprawy misji parafialnych i rekolekcji w Polsce. Z dużym uznaniem spotkało się sympozjum z okazji 285. rocznicy powstania Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela i 85. rocznicy założenia kwartalnika „Homo Dei” (Tuchów, 9–10 listopada 2017). Współorganizatorem tego colloquium było krakowskie Wydawnictwo Homo Dei. Uczestnicy sympozjum wysłuchali 3 wykładów: *Posługa kapłana wobec narzeczonych i młodych małżeństw na podstawie „Amoris laetitia”* (bp dr hab. Paweł Socha), *Etos miłosierdzia a dylematy sumienia osób żyjących w związkach niesakramentalnych* (ks. prof. dr hab. Ireneusz Mroczkowski, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie) i „*Amoris laetitia*”. *Spojrzenie kanonisty* (ks. prof. dr hab. Leszek Adamowicz, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II). W końcowej części sympozjum wręczono nagrody *Pro Redemptione*. Staraniem Oddziału w Tuchowie ukazał się XV tom rocznika „*Studia Redemptorystowskie*”. Z działalności Oddziału w Tuchowie w roku sprawozdawczym należy także odnotować wykład inauguracyjny w Wyższym Seminarium Duchownym Redemptorystów w Tuchowie nt. *O ikonografii Chrystusa Pana w starożytności*, który wygłosił 30 września ks. prof. dr hab. Jacek Urban, dziekan Wydziału Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Członkowie oddziału odbyli w roku sprawozdawczym 3 zebrania: 19 lutego, 27 czerwca oraz 30 września.

Oddział w Kielcach. Pracami oddziału kieruje ks. dr Paweł Borto. W roku sprawozdawczym działalność oddziału, oprócz comiesięcznych spotkań, wzbogaciły kolejne znaczące wydarzenia. Podjęto prace nad przeniesieniem czasopisma „Kieleckie Studia Teologiczne” do Open Journal Systems. Kierownik oddziału popularyzował teologię w gronie studentów świeckich podczas dwóch cykli wykładów w roku 2017 z udziałem 30–50 osób. Członkowie oddziału włączyli się w prace Kieleckiego Forum Myśli Studnia, które jest twórczą inicjatywą grupy profesorów Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach pod patronem biskupa ordynariusza diecezji kieleckiej. Proponuje ono całościowe wprowadzenie do podstawowych zagadnień filozofii i teologii. Studnia ma pozwolić na zbudowanie całościowego, spójnego obrazu rzeczywistości widzianej z perspektywy wiary. Odkonano już kilka spotkań. Oddział kielecki współorganizował konferencję *Etyka w biznesie*, która odbyła się 13 czerwca podczas XVIII Wystawy Budownictwa i Wyposażenia Kościołów, Sztuki Sakralnej i Dewocjonaliów SacroExpo 2017. Warto odnotować też regularne spotkania Szkoły Pisania Ikon – inicjatywy, która zrodziła się po jednej z konferencji zorganizowanych na SacroExpo na temat ikony i obrazu w sztuce chrześcijańskiej. Członkowie kieleckiego oddziału uczcili 290. rocznicę powstania Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach. Z tej racji 25 listopada odbyło się sympozjum naukowe, w trakcie którego wysłuchano następujących referatów: „*Pamiętajcie o uwięzionych*” (Hbr 13, 3) – profesorowie Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach prześladowani przez władze komunistyczne w latach 1949–1963 (ks. dr Tomasz Gocel), *Wkład kieleckich biblistów i homiletów w rozwój kultury teologicznej i piśmiennictwa religijnego w latach 2002–2017 w Polsce* (ks. dr Jan Nowak), *Reforma liturgii – przejście Ducha Świętego przez Kościół – spełnienie wieloletniego oczekiwania – nieoczekiwany zwrot ku przeszłości* (ks. prof. dr hab. Stanisław Czerwik), *Znaczenie posoborowej odnowy teologii moralnej dla życia chrześcijańskiego* (ks. prof. dr hab. Roman Kuligowski) oraz *Ks. dr Józef Zdanowski – opiekun sztuki sakralnej* (ks. dr Paweł Tkaczyk). Członkowie oddziału kieleckiego zostali też zaproszeni do udziału w zajęciach Uniwersytetu Edukacji Obywatelskiej prowadzonych przez Instytut Polityki Międzynarodowej i Bezpieczeństwa. Przedsięwzięciu patronuje Kazimierz Mądziak, świętokrzyski kurator oświaty. Celem tej inicjatywy jest krzewienie kultury debaty publicznej.

Oddział w Sandomierzu. Pracami oddziału kieruje ks. dr hab. Roman Bogusław Sieroń, prof. KUL. Oddział liczy 30 osób i działa przy Instytucie Teologicznym im. bł. Wincentego Kadłubka w Sandomierzu. W roku spra-

wozdawczym oddział sandomierski podjął wiele form działalności. Najpierw włączył się w obchody 200-lecia istnienia diecezji sandomierskiej poprzez organizację i udział w dwóch sympozjach: *Błogosławieni i kandydaci na ołtarze diecezji sandomierskiej* (6 maja) i *Biskupi diecezji sandomierskiej* (28 października). Następnie był organizatorem bądź współorganizatorem trzech konferencji naukowych: *Parafia podmiotem duszpasterstwa rodzin w świetle adhortacji Amoris Laetitia* (22 kwietnia), *Zieleń w przestrzeni sakralnej* (2 grudnia, z wprowadzeniem kierownika oddziału) oraz *W oczekiwaniu na 50. numer kwartalnika WZPiNoS KUL „Społeczeństwo i Rodzina” – analiza merytoryczno-metodologiczna* (Stalowa Wola, 22 maja). Członkowie sandomierskiego oddziału wzięli również udział w 12 krajowych i zagranicznych konferencjach naukowych, wygłaszając referaty, prowadząc obrady bądź w nich uczestnicząc. Prowadzono także działalność wydawniczą, czego owocem jest ukazanie się 10 publikacji książkowych i artykułów zamieszczonych zwłaszcza w kwartalniku „Społeczeństwo i Rodzina” redagowanym przez kierownika oddziału. Periodyk ten w ostatniej ewaluacji MNiSW (26 stycznia 2017) uzyskał 11 punktów za każdy zamieszczony w nim artykuł.

Oddział w Tarnowie. Kierownikiem oddziału jest ks. prof. dr hab. Janusz Królikowski. W roku sprawozdawczym działania oddziału skoncentrowane były na zbliżającym się 200-leciu Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie. Zaplanowano włączenie się w tę rocznicę przez przygotowanie słownika biograficznego pracowników seminarium duchownego, zwłaszcza profesorów, wydanie materiałów źródłowych, zwłaszcza kroniki seminarium z lat 1934–1956, zbadanie zasobu IPN dotyczącego seminarium oraz utrwalenie pamięci o klerykach powołanych do służby wojskowej w okresie PRL-u.

Oddział w Rzeszowie. Kierownikiem oddziału jest ks. dr hab. Andrzej Garbarz, prof. UR. W roku sprawozdawczym członkowie Oddziału w Rzeszowie prowadzili działalność naukowo-dydaktyczną w Wyższym Seminarium Duchownym w Rzeszowie, w Instytucie Teologiczno-Pastoralnym, na Uniwersytecie Rzeszowskim, na Politechnice Rzeszowskiej oraz w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie. W ramach tej działalności członkowie podejmowali współpracę w formie organizacji i czynnego udziału w konferencjach, sympozjach i szkoleniach. Owocem działalności naukowej członków Oddziału w Rzeszowie jest kilka publikacji, które ukazały się nakładem Wydawnictwa Diecezji Rzeszowskiej Bonus Liber. Wymienić tu należy jubileuszowy album *Kościół Diecezji Rzeszowskiej 1992–2017*, w którym zamieszczono opis i fotografie 76 kościołów zbudowanych (lub w trakcie

budowy) od momentu erygowania diecezji w 1992 roku. W 25-lecie erygowania diecezji wydano także aktualny, obszerny, bo liczący 1224 stron *Schematyzm jubileuszowy diecezji rzeszowskiej 2016/2017*. Ukazał się także 23 tom rocznika „Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej”, który od tego roku uzyskał punktację ministerialną. Z okazji 25-lecia Caritas Diecezji Rzeszowskiej wydano książkę *Miłość i dobroć*. Jest to kolejna już publikacja dokumentująca działalność tej instytucji. Członkowie towarzystwa opublikowali też szereg tekstów w diecezjalnej prasie oraz prowadzili audycje w Katolickim Radiu VIA. Członkowie sekcji angażowali się w działalność dydaktyczną w diecezjalnych instytucjach, takich jak Biblijne Dzieło Diecezji Rzeszowskiej, Uniwersytet Trzeciego Wieku Diecezji Rzeszowskiej. Dla przykładu Diecezjalne Studium Organistowskie zorganizowało 14 grudnia konferencję naukową o muzyce kościelnej *Quo vadis, musica sacra?*

Oddział w Bielsku-Białej. Kierownikiem oddziału jest ks. dr Robert Samsel. Oddział liczy aktualnie 45 członków i działa w siedzibie Instytutu Teologicznego im. św. Jana Kantego w Bielsku-Białej przy ul. Żeromskiego 5a. W roku sprawozdawczym odbyły się dwa spotkania. 18 maja połączone z wykładem nt. *Kafarnaum. Miasto i dom św. Piotra* o. dr. Jana Piotra Urbańskiego OFM oraz 17 listopada z panelem dyskusyjnym członków oddziału na temat aktualnych zagadnień teologicznych. Kontynuowana jest również współpraca z Uniwersytetem Trzeciego Wieku działającym przy Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej. W ramach współpracy członkowie oddziału prowadzą wykłady lub prelekcje o tematyce teologiczno-filozoficzno-religijnej.

Oddział w Radomiu. Kierownikiem oddziału jest ks. prof. dr hab. Marek Jagodziński. W roku sprawozdawczym oddział liczący obecnie 67 osób współorganizował dwie duże konferencje naukowe. Pierwsza zatytułowana *Hermeneutyka wartości w kulturze* odbyła się 20 maja w Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Józefa A. i Andrzeja S. Załuskich w Radomiu. W jej trakcie wysłuchano m.in. następujących referatów: *Wartości za słowami „obcy” i „obecny”, czyli o interpretacji danych językowych* (dr hab. Przemysław Łozowski, prof. UTH), *Wartości w dyskursie politycznym (na przykładzie ulotki wyborczej z lat 1922–1989)* (dr hab. Grzegorz Majkowski, prof. UTH), *Kultura, ewangelizacja kultury, inkulturacja wiary* (ks. prof. dr hab. Marek Jagodziński) oraz *Suverenność narodu przez kulturę* (ks. dr Wojciech Wojtyła). Druga konferencja zatytułowana *W hołdzie wobec myśli Jana Pawła II* odbyła się 23 listopada w Wyższym Seminarium Duchownym w Radomiu. W trakcie jej trwania wygłoszone zostały następujące referaty: *Jan Paweł*

II o wychowaniu do miłości w rodzinie (dr Iwona Błaszczak, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie), *Nauczanie Jana Pawła II do więźniów i służb penitencjarnych* (dr Sylwester Bębas, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), *Sport w nauczaniu Jana Pawła II* (ks. dr hab. Sławomir Fundowicz, prof. KUL), *Jana Pawła II teologia „Solidarności”* (ks. prof. dr hab. Edward Sienkiewicz, Uniwersytet Szczeciński), *„Europa jest chrześcijańska w swoich korzeniach” – Jana Pawła II wizja kultury europejskiej* (ks. dr Wojciech Wojtyła, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu) oraz *Trynitarno-komunijne wymiary misji Kościoła według encykliki Jana Pawła II „Redemptoris missio”* (ks. prof. dr hab. Marek Jagodziński, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II).

Oddział w Sosnowcu. Kierownikiem oddziału liczącego aktualnie 37 członków jest ks. prof. dr hab. Jan Orzeszyna. W roku sprawozdawczym odbyły się cztery spotkania, w tym jeden dzień skupienia, dwa sympozja naukowe i jedno spotkanie organizacyjne. To ostatnie poświęcone zaplanowaniu pracy oddziału w roku akademickim 2016/2017 odbyło się 28 sierpnia, a wykład wprowadzający nt. *Język w katechezie* wygłosił ks. prof. dr hab. Kazimierz Misiaszek (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie). *Wielkopostny Dzień Skupienia* odbył się 1 kwietnia w budynku Wydziału Katechetycznego Kurii Diecezjalnej w Sosnowcu. Wprowadzeniem do niego był wykład ks. mgr. Łukasza Musiała, wicedyrektora Caritas Diecezji Sosnowieckiej, nt. *Jak skutecznie realizować chrześcijańskie powołanie w zderzeniu z rzeczywistością?* Pierwsze sympozjum naukowe zorganizowane przez oddział sosnowiecki podjęło problem: *Ekologiczne nawrócenie. Pierwszy krok: zrozumieć świat stworzony* (20 października), a drugie upamiętniło *Srebrny jubileusz diecezji sosnowieckiej* (18 listopada). Patronat honorowy nad sympozjami objął biskup diecezjalny dr Grzegorz Kaszak.

Oddział w Szczecinie. Kierownikiem oddziału działającego przy Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Szczecińskiego jest ks. inf. prof. dr hab. Andrzej Offmański. W roku sprawozdawczym oddział szczeciński zorganizował 4 konferencje naukowe: 25 lutego nt. *Czy małżeństwo i rodzina pozostawione same sobie?* z referatami: *Czy współczesna polska rodzina potrzebuje Kościoła?* (bp Stanisław Stefanek) oraz *Niepłodność – naprotechnologia czy program in vitro?* (dr Bożena Bassa, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie); 13 maja nt. *Światu dzisiaj potrzeba nowej ewangelizacji i misji*, w trakcie której wygłoszono 2 referaty:

Ewangelizacja – katechizacja – apostołstwo (ks. prof. Andrzej Offmański, Uniwersytet Szczeciński) oraz *Dzisiejszy świat potrzebuje odnowy wiary* (ks. prof. Władysław Majkowski, Akademia Polonijna w Częstochowie); w dniach 12–13 czerwca w Trzęsaczu konferencja naukowa zorganizowana już po raz 14 przez Katedrę Katechetyki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego wraz z oddziałem szczecińskim Polskiego Towarzystwa Teologicznego nt. *Katecheza maryjna na dzisiejsze czasy*, składająca się z trzech sesji: *Katecheza maryjna w tajemnicy zbawczej Boga i Kościoła*, *Katecheza maryjna i doświadczenie adresatów*, *Katecheza maryjna w posłudze katechetycznej Kościoła w Polsce*. Oprócz tych 3 konferencji Oddział w Szczecinie rozpoczął cykl otwartych wykładów pt. *Ocalić od zapomnienia* poświęconych upamiętnieniu pionierów Kościoła nad Odrą i Bałtykiem. W ramach spotkania 25 listopada w sali konferencyjnej Wydziału Teologicznego wygłoszono referaty przypominające 4 wielkie postacie kapłańskie: *Ks. dr Bolesław Domański – kapłan spod Znak Rodła* (mgr Paweł Majewicz, Instytut Pamięci Narodowej), *ks. prof. Franciszek Tessen-Węsierski – pierwszy polski ksiądz w powojennym Szczecinie* (ks. dr hab. Grzegorz Wejman, prof. US), *ks. Franciszek Włodarczyk TChr – kapłan niezłomny* (dr Zbigniew Stanuch, Instytut Pamięci Narodowej) oraz *ks. prał. Jan Abramski – sługa Maryi i przyjaciel kapłanów* (ks. dr Robert Masalski, Archiwum Metropolitalne w Szczecinie). Te niezmiernie ciekawe wspomnienia ukazały dynamizm pastoralny młodego Kościoła powracającego na Pomorze Zachodnie.

Oddział w Toruniu. Pracami oddziału kieruje ks. prof. dr. hab. Dariusz Zagórski. W roku sprawozdawczym Oddział w Toruniu zorganizował 3 konferencje: 20 maja nt. *Nowe media i wychowanie*, 21 października nt. *Kobieta – cudowne Boże naczynie* oraz 25 listopada Teologiczno-Etnologiczną Konferencję Akademicką *Człowiek – mężczyzna i kobieta*. Konferencje te odbyły się w Centrum Dialogu im. Jana Pawła II w Toruniu. Oddział w Toruniu współorganizował także 23 czerwca Toruńską Noc Teologów. Pod patronatem Polskiego Towarzystwa Teologicznego ukazała się też książka pt. *Między miśtyką a codziennością. Magdalena Mortęska i jej rola w reformie trydenckiej*.

Oddział we Włocławku. Kierownikiem oddziału jest ks. dr hab. Lech Król. W roku sprawozdawczym odbyły się cztery spotkania naukowe, z których trzy miały formę wykładów otwartych. Pierwsze spotkanie zorganizowane dla członków towarzystwa odbyło się 22 lutego. Omówiono przygotowania do uroczystości 90-lecia oddziału włocławskiego, wydanie drukiem rękopisów bł. bp. Michała Kozala na temat formacji duchowej do kapłaństwa

oraz przygotowanie do druku 20 tomu „Studiów Włocławskich”, który będzie edycją jubileuszową. Pozostałe 3 spotkania naukowe miały charakter otwarty. Pierwsze z nich odbyło się 14 czerwca. Zebrani wysłuchali wykładu *Archidiecezja wrocławska w rozwoju historycznym* wygłoszonego przez Mariana Gołębiewskiego, emerytowanego arcybiskupa metropolitę wrocławskiego oraz uczestniczyli w promocji 19 tomu „Studiów Włocławskich” dedykowanego kierownikowi ks. dr hab. Lechowi Królowi. Drugie spotkanie otwarte odbyło się 10 października i poświęcone było 500-leciu reformacji. W jego trakcie wysłuchano dwóch prelegentów: pastor Kościoła Ewangelickiego we Włocławku ks. mgr Dawid Mendrok wygłosił referat pt. *Gdyby dzisiaj żył Marcin Luter, co znalazłoby się w jego tezach?*, a ks. dr hab. Wojciech Hanc, prof. UKSW, podjął zagadnienie: *Marcin Luter z perspektywy ekumenicznych dialogów*. Trzecie spotkanie otwarte odbyło się 15 listopada. W jego trakcie ks. dr Marek Sędek, moderator generalny Ruchu Światło-Życie z Krościenka nad Dunajcem wygłosił wykład *Osoba i dzieło sługi Bożego Franciszka Blachnickiego w 30. rocznicę jego śmierci*. W drugiej części spotkania wysłuchano świadectw o życiu sługi Bożego ks. Franciszka Blachnickiego oraz o zainicjowanym przez niego Ruchu Światło-Życie. Warto podkreślić, iż w spotkaniach otwartych biorą udział bp Wiesław Mering, ordynariusz włocławski, biskup senior prof. Bronisław Dembowski, księża diecezji włocławskiej oraz księża zakonni pracujący w diecezji, alumni Wyższego Seminarium Duchownego, siostry zakonne i osoby świeckie.

Oddział w Pelplinie został powołany w 2014 roku. Oddziałem liczącym obecnie 36 członków kieruje ks. dr. hab. Janusz Szulist. W roku sprawozdawczym doroczne spotkanie statutowe członków oddziału odbyło się 24 listopada w gmachu Biblioteki Diecezjalnej im. Jana Bernarda Szłagi w Pelplinie. Ponadto pelpliński oddział Polskiego Towarzystwa Teologicznego współorganizował ogólnopolską konferencję III Areopag Pelpliński pt. *Dziedzictwo diecezji chełmińskiej na Pomorzu. 25-lecie reorganizacji struktur Kościoła w Polsce*, która odbyła się w dniach 12–13 maja w Pelplinie.

Oddział w Elblągu jest najmłodszym z oddziałów. Prowadzi go ks. dr Krzysztof Kaoka. Oddział spotkał się 8 grudnia podczas uroczystości odpustowych ku czci Niepokalanego Poczęcia NMP w Wyższym Seminarium Duchownym w Elblągu. W trakcie posiedzenia wysłuchano wykładu ks. dr. hab. Janusza Szulista, prof. UMK, który rozwinął problem: *Kościół wobec świata w nauczaniu Josepha Ratzingera*. Wykładowca przedstawił kolejno koncepcję Kościoła jako ludu Bożego, czyli wspólnoty zjednoczonej wokół Boskiego

autorytetu, jako Mistycznego Ciała Chrystusa, w którym wzajemna miłość jest siłą jednoczącą Głowę i członki Ciała Mistycznego oraz jako świątyni Ducha Świętego. Powyższe koncepcje zostały zestawione z problemami dającymi o sobie znać we współczesnym świecie, dążeniem do skrajnej prostoty lub bogactwa w liturgii oraz zagadnieniami nowej ewangelizacji. W wykładach i dyskusji uczestniczyli bp Jacek Jezierski, wykładowcy i alumni z Wyższego Seminarium Duchownego w Elblągu.

3. Uwagi końcowe

Do najważniejszych dokonań zarządu Polskiego Towarzystwa Teologicznego w roku sprawozdawczym należy zaliczyć nowelizację statutu.

Polskie Towarzystwo Teologiczne realizuje projekt *Kazania w kulturze polskiej. Edycje kolekcji tematycznych (kontynuacja): kazania adwentowe, kazania bożonarodzeniowe, kazania wielkanocne, kazania patriotyczne* finansowany w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2015–2019, mający na celu opracowanie czterech antologii kazań. W ramach działalności wydawniczej 31 grudnia 2017 została zakończona realizacja dwóch zadań finansowanych w ramach umowy 797/P-DUN/2016 ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę: *Digitalizacja archiwalnych numerów kwartalnika Ruch Biblijny i Liturgiczny (1948–2011) i publikacja w otwartym dostępie całej zawartości czasopisma* oraz *Stworzenie anglojęzycznej wersji kwartalnika Ruch Biblijny i Liturgiczny 69 (2016) nr 3–4 i 70 (2017) nr 1–2*, natomiast w trakcie realizacji były trzy zadania finansowane w ramach umowy 672/P-DUN/2017 ze środków Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą naukę: *Stworzenie anglojęzycznej wersji kwartalnika Ruch Biblijny i Liturgiczny 70 (2017) nr 3–4 i 71 (2018) nr 1–2*, *Digitalizacja archiwalnych numerów czasopisma naukowego Analecta Cracoviensia 1–24 (1969–1992) i ich publikacja w otwartym dostępie* oraz *Uruchomienie i konfiguracja repozytorium instytucjonalnego Polskiego Towarzystwa Teologicznego oraz digitalizacja pierwszych 20 archiwalnych publikacji naukowych*. W związku z przygotowaniem wniosków o finansowanie projektów godne podkreślenia jest zaangażowanie kierownika Sekcji Wydawniczej Sebastiana Wojnowskiego.

Na szczególne uznanie zasługuje ożywiona działalność oddziałów we Włocławku, który w bieżącym roku obchodzi 90 lat swej działalności, w Radomiu, Sandomierzu i Szczecinie oraz krakowskich sekcji Pedagogiczno-Społecznej, Teologii Życia Konsekwentnego, Duchowości i Sztuki Sakralnej.

Polskie Towarzystwo Teologiczne posiada status kościelnej osoby prawnej o zasięgu ogólnopolskim. Stąd też zarząd na ręce metropolity krakowskiego abp. prof. Marka Jędraszewskiego oraz biskupów obecnych na walnym zebraniu składa serdeczne podziękowanie Konferencji Episkopatu Polski za troskę władz kościelnych o rozwój towarzystwa. Zarząd dziękuje również wszystkim aktywnym członkom towarzystwa, którzy mimo wielorakich trudności czynią wszystko, aby działalność towarzystwa była kontynuowana i służyła dalszemu uwrażliwieniu polskiego społeczeństwa na myśl teologiczną.

XXX Sympozjum Liturgiczne *Świadomość sakramentu chorych wczoraj i dziś* (Łądz nad Wartą, 21 października 2016)

Radosław Błaszczyk SDB

Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego w Łądz nad Wartą
radekb@o2.pl

W dniu liturgicznego wspomnienia bł. Jakuba Strzemię 21 października 2016 roku w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądz nad Wartą odbyło się jubileuszowe XXX Łądzkie Sympozjum Liturgiczne pod patronatem Towarzystwa Naukowego Franciszka Salezego i ks. dra Tadeusza Rozmusa SDB, radcy generalnego Towarzystwa Salezjańskiego dla Europy Centralnej i Północnej. Tegoroczne spotkanie naukowe przebiegało pod hasłem: *Świadomość sakramentu chorych wczoraj i dziś*. Sympozjum zgromadziło duchownych i świeckich reprezentujących różne ośrodki naukowe oraz kleryków z kilku seminariów duchownych. Wzięło w nim udział około 50 osób. Gościem honorowym tegorocznego sympozjum był ks. prof. dr hab. Jerzy Stefański, były konsultor Kongregacji Kultu Bożego, a obecnie emerytowany profesor na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu. Otwarcia konferencji dokonał ks. dr hab. Mariusz Chamarczuk SDB (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego), rektor Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Łądz nad Wartą, po którym ks. dr Radosław Błaszczyk SDB, organizator spotkania, przywitał wszystkich przybyłych gości, przedstawił sylwetki naukowe prelegentów oraz wprowadził uczestników w tematykę sympozjum.

W pierwszej sesji głos zabrali: ks. dr Radosław Błaszczyk SDB na temat: *Sprawowanie sakramentu chorych na przestrzeni dziejów do Vaticanum Secundum*, ks. prof. dr hab. Jerzy Stefański (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) na temat: *Problematyka redakcji soborowych obrzędów sakramentu chorych*, ks. prof. dr hab. Helmut Sobeczko na temat: *Zagadnienia teologiczne sakramentu chorych* oraz dr hab. Erwin Mateja (prof. Uniwersytetu Opolskiego) na temat: *Pastoralne aspekty sprawowania sakramentu chorych*.

Pierwszy prelegent omówił w skrócie historię sprawowania sakramentu namaszczenia chorych od czasów apostoelskich do Soboru Watykańskiego

II. Jak sam na początku zauważył, na przestrzeni wieków pewne tendencje teologiczne oraz względy czysto pragmatyczne wywołały lęk przed tym widzialnym znakiem niewidzialnej łaski. W pierwszych wiekach chrześcijaństwa uważano, że sakrament namaszczenia miał za zadanie umacniać chorego, uzdrawiać duszę oraz posłużyć nawet do uzdrowienia ciała. Istniało przeświadczenie o konieczności i potrzebie przyjmowania tego sakramentu. Nie był on jeszcze zastrzeżony dla umierających. Szafarzami sakramentu namaszczenia chorych, poza duchownymi, były również osoby świeckie, które w tym celu przechowywały w domach poświęcony przez biskupa olej. Dopiero w pierwszej połowie IX wieku Kościół zakazał laikom namaszczenia chorych. Dokonało się to – jak zauważył prelegent – przez ustanowienie kapłana jako jedyne go szafarza omawianego sakramentu. Ponieważ za namaszczenie chorego duchowni pobierali opłaty, dostęp do tego sakramentu uległ znacznemu ograniczeniu. Według prelegenta kolejnym powodem pogłębienia kryzysu sakramentu chorych było łączenie go z publicznym odprawianiem sakramentu pokuty. W rezultacie był on odkładany na ostatni moment życia. W dalszej części ks. Błaszczak zaprezentował wykładnię Soboru Florenckiego dotyczącą sakramentu namaszczenia. W końcowej części swojego wystąpienia przedstawił rozumienie i sprawowanie sakramentu chorych po Soborze Trydenckim.

Drugi prelegent ks. prof. dr hab. Helmut Sobeczko podjął temat rozumienia sakramentu chorych po Vaticanum II. We wprowadzeniu do swojego wystąpienia wskazał, że pierwsze trzy artykuły konstytucji *Sacrosanctum Concilium* Soboru Watykańskiego II na temat sakramentu namaszczenia chorych były owocem zarówno przedpoborowych, jak i soborowych dyskusji i propozycji odnoszących się do omawianej materii. Wśród ponad 9 tys. sugestii nadesłanych do Kongregacji Kultu Bożego z całego świata około 1,8 tys. dotyczyło problematyki liturgicznej. Dotyczyły one trzech zasadniczych kwestii: zmiany nazwy z „ostatniego namaszczenia” na „sakrament chorych”, właściwego momentu udzielania omawianego sakramentu oraz określenia możliwości przyjmowania sakramentu namaszczenia chorych w czasie trwania tej samej choroby. W dalszej części swojego wystąpienia prelegent omówił reformę obrzędów przedstawianego sakramentu oraz przebieg prac redakcyjnych rytuału sakramentu chorych. Następnie zaprezentował istotne kwestie redakcyjne tej księgi liturgicznej: teologia sakramentu namaszczenia chorych, formuła sakramentalna, podmiot sakramentalnego namaszczenia, szafarz sakramentu, materia namaszczenia, zwykły obrzęd namaszczenia chorych. W finalnej części swojego wystąpienia prelegent podzielił się ze słuchaczami

swoim spostrzeżeniem, że zarówno obradom soborowym, jak i redakcyjnym pracom nad nowymi obrzędami namaszczenia chorych przyświecał jeden zasadniczy cel: przywrócić ten sakrament jego prawowitemu „właścicielowi”, czyli człowiekowi choremu, a nie wyłącznie umierającemu.

Kolejny prelegent tej sesji w swoim wystąpieniu ukazał, że teologię sakramentu chorych Soboru Watykańskiego II można odnaleźć w analizie tekstów liturgicznych zreformowanego *ordo*. Sakrament chorych należy rozpatrywać w trzech zasadniczych wymiarach: chrystocentrycznym, pneumatologicznym i eklezjalnym. Każdy z nich został szczegółowo omówiony. Prelegent, omawiając pierwszy z nich, wskazał, że w wielu tekstach liturgicznych jest mowa, że szafarzem sakramentu chorych, podobnie jak i innych pozostałych sakramentów, jest sam Chrystus. Duch Święty natomiast wspomaga chorego, będąc żywym darem zmartwychwstałego Chrystusa. Ponadto – jak wskazał prelegent na podstawie tekstów liturgicznych sakramentu namaszczenia chorych – Trzecia Osoba Boska udziela łaski odpuszczenia win, przynosi ulgę i umocnienie w cierpieniu. Ks. Sobeczko dokonał również analizy modlitwy poświęcenia oleju przeznaczonego do udzielania sakramentu namaszczenia chorych. Przypomniał, że w tej modlitwie występuje epikleza, w czasie której kapłan, wykonując gest epikletyczny, prosi, aby Duch Święty umocnił ten olej. W dalszej części swojego wystąpienia prelegent wskazał na wymiar eklezjalny sakramentu chorych, podkreślając, że chory nie jest osamotniony w swojej chorobie, ale przez nią umacnia i uświęca całą wspólnotę Kościoła.

Ostatni prelegent pierwszej sesji ks. dr hab. Erwin Mateja (prof. Uniwersytetu Opolskiego), zaprezentował wiele pastoralnych spostrzeżeń związanych z celebrowaniem sakramentu chorych w Kościele. Na początku swojego wystąpienia zauważył, że obszar omawianych zagadnień jest bliski każdemu człowiekowi, gdyż choroba, ból i cierpienie są zjawiskami wpisanymi w ludzką egzystencję. Punktem odniesienia dla omawianych zagadnień była dla prelegenta księga liturgiczna używana podczas liturgii sprawowania sakramentu namaszczenia chorych. W odwołaniu do niej zauważył, że duszpasterstwo osób chorych nie ogranicza się tylko i wyłącznie do udzielania omawianego sakramentu. Jest ono pojęciem znacznie szerszym. Zakłada między innymi obrzęd udzielania komunii świętej oraz umożliwienie uczestnictwa poprzez środki społecznego przekazu w niedzielnej liturgii Kościoła. Ksiądz Mateja postulował potrzebę systematycznej formacji wiernych w kontekście sakramentu namaszczenia chorych. Oznacza to m.in. uwrażliwienie na to, że sakrament chorych nie jest sakramentem umierających, ale jest zarezerwowany dla osób poważnie

chorych. Nie należy go ani w żaden sposób unikać, ani też nadużywać, traktując w sposób magiczny. Prelegent podkreślił, że istnieje potrzeba ukazywania, że pełna skuteczność działania sakramentu chorych zakłada jego świadome przyjęcie. Ponadto, cytując ks. prof. Czesława Krakowiaka, sugerował potrzebę permanentnej formacji duchowieństwa w kontekście sakramentu chorych w następujących obszarach: psychologii człowieka chorego, posłannictwa chorych we wspólnocie Kościoła, obowiązku niesienia stałej i zorganizowanej pomocy osobom chorym oraz uświadamiania nieistnienia namaszczenia warunkowego już zmarłych. Prelegent zakończył wykład stwierdzeniem, że zarówno soborowe dokumenty o Kościele, jak i odnowiona księga liturgiczna wyraźnie akcentują, że troska o chorych należy do fundamentalnych zadań Kościoła.

Po czterech wykładach I sesji wykładowej był czas na dyskusję. Stworzył on uczestnikom sympozjum okazję do poruszenia pewnych kwestii pastoralnych związanych z celebrowaniem sakramentu namaszczenia chorych.

Centralnym momentem sympozjum liturgicznego była uroczysta Eucharystia koncelebrowana pod przewodnictwem ks. prof. dra hab. Jerzego Stefańskiego. Okolicznościową homilię wygłosił krajowy duszpasterz Służby Zdrowia ks. dr Arkadiusz Zawistowski. Liturgii towarzyszył śpiew chorału gregoriańskiego w wykonaniu scholi seminaryjnej pod dyrekcją ks. mgra Marcina Balawandra SDB z Konina.

W drugiej sesji głos zabrali: ks. dr Mateusz Potoczny (Uniwersytet Opolski) na temat: *Namaszczenie chorych w liturgiach wschodnich* i dr hab. Tomasz Piorunek (Katedra Pulmonologii, Alergologii i Onkologii Pulmonologicznej) na temat: *Choroba i umieranie w aspekcie medycznym*.

Pierwszy prelegent sesji popołudniowej zaprezentował zagadnienie namaszczenia chorych w liturgiach wschodnich na przykładzie liturgii bizantyjskiej i asyryjskiej. Na samym początku zaznaczył, że wszystkie Kościoły chrześcijańskie uważają troskę o osoby chore za zadanie priorytetowe. Dotyczy ona wszelkich trudnych sytuacji, w których znajduje się człowiek, zarówno tych duchowych, jak i fizycznych. Jaskrawym przejawem troski Kościoła o osoby chore są przede wszystkim liczne modlitwy mszalne ofiarowane za nich. Chrześcijańskie orientalne tradycje liturgiczne, mówiąc o namaszczeniu, nie określają go mianem sakramentu, jak ma to miejsce w liturgii zachodniej. Dla nich jest ono jednym z misteriiów lub razów. Ks. Potoczny omówił widoczną w liturgiach wschodnich łączność misterium namaszczenia chorych z misterium pokuty. Ponadto zauważył, że teksty modlitewne mówią o chorobie jako

bezpośredniej lub pośredniej konsekwencji grzechu. Osoby obecne na sali miały okazję dowiedzieć się, że w Kościele bizantyjskim raz namaszczenia jest udzielany w koncelebrze. Przepisy liturgiczne mówią o potrzebie obecności siedmiu prezbiterów. Uzasadnione to jest biblijną symboliką pełni. Jeśli jest to niemożliwe, wówczas liczbę ogranicza się do trzech lub do dwóch. Używany olej posiada moc jednania grzeszników z Panem oraz zadanie oczyszczające. Podkreślił, że raz namaszczenia chorych jest w chrześcijańskich Kościołach wschodnich odzwierciedleniem zjednoczenia ich ze wspólnotą Kościoła. Na koniec swojego wykładu prelegent zauważył, że generalnie we wszystkich Kościołach orientalnych każda choroba, nawet duchowa, czyni człowieka zdolnym do przyjęcia namaszczenia chorych.

Ostatni prelegent II sesji w swoim wystąpieniu skupił się na ukazaniu fenomenu choroby i umierania z medycznego punktu widzenia. Jak sam zauważył na początku swojego wystąpienia, relacja między lekarzem a pacjentem w kontekście choroby i umierania nie jest łatwa, gdyż jest zjawiskiem wielowątkowym i złożonym. Precyzyjne rozpoznanie bliskości śmierci u pacjenta nie jest łatwe, jednak należy poinformować go o zaawansowaniu choroby oraz o prognozach. Prelegent wskazał, że w przypadku zbliżającej się śmierci pacjenta obowiązkiem lekarza jest przekazanie tej informacji rodzinie lub opiekunowi. Następnie lekarz zapoznał słuchaczy z objawami zbliżającej się śmierci. Zaliczył do nich: brak przyjmowania posiłków, proces utraty wagi, duszności, rżenie przedśmiertne, niemożliwość przyjmowania płynów i leków, zaburzenia świadomości i majaczenie. Następnie prelegent mówił o naturalnej potrzebie każdego człowieka chorego do umierania we własnym domu wśród najbliższych. Statystyki jednak pokazują, że w skali kraju połowa pacjentów kończy swoje życie w szpitalach. Jest to uzasadnione lękami najbliższych związanymi z nieumiejętnością radzenia sobie w tak trudnym kontekście egzystencjalnym. W finalnym momencie wykładu prelegent wymienił kilka istotnych spraw związanych z towarzyszeniem ludzi umierającym. Po pierwsze, należy każdemu konającemu zapewnić obecność, po drugie, starać się poznać jego pozawerbalny sposób komunikowania, po trzecie, zapewnić mu godne przeżycie jednego z najważniejszych momentów życia.

Podobnie, jak to miało miejsce w czasie trwania pierwszej sesji, po dwóch wykładach drugiej sesji wykładowej, również przewidziany był czas na dyskusję. Podsumowania obrad dokonał organizator Łądzkiego Sympozjum Liturgicznego. W swoim finalnym wystąpieniu podziękował wszystkim prelegentom za przybliżenie słuchaczom zaproponowanego na tegoroczne

symposiumu tematu. Słowa uznania wyraził wszystkim przybyłym oraz gospodarzom, którzy włożyli wiele wysiłku w przygotowanie tego przedsięwzięcia. Zapowiedział również kolejne spotkanie naukowe na 20 października 2017 roku na temat sakramentu kapłaństwa.